

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİMDALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIMLAR-EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: PANEL VERİ ANALİZİ**

Mustafa YILMAZ

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Aylin ABUK DUYGULU

2008

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

... / ... /

Mustafa YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Mustafa YILMAZ
Anabilim Dalı : Genel İktisat
Programı : Uluslar arası İktisat ve Finans
Tez Konusu : Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	Evet
Tez mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red
.....	☐	Başarılı	☐	Düzeltilme	☐	Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**Gelişmekte Olan ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlar-Ekonomik
Büyüme İlişkisi: Panel Veri Analizi**

Mustafa YILMAZ

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İktisat Ana Bilim Dalı

Genel İktisat Bölümü

1980'lerdeki Liberalleşme akımı ile birlikte sermaye hareketliliği hızlı ve geniş çaplı bir büyüme göstermiştir. Bu dönemde doğrudan yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelere öncelikle bu ülkelerin sahip olduğu doğal kaynaklardan istifade etmek ve ucuz işgücünden faydalanmak için sonrasında da söz konusu ülkelerin pazar paylarını elde etmek için akmaya başlamıştır. Bu gelişmelerin ardından günümüze kadar gelen süreçte doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine gerçek etkisi sürekli tartışılmıştır. İktisat yazınında doğrudan yabancı yatırım akımları ve ekonomik büyüme ilişkisine dair kesin bir fikir birliği olmamasına rağmen son yıllarda giderek artan görüş doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye katkısı olduğunu göstermektedir.

Bu tez panel veri analiz yöntemini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların 102 gelişmekte olan ülkenin ekonomik büyümesine etkisini araştırmaktadır. 1990-2006 dönemi için yapılan uygulamalı analiz sonuçlarına

göre doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ÷lkelerin ekonomik büyümeleri üzerinde pozitif etkisi söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Gelişmekte Olan ÷lkeler, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Panel Veri Analizi, Sabit Etkiler Modeli, Rassal Etkiler Modeli, Within Etki, Between Etki, Panel Otokorelasyon, Değişen Varyans.

ABSTRACT

Master Thesis

The Relation between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Developing Countries: A Panel Data Analysis

Mustafa YILMAZ

Dokuz Eylül University

Institute of Social Sciences

Department of Economics

With the liberalization trend in 1980's mobility of capital increased rapidly and largely. Foreign direct investment (FDI) started to flow to the developing countries firstly due to their natural sources and low rate of labor, then secondly due to their market shares. After these events, it was argued in the past and still continues today what is the real impact of FDI on economic growth of host countries? Though there is no consensus on the relationship between foreign direct investment flows and economic growth in the literature, a growing view in recent years shows that foreign direct investments have contribution on economic growth.

This dissertation examines the effect of FDI on economic growth in 102 developing countries by using the panel data analysis. According to empirical analysis for the period 1990-2006 FDI inflows have positive effect on economic growth of developing countries.

Keywords: Developing Countries, FDI, Economic Growth, Panel Data Analysis, Fixed Effect Model, Random Effect Model, Within Effect, Between Effect, Panel Autocorrelation, Heteroscedasticity.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR ve KURAMSAL ÇERÇEVE

1. Gelişmekte Olan Ülke Kavramı ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Genel Özellikleri.....	7
2. Yabancı Yatırımların Tanımı ve Türleri.....	14
2.1. Yabancı Yatırımların Tanımlanmasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar.....	16
2.1.1. Tam Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar.....	16
2.1.1.1. Farklı Getiri Oranları Hipotezi.....	16
2.1.1.2. Portföy Çeşitliliği Kuramı.....	17
2.1.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi.....	19

2.1.2. Eksik Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar.....	21
2.1.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Hipotezi.....	21
2.1.2.2. İçselleştirme Kuramı.....	24
2.1.2.3. Yerleşim Kuramı.....	25
2.1.2.4. Yerel Avantajlar Hipotezi.....	26
2.1.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Kuramı.....	27
2.1.2.6. Duning'in Eklektik Kuramı veya OLI Paradigması.....	30
2.1.2.6.1. Mülkiyet Avantajı.....	31
2.1.2.6.2. Yer Avantajı.....	32
2.1.2.6.3. İçselleştirme Avantajı.....	32
2.1.2.7. Oligopolistik Tepki Kuramı.....	33
2.2. Yabancı Yatırım Türleri.....	35
2.2.1. Portföy Yatırımları.....	36
2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar.....	37
2.2.3. Portföy Yatırımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Temel Farklılıklar.....	39
2.2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çokuluslu Şirketler İlişkisi.....	40
2.2.4.1. Çokuluslu Şirketlerin Yabancı Ülkelerde Operasyonda Bulunma Yöntemleri.....	42
2.2.4.2. Çokuluslu Şirketlerin Yabancı Ülkelerde Operasyonda Bulunma Nedenleri.....	42

3. Ekonomik Büyüme Kavramı.....	44
3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı.....	45
3.2. Ekonomik Büyümenin Başlıca Özellikleri.....	46
3.3. Ekonomik Büyüme Türleri.....	46
3.3.1. Spontane Büyüme.....	47
3.3.2. Planlı Büyüme.....	47
3.3.3. Kapalı Büyüme.....	47
3.3.4. Açık Büyüme.....	47
3.3.5. Durgun Büyüme.....	48
3.3.6. Üstel Büyüme.....	48
3.3.7. Biyolojik Büyüme.....	48
3.3.8. Dengeli Büyüme.....	48
3.3.9. Dengesiz Büyüme.....	48
3.4. Ekonomik Büyümenin Etkileri ve Sonuçları.....	49
3.5. Ekonomik Büyüme Modelleri.....	50
3.5.1. Klasik Büyüme Modeli.....	50
3.5.2. Keynesyen Büyüme Modelleri.....	55
3.5.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli.....	57
3.5.4. Post-Keynesyen Büyüme Modeli.....	60
3.5.5. İçsel Büyüme Modelleri.....	62

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ BAĞLAMINDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisine Etkileri.....	65
1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde	
Olumsuz Etkileri.....	68
1.1.1. Ödemeler Bilançosu Üzerine Olumsuz Etkisi.....	68
1.1.2. Rekabet Üzerine Olumsuz Etkisi.....	69
1.1.3. Üretim Teknolojisi Üzerine Olumsuz Etkisi.....	70
1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde	
Olumlu Etkileri.....	71
1.2.1. Sermaye Birikimi Üzerine Olumlu Etkileri.....	71
1.2.2. Milli Gelir Düzeyi ve İstihdam Üzerine Olumlu Etkisi.....	71
1.2.3. Ödemeler Bilançosu Üzerine Olumlu Etkileri.....	72
1.2.4. Teknoloji Üzerine Olumlu Etkileri.....	73
1.2.5. Fiyatlar Üzerine Olumlu Etkileri.....	73
1.2.6. Piyasa Rekabeti Üzerine Olumlu Etkileri.....	74
1.2.7. Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkileri.....	75
1.2.8. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri.....	76

2. İktisat Yazınında Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme

Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar.....	81
--	-----------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE YÖNELİK UYGULAMA

1. Metodoloji.....	98
1.1. Panel Veri Analizi.....	98
1.1.1. Sabit Etkili Modeller.....	101
1.1.2. Rassal Etkili Modeller.....	103
2. Modelin Tahminlenmesi.....	105
2.1. Model.....	105
2.2. Modelde Kullanılan Veriler.....	107
2.3. Analiz Sonuçları ve Değerlendirmeler.....	109
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	128

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	: Araştırma-Geliştirme
CIA	: Merkezi Haber Alma Teşkilatı (Central Intelligence Agency)
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
GIVE	: Genelleştirilmiş Araç Değişken Tahmin Yöntemi (Generalised Instrumental Variable Method of Estimation)
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
IMF	: Uluslar arası Para Fonu (International Monetary Fund)
KBGSYH	: Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
LSDV	: En Küçük Kareler Yapay Değişken (Least Squares Dummy Variable)
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
TDK	: Türk Dil Kurumu
UN	: Birleşmiş Milletler (United Nations)
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Komisyonu (United Nations Committee of Trade and Development)
vd.	: ve diğerleri
yy	: Yüzyıl
WB	: Dünya Bankası (World Bank)

TABLolar ve ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

TABLolar

Tablo 1.1: Dünya Genelinde ve Çeşitli Ülke Gruplarında Birey Başına Ortalama Milli Gelir Düzeyi.....	11
Tablo 1.2: Çok uluslu Şirket Faaliyetleriyle İlgili Olarak Lehte ve Aleyhte Görüşler.....	41
Tablo 2.1: Yabancı İktisat Yazınında DYY ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar ve Ulaştıkları Sonuçlar.....	83
Tablo 2.1: Yabancı İktisat Yazınında DYY ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar ve Ulaştıkları Sonuçlar (Devamı)	84
Tablo 3.1: Sabit Etkiler Modeli Sonuçları.....	109
Tablo 3.2: Rassal Etkiler Modeli Sonuçları.....	110
Tablo 3.3: Hausman Model Belirleme Testi Sonuçları.....	111
Tablo 3.4: %5 anlam düzeyinde T=10 için Durbin-Watson panel oto korelasyon testi tablo değerleri.....	114
Tablo 3.5: Otokorelasyon Sorunu Giderilen Yeni Regresyon Modeli için Sabit Etkiler Modeli Sonuçları.....	116
Tablo 3.6: Değişen varyans testi için oluşturulan yardımcı regresyon modeli sonuçları.....	119

ŞEKİLLER

Şekil 1.1 : Fakirlik Kısır Döngüsü.....	12
Şekil 1.2: Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması.	36
Şekil 3.1: Durbin-Watson otokorelasyon testi kritik değerleri.....	117

GRAFIKLER

Grafik 2.1: Solow Büyüme Modeli.....	77
---	----

GİRİŞ

Avcı-toplayıcı dönemden itibaren üretim yapan insanların ihtiyaç fazlası ellerinde bulunan malların diğer ihtiyaç duydukları mallarla değiş-tokuşu söz konusu olmuştur. Bu durum o dönemde çok ilkel bir biçim arz etse de ticaretin doğmasını sağlamıştır. İlerleyen dönemde ürün çeşitliliğinin artmasına bağlı olarak ticarete konu olan malların sayısı artmıştır. Bu artış beraberinde mal-mal değişimine dayanan ilkel ticaretin gün geçtikçe daha zor bir hâl alması sonucunu doğurmuştur. Hâl böyle olunca ticarete taraf olanların mal-mal değişimini kolaylaştıracak bir araca ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylelikle mal-değişim aracı-mal değişimi başlamıştır. Söz konusu değişim aracı sayesinde artık bireyler ihtiyaç fazlası mallarını kolaylıkla satıp, yerine aldıkları değişim aracı miktarınca kendilerinin ihtiyaç duydukları diğer malları alabiliyorlardı. Bu değişimde kullanılan ilk araçlar çevrede çok bulunmayan özellikli nesnelereydi. Söz gelimi ilk değişim araçlarından birisi eski çağlarda Çin’de kullanılan deniz kabuklarıdır. Zaman içerisinde bu araç değişim göstermiş ve değerli madenlerden yapılan ve adına para denilen bir araca dönüşmüştür. Bu andan itibaren modern anlamda ticaret tam anlamıyla işlerlik kazanmıştır. Paralar değerli madenlerden yapıldığı için bir ulusun para birimini bir diğerine dönüştürmek de nispeten kolaydır. Bu avantajın da etkisiyle ticaret daha da hız kazanmıştır. Artık ticaretin sınırları yalnızca çevre pazarlarla sınırlı kalmamış sınırlar aşarak diğer bölgelere hatta diğer ülkelere kadar uzanmıştır.

Uluslararası ticaret öylesine gelişmiştir ki birçok ülkenin temel zenginlik kaynağı haline gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında ticaret yolları kurulmuş ve birçok devlet bu yolların kontrolünü ele geçirme peşine düşmüştür. Böylelikle zenginlik kaynağından istifade etmenin yollarını aramışlardır. Ve gerçekten de bu yolların hâkimiyetini elinde bulunduran devletler zenginliklerini artırmışlardır. Uluslararası ticaret öylesine önem kazanmıştır ki tarihçiler dünya tarihinin gördüğü en barbar ve en savaşçı topluluklarından olan Vikinglerin bile ticareti keşfettikten sonra savaşmayı ve yağmalama yapmayı bir tarafa bırakıp ticaretle uğraşmaya başladıklarını ifade etmektedirler.

Coğrafi keşiflere kadar toplulukların zenginliklerini artırmalarının yolu savaş sonrası elde edilen ganimetler, dış ülkelerden alınan vergiler ve devletlerarasında gerçekleştirilen ticarettir. Dönem dönem değişim gösterse de bu gelirlerden en önemli olanı çoğunlukla ticaret olmuştur. Coğrafi keşiflerin ardından bu durum biraz değişmiştir. Artık bireyler ve toplumlar o ana kadar farkına varılamayan zenginliklerin peşine düşmüştür. Bu topraklardaki zenginlikleri kendi bünyelerine katmaya başlamışlardır. Ancak bu gelişme bile ticaretin önemini ortadan kaldırmamıştır. Hatta zamanla ticaretin daha da güç kazanmasını sağlamıştır. Artık yalnızca kara yoluyla değil aynı zamanda deniz yoluyla da ticaretin önü açılmıştır. Buna bağlı olarak devletlerarası ticari ilişkiler artmıştır. Böylece uzak toplumlar arası ticaret gelişmiştir.

Zaman içerisinde ticaretin önemi bu şekilde sürekli artıyorken Merkantilist iktisatçılar ortaya çıkmış ve ticaretin öneminden bahsetmişlerdir. Ülkelerin zenginliklerinin ticaret neticesinde elde edilen değerli madenlerle ölçüleceğini bu nedenle de ülkeler için mal ihraç edip karşılığında ülkeye değerli maden taşımının ülkenin ekonomik ve siyasi gücünü artıracaklarını ifade etmişlerdir. Genel kabul gören görüşe göre; iktisat biliminin ortaya çıkışı da Merkantilistlerle sağlanmıştır. Şu halde denilebilir ki ön iktisat biliminin ilk öğretisi ülkeler arası ticaretin geliştirilmesinin gereğidir. Zamanla Merkantilistlerin görüşlerine eleştiriler getirilmiş ise de uluslararası ticaretin önemi değişmemiştir.

Başlangıcı Sanayi Devrimine rastgelen iktisat biliminin ilk öğreticileri de uluslararası ticaretten bahsetmiş ve söz konusu ticaretin gerçekleşme koşullarını ortaya koymuşlardır. İktisat bilimi gelişirken uluslararası ticaret de Sanayi Devriminin üretime kazandırdığı ivme ile giderek artmıştır. Buna göre buhar makinesinin kullanım alanları geliştirilmiş ve toprağın işlenmesinde kas gücüne bağımlılık yavaş yavaş ortadan kaldırılmıştır. Yani tarımda makineleşme dönemi başlamıştır. Bu gelişme ile birlikte tarımsal üretim artmış bu ise sanayi devriminin iki önemli sonucunu ortaya koymuştur. İlki tarımda makineleşmeye geçen toprak sahiplerinin giderek güç kazanması ile birlikte sermaye birikimlerini artırmaları ve netice de sermaye sınıfının oluşmasıdır. İkincisi ise daha önceleri tarımda istihdam

edilen emek sahiplerinin makineleşme ile birlikte tarımda istihdam alanlarının daralmasına bağlı olarak sanayi üretimine kaymaları ve dolayısıyla emekçi sınıfının oluşumudur. Olayın sosyal boyutu bir yana ekonomik boyutu da oldukça büyük bir öneme sahiptir. Buna göre; söz konusu gelişme ile birlikte kitle üretim artmış ve ulusal sınırlardaki ihtiyacı aşan fazla üretim ortaya çıkmıştır. Bu durumda üretilen malların ulusal sınırlar dışına ticareti gerçekleşmiştir. Tabii ki söz konusu ticaret bu malları satın alabilecek güçteki ülkelere yönelik olarak gerçekleşmiştir. Bu ise üretimi ve ticareti gerçekleştirenlerin sermaye birikimlerinin artışı ve böylece daha fazla üretim ve yatırım yapmalarını netice vermiştir.

Sanayi Devrimi İngiltere’de başlamış zamanla diğer Avrupa ülkelerini ve Amerika’yı da etkisi altına almıştır. Böylelikle sanayi devrimine ayak uyduran her ülkede kendi sermaye sınıfı ortaya çıkmıştır. Bu sermaye sahipleri ülkenin üretimlerini ve ticaretini elinde bulunduran kişiler haline gelmişlerdir. Söz konusu ülkeler arasında ticaret artış göstermiştir. Bu gelişmeler ışığında sermaye sahipleri ticarete konu olan malların üretiminin ve/veya satışının ticaretin gerçekleştiği ülkede yapılmasına yönelik fikir geliştirdiler. Böylelikle merkezi bir ülkede şubeleri ise başka ülkelerde yer alan çok uluslu şirketler ortaya çıktı (Zaman içerisinde bu şirketler dünya ticaretine hükmeder bir konuma geldiler, öyle ki bugün isimleri çok uluslu şirketler yerine daha çok ulus üstü şirketler olarak anılmakta).

Çok uluslu şirketler önceleri daha çok ticaret yaptıkları sanayileşmiş ülkelerde faaliyet göstermekteydiler. Buna göre denilebilir ki başlangıç itibariyle yabancı yatırımlar daha çok gelişmiş ülkelerin kendileri arasında gerçekleşen ekonomik faaliyetlerdi. Kitle üretimin giderek artması sanayi kuruluşlarının hammadde gereksinimini de artırdı. Buna bağlı olarak hammadde yeni hammadde arayışlarına girildi. İşte bu noktada gelişmiş ülkeler kendileri kadar gelişmemiş olan ülkelerle ticarete başladılar. Sanayi Devriminin ilk dönemlerinde sömürgeci yaklaşım geçerli olduğu için sanayileşmiş devletler söz konusu hammadde ihtiyaçlarını sömürgeleştirdikleri gelişmemiş devletlerden çok daha ucuza edinmeye başladılar. Başlangıçta hammaddelerin taşınması yolunu tercih ettiler ancak daha sonra taşıma masraflarını azaltmak için sömürgeleştirdikleri devletlerde üretim yapma yoluna

gittiler. Böylelikle gelişmemiş ülkelere ilk doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) başlamış oldu. Günümüze kadar uzanan süreçte hammadde kaynaklarına yakın ve/veya sahip olma isteği çok uluslu şirketler eliyle DYY'lerin en önemli motivasyonu olmuştur. Gelişmiş ülkelerden kendileri kadar gelişmemiş olan ülkelere yönelik DYY'leri belirleyen bir diğer unsur da söz konusu ülkelerde işgücü maliyetlerinin düşük olmasıdır. Özellikle sosyal devlet görüşünü benimseyen ülkelerde emek sahiplerine verilen sosyal haklar ve de ayrıca gelişmiş ülkelerde gelişen sendikaların kazandığı güvence ve haklar söz konusu ülkelerde işgücü maliyetlerinin yüksek olmasını netice vermiştir. Bu ise çok uluslu şirketlerin üretimlerini sermaye birikiminin görece olarak az olduğu ve ayrıca sosyal hakların tam gelişmediği az gelişmiş ülkelere kaydırmasına neden olmuştur. DYY'lerin gelişmekte olan ülkelere (GOÜ) yönelik olarak gerçekleşmesini hızlandıran unsurlardan bir diğeri ise söz konusu ülkelerdeki potansiyel pazar payı. Bu üç unsur yabancı doğrudan yatırımların GOÜ'lere girişlerinde baz alınan temel unsurlardır. Zaman içerisinde iktisat yazınında DYY'lerin belirleyicilerine ilişkin farklı çalışmalarda farklı birçok unsur ifade edilmiştir ancak başlangıç olarak DYY'lerin GOÜ'lere yönelmesinin temel nedeninin bu üç unsur olduğu genel kabuldür.

Görüldüğü gibi DYY'lerin doğuşu ve GOÜ'lere yönelişi kapitalizmin gelişimi ve sermaye sınıfının ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bu nedenle DYY'lerin başlangıç olarak GOÜ'lere yönelişi ev sahibi ülkeden daha çok sermayenin geldiği ülke hatta şirket lehine bir durum olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşün yansıması olarak yabancı sermaye aleyhtarı iktisadi fikirler ortaya konmuştur. Özellikle ulusçu fikirlerin güç kazandığı 1. Dünya Savaşının ardından devletçi politikalar genel kabul görmüş ve yabancı sermayeyi dışlayacak şekilde ulusal sermayenin oluşturulması görüşü benimsenmiştir. Buna bağlı olarak devletçi ekonomi politikaları geliştirilmiş ve beraberinde devlet kanalıyla sermaye birikimi sağlanmaya çalışılmıştır. 2. Dünya Savaşının ardından Avrupa ülkelerinin ulusçu yaklaşımlar yerine bütüncül siyasi ve ekonomik politikalar izlemesi ulusal sermaye fikrinin gelişimini yavaşlatmıştır. Bunun yanında ABD'nin özellikle Doğu Blokuna yakın ülkelerin SSCB'den uzaklaştırılmasına yönelik izlediği ekonomi politikaları ve dış yardımlar da birçoğu gelişmekte olan ülkelerin ulusçu ekonomi politikalarını

kırarak serbest pazar ekonomisine entegre olmalarının yolunu açmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru hız kazanan liberalizm akımı ile birlikte uluslararası ticaret de hız kazanmıştır. Son olarak 1990'da SSCB'nin dağılması ile birlikte soğuk savaşın sona ermesi Doğu Bloku ülkelerinin sahip olduğu geniş pazar payının elde edilmeye çalışılmasına yönelik ticari hamleler DYY'lerin faaliyetlerini artırmıştır. Elbette söz konusu uzun süreç içerisinde DYY'lerin özellikleri, hedefleri ve ekonomilere etkileri de değişim göstermiştir. Bu nedenle DYY'lere yönelik olarak başlangıçta yapılan eleştirilerin geçerliliği de aynen devam etmemiştir.

Bu durum iktisat yazınında kolayca görülmektedir. 1960'lardan itibaren başlayarak DYY'lerin GOÜ ekonomilerine etkilerine ilişkin görüşler pozitif yöne doğru kaymıştır. Özellikle liberalizm akımının hızlandığı 1980 dönemi ve soğuk savaşın sona erdiği 1990 sonrası döneme ait iktisadi yaklaşımlar çoğunlukla DYY'lerin GOÜ ekonomilerine olumlu etkilerine ilişkindir. Temel argüman ise DYY'lerin birlikte getirdikleri teknoloji ve yönetim bilgisinin GOÜ'lerdeki beşeri sermayenin gelişimini sağlıyor olmasıdır. Her ne kadar iktisat yazınında söz konusu etkiye ilişkin olumsuz görüşler de mevcut bulunmakla birlikte daha büyük bir çoğunluk olumlu etki yaratıldığı görüşünü benimsemektedir. Bu çalışmada çıkış noktası DYY'lerin GOÜ'lerin ekonomik büyümelerine olumlu etkisi olduğu görüşü olacaktır. Ve çalışmanın amacı da 1990 sonrası DYY hareketlerinin GOÜ'lerin ekonomik büyümelerini pozitif etkilediğini ekonometrik bir uygulama ile göstermektir.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmamızın konusu olan GOÜ ve DYY kavramlarının tanımlanmasına ve niteliklerine yer verilecektir. DYY'lerin tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımlardan bahsedildikten sonra ekonomik büyüme kavramı tanımlanacak ve türleri ortaya konulacaktır. Ekonomik büyümenin etkilerine kısaca değinildikten sonra bu güne kadar geliştirilen ekonomik büyüme modellerinden bahsedilecektir.

İkinci bölümde ise DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz ekonomik etkileri ele alınacak ardından ekonomik büyüme üzerine olumlu

etkisi uygulamaya temel teşkil edecek şekilde kısaca kuramsal olarak incelenecektir. Son olarak ekonomik büyüme üzerine söz konusu etkiye yönelik olarak yapılmış olan 1990 sonrası uygulamalı çalışmalara yer verilecek ve kısaca değerlendirmeleri yapılacaktır.

Üçüncü bölüm DYY'lerin GOÜ'lerde ekonomik büyümeye olumlu etkileri olduğu görüşünün test edilmesine yönelik uygulamadan oluşmaktadır. Türkiye'nin de içinde yer aldığı 102 GOÜ için 1994–2006 dönemine ilişkin yapacağımız uygulamada panel veri analiz metodu kullanılacaktır. Bu nedenle panel veri analizine ilişkin tanımlama yapıldıktan sonra özelliklerinden bahsedilecek ve bu uygulamaya yönelik bilgilere yer verilecektir. E-Views 6 paket programı kullanılarak yapılan ekonometrik analizlerin özetleri rapor edildikten sonra elde edilen bulgulara yönelik yorumlamalar yapılacaktır.

Çalışmanın sonunda ise sonuç ve değerlendirmelere yer verilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMLAR ve TANIMLAMALAR

Bu bölümünde çalışmanın konusunu oluşturan ve çalışma boyunca sıkça tekrarlanacak olan geliştirmekte olan ülke (GOÜ), doğrudan yabancı yatırım (DYY) ve ekonomik büyüme kavramlarından bahsedilecektir. Öncelikle kavramların tanımlamalarına yer verilecek daha sonra çeşitlendirmelerinden bahsedilecek en sonunda ise kavramlara ilişkin kuramsal yaklaşımlar anlatılacaktır. Böylelikle çalışmayı inceleyen herkesin çalışmanın konusunu oluşturan tüm kavramlara ilişkin bilgi edinimleri sağlanmış olacaktır.

1. Geliştirmekte Olan Ülke Kavramı ve Geliştirmekte Olan Ülkelerin Genel Özellikleri

Gelişmek sözcüğünün anlamı büyüme, ilerlemek, olgunlaşmak ve daha iyi hale gelmek şeklinde ifade edilebilmektedir. Ekonomik anlamda gelişme kavramı ise incelenen ekonominin makro unsurlar itibari ile ilerleme ve büyüme göstermesidir. Yani ekonomik gelişme dar anlamda ekonomik büyüme ile aynı kavramı tanımlamaktadır. Buna göre bir ülkenin gelişmişliği ekonomisinin büyümesi ile ölçülmektedir. Türk Dil Kurumu (TDK) İktisat Terimleri Çalışma Grubu tarafından hazırlanan İktisat Terimleri sözlüğünde ekonomik büyüme “Herhangi bir ülkede yaratılan ulusal gelirin ve bundan kişi başına düşen niceliğin, bir yıldan öteki yıla olumlu yönde gerçekleşen artışı” olarak tanımlanmıştır¹. Tanımdan da anlaşıldığı gibi ekonomik büyüme sayısal bir olgudur.

Ekonomik büyüme sayısal bir olgu olduğuna ve de ekonomik gelişme düzeyi ekonomik büyüme ile ölçüldüğüne göre bir ülkenin ekonomik anlamda yeterli düzeyde gelişip gelişmediğini belirleyen sayısal değer nedir? Bu soru kesin bir sayısal değer ifade edilerek cevaplanamamaktadır. Bu nedenle de literatürde kesin bir tanımlama ve gruplama söz konusu değildir. Ülkelerin gelişmişliği veya az

¹<http://tdkterim.gov.tr/?kategori=terimar2&s3oz5k0t=IKT&kelime=ekonomik+b%FCy%FCme>
(16.02.2007).

gelişmişliği ölçüler ortaya konularak ifade edilmeye çalışılmıştır ancak kesin bir tanımlamaya ulaşılamamıştır. H.W. Singer'in "... Az gelişmişlik görüldüğünde tanınması kolay, fakat tanımlanması güç olan zürafaya benzemektedir..." şeklindeki ifadesi, söz konusu ayırımın ve kavramın ölçütleri ile genel geçer tanımlamasının yapılmasının ne denli güç olduğunu ortaya koymaktadır².

Buradan da anlaşılacağı üzere iktisat yazınında az gelişmişlik ve gelişmekte olan ülkelere ilişkin kesin ölçütlerin ortaya konduğu bir tanımlama yapılamamıştır. Bu durumun başlıca nedenleri ise az gelişmiş ülkelerin, coğrafi dağılımlarının geniş bir alanda olması, ülkelerin hem birbirleri arasında hem de bölgesel olarak tarihi, kültürel, sosyal ve politik farklılıklar gösteriyor olmasıdır³. Ancak bununla birlikte genellikle Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (KBGSYH) ölçütü göz önünde bulundurularak ülkelerin gelişmiş veya gelişmekte olan ülke olduğuna karar verilmektedir. Bu yaklaşımın istisnaları ise endüstriyel ve hizmet temelli ekonomi yerine ülke ekonomisinde doğal zenginliklerin ya da turizm gelirlerinin ezici üstünlüğe sahip olduğu ülkelerdir. Birleşmiş Milletlerin (UN: United Nations) gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkelerin ayırımına ilişkin bu şekilde tanımlamada belirsiz bir yaklaşımı olmasına karşın az gelişmiş ülkelerin tanımına yönelik daha kesin kriterleri söz konusudur. Son olarak 2003 yılında ortaya konan kıstaslara göre az gelişmiş ülkelerin ortak özellikleri şunlardır⁴;

- Bu ülkelerin kişi başına düşen gayri safi ulusal gelir düzeyi 750 ila 900 Amerikan dolarıdır,
- Beslenme, sağlık, eğitim ve okur-yazarlık değerleri temelinde hesaplanan beşeri servet indeksi düşüktür,
- Tarım ürünleri ve ihraç malları dengesizliği, geleneksel olmayan ekonomik faaliyetler, ticarete konu olan malların ihracatı, ekonomik darlık çıkmazı

² HAN, Ergül, KAYA, Ayten Aysen, **Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika**, Etam A.Ş. Matbaası, Eskişehir-2002, s: 6.

³ ÜRÜT, Serap, "İktisadi Kalkınmada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla-2002, s: 14'ten ÖZBİLEN, Şevki, **Maliye Politikası**, Atıla Yayıncılık, Ankara-1999, s: 400.

⁴ <http://www.un.org/special-rep/ohrlls/ldc/ldc%20criteria.htm> (23.10.2006).

ve doğal afetler sonucunda hayatını kaybeden nüfus oranı temelinde hesaplanan ekonomik kırılma indeksi büyüktür.

Birleşmiş Milletlerin bu yaklaşımı dikkate alındığında bu üç kriteri birlikte sağlamayan ülkelerin gelişmekte olan ülke veya gelişmiş ülke olduğu sonucuna varabiliyoruz, ancak gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında somut bir ayrıma varmak yine de söz konusu değildir.

Dünya Bankası (WB: World Bank), Uluslararası Para Fonu (IMF: International Monetary Fund) ve Merkezi Haber alma Teşkilatı (CIA: Central Intelligence Agency) gibi kurumlar genel olarak şu ülke veya bölgelerin gelişmiş ülke veya bölge olarak adlandırılması konusunda ortak görüşe sahiptirler: Amerika kıtasında Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Bermuda Adaları, Asya'da Hong Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Japonya, İsrail ve Makao özerk bölgesi, Avrupa'da İtalya, Avusturya, Finlandiya, İrlanda, İzlanda, İsviçre, İsveç, Hollanda, Norveç, Belçika, Fransa, İspanya, Portekiz, İngiltere, Almanya, Danimarka, Kıbrıs Rum Kesimi, Monako Krallığı, Faroe Adaları, Lüksemburg, San Marino, Lichtenstein, İngiltere ve Vatikan özerk bölgesi, Okyanusya'dan ise Avustralya'da ve Yeni Zelanda.

Buna göre Birleşmiş Milletlerin az gelişmiş ülkelerin özelliklerine ilişkin tanımlaması ile Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Merkezi Haber alma Teşkilatının ülke gruplamalarını birleştirdiğimiz de Birleşmiş Milletlerin saydığı üç kriteri sağlamadığı halde diğer üç kurumun gelişmiş olarak tanımladığı ülkeler arasında da yer almayan ülkelerin gelişmekte olan ülkeler olduğunu ifade edebiliriz.

Canbolat, GOÜ'lere ilişkin yazdığı eserinde gelişme kavramının bireysel ve toplumsal değer yargılarına bağlı bir nitelik taşıdığını ifade etmiş ve bu nedenle de genel geçer bir tanımının yapılmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte çeşitli unsurlar kullanılarak karşılaştırmalı tanımların yapılabileceğini ve ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin buna göre belirlenebileceğini vurgulamıştır⁵.

⁵CANBOLAT, İbrahim S., **Gelişmekte Olan Ülkeler Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları**, 3. Baskı, Aktüel Yayınları, 2004, s: 19.

İkinci dünya savaşı sonrasında uluslararası toplum iki kutuplu bir yapıya bürünmüştü. Buna göre, Doğu Bloku ve Batı ülkeleri birbirinden farklı kutuplar olarak adlandırılmıştır. Bir de bu kutupların genel özelliklerine sahip olmayan ancak kendi içinde de gruplandırılmayı sağlayacak ortak yapıları bulunmayan ve geniş bir coğrafyayı tanımlayan ülkeler topluluğu yer almaktaydı. Bu ülkeler soğuk savaş dönemi boyunca Üçüncü Dünya ülkeleri olarak tanımlanmıştır. Soğuk savaşın sona ermesi ve liberalleşme-küreselleşme akımlarının hız kazanması ile birlikte ise Üçüncü Dünya kavramı yerine Gelişmekte olan ülke kavramı kullanılmıştır. Hangi kavramla hangi tanımlama ile karşılanırsa karşılansın; ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasal yapılarıyla farklı varlık göstermesi söz konusudur⁶. Bu çalışmada daha güncel bir tanımlama olan GOÜ kavramı kullanılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler denildiğinde ise WB'nin Atlas Yöntemine göre belirlediği orta düzey ulusal gelire sahip ülkeler ve düşük gelirli ülkeler kastedilmektedir. Çalışmanın uygulama kısmında ise bu ülkeler arasından bir örneklem seçilmiştir bu örnekleme dâhil ülkeler uygulama kısmında ifade edilecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin ortak yönleri incelemeye çalışıldığında ekonomik özellikler ve diğer özellikler olmak üzere iki başlık altında incelemek mümkündür. Ekonomik özellikler, makro ekonomik ve sektörel özellikler olarak başlıklar altında toplanabilmektedir. Diğer özelliklerin içerisinde ise ülkenin demografik özellikleri, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel nitelikleri yer almaktadır⁷.

Yukarıdaki bölümde tanımlamalarda da ifade edildiği gibi ulusların gelişmişliği ölçülürken temel alınan kriter milli gelir düzeyidir. Ancak ülkelerin sahip oldukları nüfusun niceliksel büyüklüğü potansiyel olarak söz konusu ülkenin milli gelir düzeyini yükseltme gücüne sahip olduğu için ülkelerin gelişmişliği karşılaştırılırken Dünya Bankası'nın Atlas Yönteminde de olduğu gibi birey başına düşen milli gelir değeri kullanılır. GOÜ'de birey başına düşen milli gelir değeri gelişmiş ülkelere göre daha düşüktür. Bu durumun temel gerekçesi ise GOÜ'lerin üretim artışının düşük olması ve nüfus artış oranının ise genel olarak yüksek

⁶ CANBOLAT, İbrahim S., a. g. e. , s: 4.

⁷ KAPLAN, Muhittin, "Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri", **Kalkınma Ekonomisi**, (Editörler: Sami TABAN, Muhsin KAR), Ekin Kitabevi, Bursa-2004, s: 7.

olmasıdır⁸. Aşağıdaki tabloda WB'nin Atlas Yöntemi ile yaptığı ayrıma göre gruplandırılmış ülkelerin 1990–2005 yılları arasında her yıla ilişkin birey başına ortalama milli gelir düzeyleri gösterilmiştir.

Tablo 1.1: Dünya Genelinde ve Çeşitli Ülke Gruplarında Birey Başına Ortalama Milli Gelir Düzeyi (Uluslararası Dolar*)

Yıllar	Dünya Geneli	Yüksek Gelirli Ülkeler	Orta Gelirli Ülkeler	Düşük Gelirli Ülkeler	En Az Gelişmiş Ülkeler
1990	6291.531	22459.41	3971.743	1427.730	1080.500
1991	6294.661	22625.26	3991.687	1418.865	1060.822
1992	6341.176	22995.29	4009.388	1441.324	1039.582
1993	6381.053	23122.68	4082.062	1467.409	1025.121
1994	6512.909	23737.16	4169.143	1513.755	1035.958
1995	6591.104	24075.11	4318.188	1574.259	1040.745
1996	6802.583	24585.90	4492.261	1641.029	1058.196
1997	6982.316	25263.47	4682.659	1675.330	1075.733
1998	7067.885	25590.67	4753.495	1726.291	1089.715
1999	7231.114	26236.54	4889.015	1787.061	1111.694
2000	7448.981	26903.15	5133.941	1831.747	1134.769
2001	7549.259	27116.13	5290.135	1884.103	1176.553
2002	7697.691	27486.80	5509.972	1913.386	1183.542
2003	7895.967	27801.89	5801.502	2011.941	1206.560
2004	8198.493	28485.94	6176.453	2128.004	1254.571
2005	8476.229	29040.97	6534.891	2253.078	1302.549
2006	8861.675	29911.15	6966.008	2359.341	1347.681

Kaynak: Dünya Bankası Dünya Kalkınmışlık Göstergeleri istatistik veri tabanındaki veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

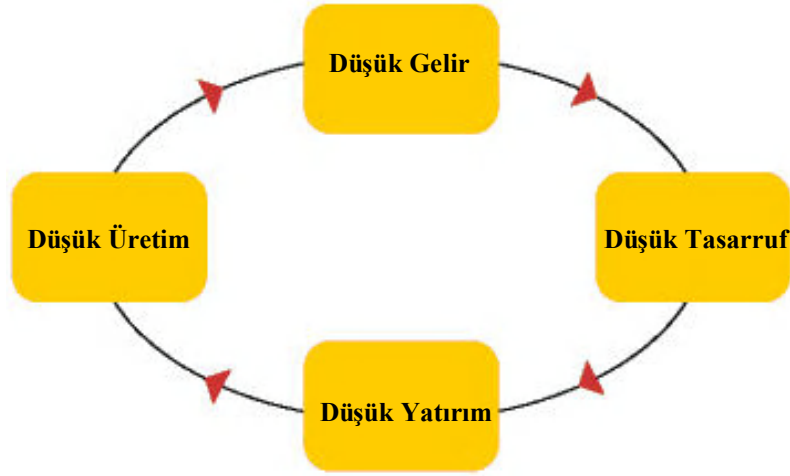
Yukarıdaki tabloda dünya genelinin ve ekonomik gelişmişlik düzeyine göre WB tarafından sınıflandırılmış ülke gruplarının satın alma gücü paritesi ile ölçülmüş ve 2000 fiyatları temel alınarak hesaplanmış birey başına ortalama milli gelir değerleri yer almaktadır. Birim olarak ise uluslararası dolar para birimi

⁸ DURMAN, Mustafa, “Büyüme-Gelişme-Kalkınma Ekseninde Az Gelişmişlik Olgusu: Gelişmiş Ülkeler Nasıl Kalkındı?”, **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**, (Editörler: Feride ÖZTÜRK, Fatih ÇELEBİOĞLU), Seçkin Yayıncılık, Ankara-2006, s: 89.

* Kuramsal bir para birimidir. Veri zamanda ABD'deki 1 Amerikan Dolarının satın alma gücüne eşittir. Yerel para biriminin ne kadarının ABD'deki 1 Amerikan Dolarına eş-değer olduğunu gösterir. Satın alma gücü ile aynı anlamı karşulamaktadır. 1958'de Roy C. Geary tarafından ortaya atıldığı ve 1972'de Salem H. Khamis tarafından geliştirildiği için Geary-Khamis Doları olarak da adlandırılır.

kullanılmıştır. Buna göre her ne kadar düşük ve orta gelirli ülkelerin birey başına milli gelir düzeyi 1990–2006 döneminde artış gösteriyorsa da, çok büyük bir kısmını sanayileşmesini tamamlamış gelişmiş ülkelerin oluşturduğu yüksek gelire sahip ülkelerin, birey başına milli gelirleri ile aralarında dönem sonu itibariyle dahi çok ciddi bir fark söz konusudur. Özellikle söz konusu değerlerin satın alma gücü paritesi ile ölçüldüğü dikkate alınacak olursa bu farklılığın önemli bir farklılık olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü satın alma gücü paritesi ile ölçülen ulusal gelir ülkelerin reel olarak ekonomik güçlerinin düzeyini göstermektedir. Bu nedenle zengin ülkeler ile görece olarak daha fakir olan ülkelerin arasındaki söz konusu farklılığın giderek açılması, açık bir şekilde ulusal geliri düşük olan ülkelerin bu durumunun devamına işaret etmektedir. Yani Nurkse’ün ortaya koyduğu fakir ülkelerin fakirliklerinin gerekçesi fakir olmalarıdır şeklinde de özetlenebilecek olan Fakirlik Kısır Döngüsü kuramı akıllara gelmektedir.

Şekil 1.1 : Fakirlik Kısır Döngüsü

Kaynak : <http://www.worldbank.org/depweb/beyond/global/chapter6.html> sitesindeki şekilden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki şekilde fakirlik kısır döngüsü şematize edilmiştir. Fakirlik Kısır Döngüsü kuramına göre fakir ülkeler gelirlerinin düşük olması nedeniyle sahip oldukları gelirlerinin büyük bir kısmını tüketmektedirler. Bu da tasarruflarının düşük olası sonucunu doğurmaktadır. Tasarrufların düşük olması fon arzını azaltacağından piyasada fon talebi her ne kadar yüksek bile olsa bunu karşılayabilecek fon arzı olmadığı için ekonomideki yatırımlar düşük olacaktır. Sonuç olarak düşük yatırımlar

da üretim düzeyinin düşük olmasına, bu da ekonomide yeniden milli gelirin düşük olmasını neden olacaktır. Böylelikle ekonomi, düşük gelirle başlayan ve gelirin düşmesi ile sonuçlanan bir kısır döngü içerisinde var olacaktır.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin birey başına düşen milli gelirlerine tekrar dönecek olursak; gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın giderek açılmakta olduğunu görürüz. Bunun nedenlerinden biri ise gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki büyüme hızı farkının azalmak bir yana sabit bile tutulamamasıdır. Söz konusu fark gün geçtikçe gelişmiş ülkeler lehine açılmaktadır⁹.

Gelişmekte olan ülkelerin diğer temel makro ekonomik özellikleri;

- Birey başına düşen milli gelirin düşük olmasına bağlı olarak, bireylerin gelirlerinin büyük bölümünü temel ihtiyaçlarına ayırması zorunluluğunun sonucu özel tüketim harcamalarının milli gelir içindeki payının çok yüksek olması,
- Yatırım harcamalarının toplam harcamalar içerisindeki payının düşük olması,
- İthalatın milli gelir içindeki payının ihracatın milli gelir içindeki payına göre daha yüksek olması,
- Enflasyon ve buna bağlı olarak reel faiz oranlarının yüksek olması,
- Yeni istihdam yaratma kapasitesinin düşük, işsizlik oranının ise yüksek olması,
- Ve dış borç servis oranının yüksek olması, şeklinde sıralanabilir¹⁰.

Gelişmekte olan ülkelerin sektörel özelliklerini dikkate alacak olursak bu kategori içerisinde yer alan ülkelerin sanayilerinin yeterince gelişmediğini görmekteyiz. Başka bir deyişle gelişmekte olan ülkeler tarım ülkeleridir. Az gelişmiş ülkelerde tarımın toplam üretim içerisindeki payı %50 düzeylerine kadar

⁹ DURMAN, Mustafa, **a. g. e.**, s: 90.

¹⁰ KAPLAN, Muhittin, **a. g. e.**, ss:9-12.

çıkabiliyorken bu oran gelişmiş ülkelerde %10 düzeyindedir¹¹. Bunun yanında toplam istihdam içerisinde tarımın payına baktığımızda yine gelişmekte olan ülkelerde bu oranın oldukça yüksek olduğunu görmekteyiz. Fakat buna karşın verimliliğin ve işgücünün niteliğinin gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük olması nedeniyle tarımın ekonomiye katkısı oldukça düşük kalmaktadır. Bu da yine gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkın büyümesine yol açmaktadır.

2. Yabancı Yatırımların Tanımı ve Türleri

Sanayi devrimi ile birlikte kitlesel üretime geçilmesi ve ilerleyen dönemde de bu üretim biçiminin giderek yayılması, üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen çıktı miktarının artması sonucunu doğurmuştur. Bunun yanı sıra üretim faaliyetlerinin konusunun çeşitlenmesi de ürün çeşitlerinin ve üretim miktarının artmasını sağlamıştır. Bu ise ticaretin sınırlar ötesine yayılmasını hızlandırmıştır. Tüm bu gelişmeler üretim faktörlerinin akışkanlığını artırmıştır. Tabii üretim faktörleri arasında en akışkan faktör olan sermayenin hareketliliği diğerlerine göre daha geniş alanlara ve daha hızlı gerçekleşmiştir. Bu durum 1. Dünya Savaşına kadar süren ve birinci küreselleşme adını alan uluslararası sermaye hareketliliğinin gelişimini sağlamıştır. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler sonucu üretim faktörlerinin hareketliliğinin artması, ülkeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi için gelişmişlik düzeyi görece olarak daha düşük olan ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayeyi ulusal olmayan kaynaklardan temin etme fikrini ortaya çıkarmış¹² ve kimi dönemlerde bu fikir ülkelerin söz konusu amaca ulaşabilmeleri için bir zorunluluk olmuştur. Buna göre söz konusu ülke sınırları içinde yerleşik olmayan unsurların ülkede servet edinmelerine uluslararası yatırım veya daha yaygın adı ile yabancı yatırım adı verilir¹³.

¹¹ DURMAN, Mustafa, **a. g. e.**, ss: 91-92.

¹² AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **Çok uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Yayın No.162, 2006, s: 27.

¹³ CANDEMİR, Aykan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama, Cilt-I Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler**, YASED Yayınları, Yayın No: YASED-T/2006-12/53, İstanbul-2006, s:18.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development) tarafından yapılan yabancı yatırım tanımlaması şu şekildedir; yabancı yatırımcının şirketin dağıtılmayan ve yeniden yatırıma dönüştürülmek üzere şirkete aktarılan kazançlardaki payı, yabancı yatırımcının nakdî veya aynî sermaye olarak uzun ya da kısa vadeli olarak hisse senedi veya borç senedi alması, şirkete yabancı yatırımcı tarafından sağlanan borçlar, yabancı yatırımcı tarafından nakdi olmayan makine ve üretim haklarını devralması ve yabancı yatırımcı tarafından şirkete sağlanan ticari ve diğer nitelikteki krediler¹⁴.

Türk Kambiyo Mevzuatı dikkate alındığında ise; 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununa göre yabancı yatırım “*Yurt dışından getirilen; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nca alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (devlet tahvilleri hariç), makine ve teçhizat, sınai ve fikri mülkiyet hakları, Yurt içinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya mali değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar, gibi iktisadi kıymetler aracılığıyla; yeni şirket kurmayı veya şube açmayı, menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az %10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı, ifade eder.*” biçiminde tanımlanmıştır¹⁵.

Her iki tanımlamaya dikkat edildiğinde; OECD tarafından yapılan yabancı yatırım tanımlamasında yabancı yatırım kavramı daha çok genelleştirilmiş ve kapsamı geniş tutulmuş iken, Türk Kambiyo Mevzuatında yer alan yabancı yatırım kavramı daha çok belirginleştirilmiştir, ayrıca kapsamı ve mahiyeti daha çok daraltılmış bir niteliğe sahiptir. Bu iki tanımlamanın yanı sıra iktisat yazınında yabancı yatırımı tanımlamaya yönelik çok sayıda yaklaşım mevcuttur. Bu yaklaşımlar aşağıda açıklanmaktadır.

¹⁴ General Directorate of Foreign Investment of Prime Ministry Undersecretariat of Treasury of Republic of Turkey, **Foreign Direct Investment in Turkey 2002**, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/report_ing.pdf (10.09.2006)

¹⁵ Resmi Gazete, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu**, Kanun No: 4875, 17 Haziran 2003.

2.1. Yabancı Yatırımların Tanımlanmasına Yönelik Kuramsal Yaklaşımlar

Yabancı yatırımların tanımlanmasına ilişkin yaklaşımlar lehte ve aleyhte görüşler şeklinde sınıflandırılacağı gibi yalnızca izlediği tarihi gelişim süreci dikkate alınarak da sınıflandırılabilir. Bunun yanında bir de temel iktisat okulları dikkate alınarak da bir sınıflandırmaya gidilebilir. Bu çalışmada yabancı yatırımların tanımlanmasına yönelik kuramsal yaklaşımlar sınıflandırılırken büyük ölçüde Moosa'nın, Agarwal ve Lizondo'dan yararlanarak geliştirdiği sınıflandırmadan yararlanılmıştır. Moosa yabancı yatırımları etkileyen her bir unsurun birden fazla başlık altında yer alabileceğini ve birden fazla kuram tarafından kullanılabileceğini, bu nedenle de sınıflandırılan kuramların bazı yanları ile çakışır özellik gösterebileceğini ifade etmiştir. Moosa söz konusu sınıflandırmayı yaparken Ortodoks Neo-Klasik yaklaşımdan Marksist yaklaşıma doğru bir sınıflandırma veya DYY'lerin belirleyicilerini mikro unsurlar, makro unsurlar ve stratejik unsurlar şeklinde gruplandırarak oluşturulacak bir sınıflandırma yerine Agarwal'ın sınıflandırmasından yola çıkmış ve aşağıdaki biçimde bir sınıflandırmayı tercih etmiştir¹⁶.

2.1.1. Tam Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar

Tam rekabet koşullarına dayanan yaklaşımlar farklı getiri oranları hipotezi, portföy çeşitliliği hipotezi ve piyasa büyüklüğü hipotezi olmak üzere üç başlık altında toplanabilmektedir.

2.1.1.1. Farklı Getiri Oranları Hipotezi

Farklı getiri oranları hipotezi ev sahibi ülkelere doğru gerçekleşen DYY'leri açıklamaya yönelik ilk yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre sermayenin getiri oranının nispi olarak düşük olduğu bir ülkeden yüksek olduğu diğer bir ülkeye doğru gerçekleşen sermaye akımları, dönem başı beklenen reel getiri oranlarını eşitleyecek

¹⁶ MOOSA, Imad A., **Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice**, Palgrave Macmillan, New York, 2002. s:23. <http://site.ebrary.com/lib/dumlupinar/Doc?id=10038999&ppg=40>.

bir şekilde hareket eder. Sermayenin marjinal getirisinin marjinal maliyetine eşit olduğu noktada yatırımların gerçekleştiğini kabul eden farklı getiri oranları hipotezi yatırım kararlarının risk yansızlığına bağlı olarak alındığını ifade etmektedir. Bu durumda risk yansızlığı şu anlama gelmektedir; yatırımcılar doğrudan yatırım kararı alırken, kendi ülkeleri de dâhil olmak üzere, bir ülkedeki yatırım kararını diğer ülkedeki yatırım kararının tam ikamesi olarak değerlendirmektedirler¹⁷. Bu nedenle riskin yansızlığına bağlı olarak sermaye sahipleri yatırımın muhtemel getirisinin düşük olduğu ülkeden uzaklaşıp nispi olarak muhtemel getirinin daha yüksek olduğu ülkeye doğru yönelecektir.

Farklı getiri oranları hipotezinin ifade ettiği yatırımların nispi getirisi ile DYY'ler arasındaki pozitif ilişkinin test edilmesine yönelik kimi ampirik çalışmalar yapıldı ise de bu çalışmalarda açık bir şekilde bu ilişkiyi gösterecek sonuçlara ulaşılamamıştır. Bunun nedeni olarak Farklı Getiri Oranları hipotezinin sermaye akımlarını sermayenin görece getirisinin düşük olduğu ülkeden yüksek olana doğru tek yönlü olarak açıklaması ve tersinin geçersizliğini ifade etmiş olmasıdır. Bu açıklama Farklı Getiri Oranları hipotezinin zayıflığı olarak kabul edilmektedir. Çünkü gerçek hayatta çoklukla sermaye hareketleri eş-anlı olarak iki yönlü gerçekleşmektedir. Yani bir ülkeye yabancı yatırım girişi söz konusu iken aynı zamanda ülkeden dışarı sermaye çıkışı da gerçekleşmektedir. Tabii bunun yanı sıra deneye dayalı çalışmalarda beklenen getiri oranı yerine geçmiş döneme ilişkin muhasebe tablolarında rapor edilen getiri oranlarının kullanılmış olmasının da etkisi olabilir¹⁸.

2.1.1.2. Portföy Çeşitliliği Kuramı

Farklı getiri oranları hipotezinden farklı olarak portföy çeşitliliği kuramında, yatırımcılar doğrudan yatırım kararı verirken beklenen getiri oranının yanı sıra yatırım riskini de dikkate almaktadır¹⁹.

¹⁷ MOOSA, Imad A., *a. g. e.*, s: 24.

¹⁸ MOOSA, Imad A., *a. g. e.*, ss: 24-25.

¹⁹ SEKKAT, Khalid and VEGANZONES-VAROUKAKIS, Marie-Ange, "Trade and Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate and FDI in the MENA Countries", **World Bank MENA Region Working Paper Series**, No: 39, 2004, s: 4.

Temelleri Tobin'in 1958 ve Markowitz'in 1952 ve 1959 yılındaki çalışmalarını içeren portföy seçimi kuramına kadar uzanan²⁰ Portföy Çeşitliliği Kuramına göre DYY'ler sermayenin nispi getiri oranının pozitif, doğrudan yatırımın içerdiği riskin ise negatif bir fonksiyonu olarak gerçekleşir²¹. Yani uluslararası sermayenin yatırım kararları hem yatırımın beklenen getirisine hem de gerçekleştirilmesi planlanan yatırımın riskine göre şekillenecektir. Böylelikle sermaye sahipleri yatırım projelerinde, beklenen getiri oranları ve riskleri farklı olan değişik yatırımlara belirli bir ağırlıkta yer vererek hem risklerini minimize etmiş veya azaltmış hem de yatırımlarının beklenen getirisini yükseltmiş olacaklardır²². Portföy çeşitliliği kuramının ifade ettiği; sermayenin olası getirisi ile taşıdığı riske ilişkin mekanizmanın, ülke içindeki yatırımların getirileri arasında güçlü bir bağ mevcut iken farklı ülkelerdeki yatırımların getirileri arasında zayıf bir bağ olduğu sürece geçerli olduğudur²³.

Portföy çeşitliliği kuramı, farklı getiri oranları hipotezinin öngördüğü, yatırım kararlarının yalnızca nispi getirilerine bağlı olduğu fikrine karşı çıkmakla kalmamış aynı zamanda arbitraj yoluyla yatırımların getiri oranlarının zaman içinde farklı ülkelerde aynı düzeylere geleceği görüşünü de reddetmiştir. Bu kuramı test etmenin yolu farklı ülkelere yönelen DYY'lerin her bir ülkede gerçekleştirdiği yatırımın, toplam DYY'ler içindeki payı ile söz konusu ülkelerin sahip oldukları Nispi getiri oranları ve bu ülkedeki yatırımların içerdiği risk oranı arasında ilişkinin incelenmesidir²⁴.

Moosa'nın, Agarwal'ın 1980 ve Hufbauer'in 1975 yılı çalışmalarına dayanarak ifade ettiği üzere, bu kuramın test edilmesine yönelik gerçekleştirilen deneye dayalı çalışmalarda elde edilen sonuçlar kurama çok zayıf bir destek

²⁰ MOOSA, Imad, A., **a. g. e.**, s: 26.

²¹ ÖZTÜRK, Lütfü, "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 7, Yıl 2004, s:115.

²² DEMİRTAŞ, Gökhan, "Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Afyonkarahisar 2005, s:10.

²³ SEKKAT, Khalid and VEGANZONES-VAROUKAKIS, Marie-Ange, "a. g. m.", s: 4.

²⁴ MOOSA, Imad A., **a. g. e.**, s:26.

sağlayacak niteliktedir. Moosa, DYY'ler ile yatırımların getirisi ve riski arasındaki zayıf bir ilişkinin başlıca nedeni olarak uygulamada kullanılacak sayısal değerlerin elde edilmiş biçimi olduğunu ifade etmiştir²⁵. Yani Portföy çeşitliliğinin geçerliğini test etmek adına yapılan istatistikî ve ekonometrik çalışmalarda kullanılan veri setlerindeki hatalar veya eksiklikler, kuramın ortaya koyduğu; “yabancı yatırım kararlarında yatırımların getirileri ve risklerinin beraber değerlendirildiği” görüşünün doğruluğuna destek sağlayamamıştır. Bu nedenle her ne kadar deneye dayalı çalışmalar portföy çeşitliliği kuramını güçlü bir şekilde destekleyememişse de bu durum söz konusu kuramın gerçekliğini ve geçerliliğini tam anlamıyla ortadan kaldırmamıştır.

Son olarak portföy çeşitliliği kuramına ilişkin söyleyebileceğimiz; tıpkı farklı getiri oranları hipotezinde olduğu gibi bu kuramın da çok uluslu şirketlerin neden DYY'lerin en büyük payına sahip olduklarına ve de neden bu şirketlerin finansal yatırım yerine doğrudan yatırımları seçtiklerine dair net bir açıklama ortaya koyamamasıdır. Ancak, az gelişmiş ülkelerdeki finansal piyasaların ve kurumların henüz tam gelişmemiş olması, var olan finansal piyasaların etkinsizliği ve de çok uluslu şirketlerin finansal yatırımlardan daha çok DYY'ler aracılığıyla yabancı yatırım üzerinde kontrol gücüne sahip olması gibi gerçekler bu durumun nedenleri arasında sıralanabilir²⁶.

2.1.1.3. Piyasa Büyüklüğü Hipotezi

Piyasa büyüklüğü hipotezine göre, ev sahibi ülkeye gelen DYY'lerin hacmi bu ülkenin pazarının genişliğine bağlıdır. Pazarın büyüklüğünü ölçebilmek için iki farklı yöntem kullanılır; ya söz konusu ülkede faaliyet gösteren çok uluslu bir şirketin satış hâsılatı veya miktarı dikkate alınır ya da yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülkenin yurt içi hâsılatı dikkate alınır²⁷.

²⁵ MOOSA, Imad A., **a. g. e.**, s:26

²⁶ SEKKAT, Khalid and VEGANZONES-VAROUKAKIS, Marie-Ange, “a. g. m.”, s: 4 ve MOOSA, Imad A., **a. g. e.**, s:27

²⁷ MOOSA, Imad A., **a. g. e.**, ss:27.

Bir ülkenin piyasa büyüklüğü ölçek ekonomilerinin²⁸ işleyişine imkân sağlayacak ölçüde büyüdükten sonra söz konusu ülke doğrudan yabancı yatırım akımlarının potansiyel hedefi haline gelir²⁹. Bela Balassa'nın 1966'da gümrük tarifelerinin azaltılması ve ticarete ilişkin yaptığı çalışmasında belirttiği gibi pazarın büyük olması üretim faktörlerinde uzmanlaşmayı sağlayarak söz konusu pazarda üretim maliyetlerinin düşmesini mümkün kılmaktadır³⁰. Hao çalışmasında, Bandra ve White'ın, Amerika Birleşik Devletlerinin Avrupa'da gerçekleştirdiği doğrudan yatırımlara ve bu yatırımların pazarlarına yönelik yaptıkları çalışmalarında piyasa büyüklüğünün DYY'ler için anlamlı bir değişken olduğunu ifade ettiklerini belirtmektedir³¹. Bundan sonra yapılan tüm çalışmalarda da yine piyasa büyüklüğünün DYY'ler üzerinde olumlu etkisi olduğuna ilişkin teorik ve uygulamalı sonuçlar ortaya konmuştur. İlerleyen bölümde DYY'lerin belirleyicileri bölümünde bu çalışmalardan bahsedileceği için burada tekrar çalışmalardan tek tek bahsedilmeyecektir.

²⁸ Ölçek ekonomileri firmaların veya endüstrilerin üretim ölçeklerinde meydana gelen değişimlere bağlı olarak teknoloji kullanım düzeyi ve verimliliğe bağlı olarak üretim maliyetlerinde meydana gelen değişimleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Buna göre bir firmanın ya da firmanın yer aldığı endüstrinin üretim hacmi arttıkça belli bir düzeye kadar firmaların ortalama maliyetleri azalacaktır. Bu duruma ölçeğe göre azalan maliyetler ya da pozitif ölçek ekonomileri denir. Belli bir ölçek büyüklüğüne eriştikten sonra ise firmanın üretim kapasitesinde meydana gelecek artışlar bir öncekinin aksine firmanın ortalama maliyetlerinin yükselmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durumda ise ölçeğe göre azalan getiri ya da negatif ölçek ekonomileri söz konusu olacaktır. İktisatın temel varsayımlarından birisi birimlerin homo-economicus olduğu varsayımı olduğundan firmalar üretim kapasitesinin negatif ölçek ekonomisine neden olmayacağı optimum kapasitede kalacaktır. Bu nedenle genel olarak ölçek ekonomileri denildiğinde (burada da olduğu gibi) pozitif ölçek ekonomileri kastedilmektedir. Pozitif ölçek ekonomileri kaynağına göre içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki bölümde incelenir. İçsel ölçek ekonomileri firmanın kendi kapasitesinin artışına bağlı olarak ortaya çıkan kitlesel üretim, teknoloji kullanımının gelişmesi, yönetimde etkinlik artışı ve işgücünün uzmanlığının artışı gibi unsurlardan dolayı ortalama maliyetlerin azalmasını ifade eder. Dışsal ölçek ekonomileri ise firmanın yer aldığı endüstrilerin üretim ölçeklerinin artmasına bağlı olarak ortalama maliyetlerin azalmasını ifade eder.

²⁹ MOOSA, Imad A., **a. g. e.** , ss:27-28.

³⁰ BALASSA, Bela, "Tariff Reductions and Trade in Manufacturers among the Industrial Countries", **The American Economic Review**, Volume 56, No. 3, 1966, s:466.

³¹ HAO, Qian , "Competition and Allocation for Foreign Direct Investment: The Role of Country Size, Production Efficiency and Market Structure", **Southern Illinois Üniversitesi Doktora Tezi**, 2005 Carbondale, USA, s:2'den BANDRA, V and WHITE, J, "US Direct Investment and Markets in Europe", **Economia Internazionale**, 1968, ss: 117-133.

2.1.2. Eksik Rekabet Koşullarına Dayanan Yaklaşımlar

Tam rekabet koşullarına dayanan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik kuramlar yalnızca üretimin nerede yapılacağı sorusuna yanıt bulmaya çalışan yaklaşımlara sahiptir. Çünkü tam rekabet koşullarının sağlandığı ön kabulü ile yola çıkan bu kuramlar aynı zamanda uluslararası piyasalarda mal ve hizmet akımlarının her hangi bir maliyete katlanılmaksızın gerçekleştiği varsayımından hareket ederler. Bu durumda mal ve hizmetlerin hareketliliğinin işletmeye herhangi bir ek maliyet yüklediği bir durumda rasyonel hareket eden bir üretici ya da girişimci kârını en çoklaştırabilmek için toplam hâsılasını en çok kılabilceği yere doğru harekete geçecektir. Bunun yanı sıra bu kuramların diğer ön kabulleri; kaynakların uluslararası piyasalarda hareketsiz, ulusal piyasalarda ise hareketli olması, firmaların yalnızca bir tek konuda üretim faaliyeti yürütmesi ve üretici ve/veya girişimcilerin kârını en çoklaştırma güdüsü ile ekonomik faaliyette bulunuyor olması şeklinde özetlenebilir³².

2.1.2.1. Endüstriyel Örgütlenme Kuramı

Hymer tarafından 1976'da ortaya atılan tez, Kindleberger'in 1969, Caves'in 1982 ve Dunning'in 1988 yılındaki çalışmaları ile geliştirilmiştir. Bu hipoteze göre yabancı bir firma bir ülkede faaliyet göstermek üzere yan kuruluş kurduğunda, yerel firmalara nazaran; lisan, kültür, yasal sistem ve diğer ülkeler arası farklılıklara sahip olduğu için bir takım dezavantajlara sahip olacaktır. Örneğin bir ülkenin yerleştiği olan emek arz edenler yabancı firmalarda çalışmayı daha riskli göreceklere için bu ülkedeki yabancı firmaların yerel firmalara göre daha yüksek ücret politikası benimsemesi bir mecburiyet olarak ortaya çıkacaktır. Bu ise üretim maliyetlerini artırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yabancı firmanın bu ve benzeri dezavantajlara rağmen o ülkede yatırım kararı alabilmesi için; iyi bilinen bir marka olması, patent ile korunan bir teknolojiye sahip olması, yönetsel becerileri ve diğer

³² BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Basım Dağıtım A.Ş., İşletme-Ekonomi Dizisi: 159, İstanbul-2005, s:32.

firmaya özgü faktörler gibi bir takım maddi olmayan (soyut) varlıklara sahip olması gerekir³³.

Kırankabeş, Hymer'ın 1976 yılındaki çalışmasında; yabancı yatırımların, farklı ülkelerde faaliyet gösteren firmaların firma yeteneklerinin farklı olmasından kaynak olarak ortaya çıkan bir sonuç olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Buna göre yabancı firmalar gittikleri ülkeye yalnızca sermaye taşımayacak aynı zamanda sahip oldukları teknoloji, yönetim bilgileri ve girişimcilik bilgisi gibi unsurları da beraberinde taşıyacaktır. Bu bakımdan Hymer DYY'lerin portföy yatırımlarından farklı olarak gittikleri ülkeye yalnızca sermaye taşımadıklarını ifade eden ilk kişidir³⁴.

Daha önce belirtildiği gibi bir ülkenin yerleştiği olmayan firmalar, yerel firmaların benzeri üretim maliyetlerine ek olarak bir de uzakta üretim yapma maliyetlerine³⁵ katlanmak zorundadırlar. Bu nedenle Hymer; yabancı firmaların diğer ülkelerde faaliyette bulunabilmeleri için, kendilerine özgü bir takım avantajlarının bulunması gerektiğini ifade etmiş ve doğrudan yatırımları açıklamak için piyasa aksaklığı kavramından yararlanmışır. Piyasanın aksaklığının gerekçesi olarak da endüstriyel örgütlenme yapısını göstermiştir³⁶.

Dolayısıyla Hymer'in çalışmasının uluslararası üretim kuramına yaptığı en büyük katkı, konuya endüstriyel örgütlenme yaklaşımını getirmiş olmasıdır³⁷. Endüstriyel örgütlenme yaklaşımına göre, yabancı firmalar faaliyette buldukları

³³ MOOSA, Imad, **a. g. e.** , s:30.

³⁴ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, "Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı, Teorileri, Türleri ve Ülke Ekonomilerine Etkileri", **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**, (Editörler: Feride ÖZTÜRK, Fatih ÇELEBİOĞLU), Seçkin Yayınları, Ekonomi Kitapları Dizisi:27, Ankara-2006, s: 276.

³⁵ Uzakta Üretim Yapma Maliyeti Pustay ve Griffin'in (2001) belirttiği bir tanımlamadır. Buna göre Griffin yerleştiği bulunmadığı bir ülkede faaliyet gösteren bir firmanın kâr fonksiyonunun kendi ülkesindeki kâr fonksiyonundan ve de faaliyette bulunduğu ülkede yerleşik durumda bulunan diğer firmaların kâr fonksiyonlarından farklılık göstereceğini ifade etmiş ve bu fonksiyonu şu şekilde formüle etmiştir;

Kâr = Toplam Gelir – Toplam Maliyet – Uzakta Üretim Yapma Maliyeti

(GRIFFIN, Ricky W., PUSTAY, Michael W., **International Business: A Managerial Perspective**, 3th Edition, Prentice Hall Publish, 2001, s:106.)

³⁶ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.** , s:33' den alıntı SHANRANG, C., "Knowledge, transferability and transaction cost in MNC: A reconsideration of Internalization Theory", **The Chinese University of Hong Kong PhD Thesis**, 2000, s: 51.

³⁷ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.** , s: 276.

ülkelerdeki diğer firmalarla ürün ve potansiyel tüketici üzerinde rekabet etmek yerine sahip oldukları avantajları kullanarak kendilerine oligopol gücü sağlayacak olan dikey ve yatay birleşmelere yönelecektir³⁸.

Moosa, Kindleberger'e göre yabancı firmaların sahip oldukları bu avantajların; öncelikle firmaya özgü, diğer ülkelerdeki yan kuruluşlara taşınabilir özellikte ve yabancı ülkelerde faaliyet göstermenin firmaya yükleyeceği ek maliyetleri de giderecek kadar firmaya maddi getiri sağlayacak nitelikte olması gerektiğini ifade etmektedir³⁹. Firmaya özgü bu avantajlar benzer avantajlara sahip olmayan firmalar adına piyasaya girişlerde engeller oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu avantajlara sahip firmaların tercihleri doğrultusunda piyasada eksik rekabet şartları oluşmaktadır⁴⁰.

Yabancı firmaların söz konusu avantajlarının neler olduğunu ve kısaca tanımlamasını Lall ve Streeten'in 1977 yılı çalışmasından hareketle Demirtaş şu şekilde açıklamıştır⁴¹;

Sermaye; yerel ve daha küçük ölçekli yabancı rakiplerine göre daha ucuz sermaye maliyetine ve daha büyük sermayeye sahip olma.

Yönetim; yürütülen işlemlerin etkinliğinin daha yüksek olması şeklinde ortaya çıkan üstün yönetim becerisine veya risk üstlenme konusunda daha yüksek girişimcilik özelliğine sahip olma ya da kârlı girişimleri tespit edebilme yeteneği.

Teknoloji; bilimsel bilgiyi ticarî kullanıma dönüştürme şeklinde ortaya çıkan üstün teknolojiye sahip olma⁴².

Pazarlama; pazar araştırması, reklâm, tanıtım ve dağıtım fonksiyonları.

Hammaddeye Ulaşma; nihaî pazarı kontrolünde tutmaya, üretim sürecine taşımaya veya hammadde üretimini kendisinin yapmasına bağlı olarak hammaddeye erişim konusunda imtiyaz sahibi olma.

³⁸ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s:33' den alıntı WILHELMS, S. K. S., "Determinants of Foreign Direct Investment to Emerging Economies", **Tufts University PhD Thesis**, 1998, s:37.

³⁹ MOOSA, Imad, **a. g. e.**, s: 30.

⁴⁰ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, ss: 33-34.

⁴¹ DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s:13 ve MOOSA, Imad, **a. g. e.**, s:31.

⁴² Söz konusu dönüşüm; yeni üretim yönteminin geliştirilmesini veya yeni ürün icadını ya da ürün farklılaştırmasını ifade etmektedir.

Ölçek Ekonomileri; ölçek ekonomilerinden faydalanmayı sağlayan becerilerin oluşturulması ve işletilmesi için finansmana ve bilgiye (uzmanlığa) sahip olma.

Pazarlık Gücü ve Siyasi Güç; ev sahibi ülke hükümetinden kendisi adına olumlu koşul ve çeşitli ayrıcalıkları elde edebilme yeteneğine sahip olma.

Bu avantajlar, yatırımın ilk aşamasında yabancı firmanın rakiplerine kıyasla daha yüksek marjinal gelir veya daha düşük marjinal maliyetle üretime başlamasını sağlayarak piyasada monopol gücü elde etmesine olanak sağlayacaktır. Böylelikle yabancı firmanın yerleştiği ülkede yatırımlarının getirisi artacağından uzakta faaliyet gösterme maliyetlerini de giderecektir ve görece olarak yerleştiği bulunduğu ülkeye göre daha yüksek kâr elde etmiş olacaktır⁴³.

Bu şekilde *Endüstriyel Örgütlenme Hipotezi* firmaların neden yabancı ülkelerde yatırım yaptıklarını açıklamaktadır, ancak yatırımın gerçekleştirileceği ülkelerin birbirine tercih edilebilirliğinin nedenlerini ortaya koymamaktadır.

2.1.2.2. İçselleştirme Kuramı

İçselleştirme kuramına göre DYY; yabancı firmaların ülke sınırları içinde gerçekleştirecekleri yatırımdan sağlayacakları kazancın, dış ticaretten sağlayacakları kazançtan daha fazla olacağına inandıkları zaman söz konusu olur⁴⁴.

İçselleştirme kuramı; firmanın sahip olduğu kendine özgü avantajları lisans sözleşmesi gibi yöntemler ile satmak yerine, DYY'lerin tercih edilmesiyle satışın gerçekleştirileceği ülkelerin piyasalarında var olan aksaklık ve risklerden korunmalarını sağlayacağını ifade eden bir yaklaşımdır⁴⁵. Temellerini Coase'in "*firmalar içselleştirme işlemlerini pazar işlemlerine tercih ettikleri zaman DYY'ler ortaya çıkar*" görüşünden alan, Buckley ve Casson tarafından 1976 yılında

⁴³ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.** , s:34.

⁴⁴ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.** , s: 280.

⁴⁵ HANSEN, M. W., "Economic Theories of Transnational Corporations, Environment and Development", **Copenhagen Business School Reviews**, 2000, s: 33.

geliştirilen kurama göre yabancı ülkelerdeki kaçınılmaz piyasa maliyetleri, firmanın yeniden biçimlendirilmesi ile yok edilebilir⁴⁶.

İçselleştirme kuramına göre; firmaların, yabancı ülkelerde ürünlerinin satılmasını yani ihracat gerçekleştirmeyi tercih ettiği durumda karşı karşıya kaldığı iki alternatif söz konusudur; bunlardan ilki bağımsız bir şirket veya dağıtımçı bir kurumla sözleşmeye dayalı bir anlaşma yapması iken ikincisi, piyasanın dağıtım servislerini içselleştirmesidir. Bunun yerine firmanın kendi ülkesinde ürettiklerinin dış ülkelerde satılmasını tercih etmek yerine, bu ülkelerde üretimini gerçekleştirdiği ürünlerinin satışının gerçekleşmesi de firmalarca tercih edilebilir. Bu durumda ise yine iki olası strateji izlenebilir; bunlardan ilki söz konusu ülkelerdeki firmalara lisans veya yönetimsel anlaşmalarla üretim hakkının devredilmesi ikincisi de bu ülkedeki yabancı üretiminin firma tarafından içselleştirilerek gerçekleştirilmesidir⁴⁷.

Buckley'e göre firmaların içselleştirme kuramı ışığında DYY'leri pazar faaliyetlerine tercih etmesinin iki temel motifi vardır; ilk olarak firmalar tüm faaliyetlerini en az maliyetle yapacaklardır. Bu nedenle firmalar, pazardaki işlemlerin maliyetleri doğrudan yatırımın maliyetlerinden yüksek olduğu durumlarda doğrudan yatırımları tercih ederler. İkinci olarak firmalar, içselleştirmeden sağladıkları gelir, katlandıkları maliyetten daha yüksek olduğu sürece o ülkede içselleşerek büyürler⁴⁸.

2.1.2.3. Yerleşim Kuramı

Yerleşim kuramı, piyasa gelişimini katılımcıların davranışları ve yapısal özellikleri açısından ele alarak açıklamaktadır⁴⁹.

⁴⁶ MOOSA, Imad, **a. g. e.**, s:49.

⁴⁷ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s:38.

⁴⁸ BUCKLEY, Peter J., "The Limits of Explonation: Testing The Internalization Theory of The Multinational Enterprice", **Journal of International Business Studies**, Vol. 19, No. 2 (Summer 1988), s: 183 ve BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s:36'da BUCKLEY, Peter J., **The Multinational Enterprise**, The MacMillan Press Ltd, Basingstoke-1989, s:12.

⁴⁹ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, "Ülke Riskinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi (1984-2003 Dönemi Türkiye Değerlendirmesi)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-2001, s: 9.

Yatırım yapılacak yerin seçimi, firmanın kârlılığını, rekabet gücünü ve gelişimini etkilediğinden firmanın karşı karşıya kaldığı önemli ve karmaşık kararlardan birisidir⁵⁰. Firmanın yer seçimini etkileyen; hammaddeye ve pazara yakınlık, ulaştırma maliyetleri, işgücü maliyetleri ve işgücü verimliliği, yatırım yapılması düşünülen ülkedeki yasal düzenlemeler, genel ekonomik yapı, uygulanan teşvik politikaları gibi faktörler, aynı zamanda firmanın kârlılığı ve rekabet gücü açısından önem arz etmektedir⁵¹.

2.1.2.4. Yerel Avantajlar Hipotezi

Yerel avantajlar hipotezi DYY'lerin neden bir ülkede konuşlanmayı tercih ettiğini gösterebilme adına ortaya konulmuş bir yaklaşımdır. Buna göre yerel avantajlar hipotezi, işgücü ve doğa faktörlerinin uluslararası piyasalardaki hareketsizliği nedeniyle o ülkenin yerleştiği olmayan firmaların ülkede fiziki üretim gerçekleştirerek bu ülkedeki söz konusu faktör avantajlarından yararlanma isteğinin DYY'lerin oluşumunu sağladığını ifade etmektedir. Söz konusu faktör avantajından yararlanma, yabancı firmanın üretim maliyetlerini düşüreceği için firmalar için oldukça teşvik edici bir unsur olacaktır⁵². Bu yaklaşım, özellikle petrol krizi ile patlak veren üretim maliyetlerinin öneminin arttığı dönemde yoğun destek bulmuştur. Çünkü petrol krizi ile anlaşılmıştır ki üretim kararlarında maliyet unsurları oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle söz konusu dönemde, tıpkı I. Dünya Savaşı öncesi sömürgeleştirme hareketlerinde olduğu gibi, ulus ötesi şirketlerin GOÜ'lerin doğal kaynakları ve ucuz işgücünden yararlanmaya yönelik DYY'ler gerçekleştirme düşüncesinin hâkim olduğu sermaye hareketleri görülmüştür.

Moosa'nın belirttiğine göre; Riedel'in 1975 yılında yaptığı çalışma sonucunda düşük ücretlerin Tayvan'daki DYY'lerin çok önemli bir belirleyicisi olduğunu ifade ederken, Goldberg'in 1972, Saunders'in 1983, Schneider ve Frey'in

⁵⁰ SUBAŞI, Meriç, "Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye Uygulaması", **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Eskişehir-1995, s:28.

⁵¹ İYİBOZKURT, Erol, **Uluslararası İktisat: Teori Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa-1995, s:126.

⁵² DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s: 15.

1985, Culem'in 1988 ve Moore'un 1993 yıllarında yaptıkları çalışmalarda ortak bulgu olarak ev sahibi ülkelerin ücret düzeylerindeki bir artışın bu ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımcının cesaretini kırdığı fikrine ulaşmışlardır. Bununla birlikte Love ve Lage-Hidalgo'nun 2000 yılında yaptıkları ABD ile Meksika arasındaki reel işgücü maliyetleri farkının bu iki ülke arasında birinden diğerine doğru gerçekleşen DYY'ler üzerinde istatistikî olarak anlamlı bir etkinin olduğuna dair kanıya varmışlardır⁵³.

Tek bir cümle ile özetlenecek olursa; yerel avantajlar hipotezi, yabancı yatırımcının bir ülkeyi neden diğerine tercih ettiği sorusuna yanıt veren bir yaklaşımdır.

2.1.2.5. Ürün Yaşam Evreleri Kuramı

Ürün yaşam evreleri kuramı Raymond Vernon tarafından 1966 yılında ortaya konulmuş bir yaklaşımdır. Burada Vernon teknolojik gelişmelerin uluslararası ticarete etkisini analiz etmiştir⁵⁴. Vernon'un ürün yaşam evreleri teorisi, teknoloji açığını dikkate alan teorinin geliştirilmiş bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır⁵⁵.

Vernon'un bu yaklaşımı neo-klasik faktör donatımı kuramının⁵⁶, oligopolistik piyasa koşulları altında uluslararası üretime uygulanmış biçimidir. Bu kurama göre; ülkeler sahip oldukları faktör donanımlarını teknoloji veya bazı yeni teknikler

⁵³ MOOSA, Imad, a. g. e., s: 34.

⁵⁴ SETHI, Deepak, GUISSINGER, Stephen, FORD Jr, David L. and PHELAN Steven, "Seeking Greener Pastures: A Theoretical and Empirical Investigation into The Changing Trend of Foreign Direct Investment Flows in Response to Institutional and Strategic Factors", **International Business Review**, Volume 11, Number 6, December 2002, s: 687.

⁵⁵ BAYRAKTUTAN, Yusuf, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s: 181.

⁵⁶ Faktör Donatımı kuramı Eli Hecksher (1919) tarafından ortaya atılan ve daha sonra öğrencisi Bertil Ohlin (1930) tarafından geliştirilen Ricardo'nun Karşılaştırmalı Üstünlükler kuramının bir ileri adımı olarak adlandırılabilir. Faktör Donatımı kuramı ülkelerin yoğun olarak sahip oldukları faktörlerin ağırlıklı olarak kullanıldığı ürünleri üretmesinin ve ihraç etmesinin ülkelere dış ticaret avantajı sağlayacağını savunur. Kuramın varsayımları ise; üretimde ölçeğe göre sabit getirinin söz konusu olması, malların üretim fonksiyonlarının ülkeden ülkeye değişim göstermemesi, farklı ülkelerde aynı ürüne ilişkin talep koşullarının aynı olması, malların üretimlerinde kullanılan faktörlerin yoğunluğunun farklı olduğu ve ülkelerin faktör donanımlarının farklı olması şeklinde sıralanabilir. Ülkelerin faktör donanımları karşılaştırılırken yalnızca emek ve sermaye faktörleri dikkate alınır ve fiziki olarak faktör miktarları oranlanabileceği gibi yoğun olan faktörün bedeli daha düşüktür düşüncesinden hareketle faktörlerin fiyatları da oranlanabilir.

sayesinde geliştirebilirler⁵⁷. Bunun yanında ürün yaşam evreleri kuramı, üretim ile uluslararası ticaret arasındaki dinamik ilişkiye teknolojik gelişmeleri ve bilgi ve iletişim maliyetlerini de eklemesiyle önem taşımaktadır⁵⁸.

Vernon Kuramına, ekonomileri ileri ekonomiler ve daha gelişmiş ekonomiler olarak ikiye ayırarak başlamıştır. Vernon'un göstermeye çalıştığı şey ABD'de, ABD dışındaki diğer ileri ekonomilerde ve nihai olarak az gelişmiş ekonomilerde ürünlerin yaşam evrelerini ortaya koyarak hangi dönemlerde dış ticarete konu olduklarını belirlemektir. Buna göre ürün yaşam evreleri kuramı, temelde standartlaşmış bir teknoloji ile olgunluk dönemine ulaşan firmaların, kendi ülkelerinde pazarın doyması ile dış ülkelere gitme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır⁵⁹.

Vernon'un temel varsayımı, ileri ekonomilerde teknoloji düzeyinin birbirinden çok büyük farklar içermediği, söz konusu farkın ileri ekonomilerle az gelişmiş ekonomiler arasında mevcut olduğudur⁶⁰. Bu varsayımdan hareket ederek Vernon her bir ürünün yaşam sürecinin; yenilik, olgunlaşma ve nihai aşama olmak üzere üç aşamalı olduğunu ifade etmiştir.

Üretimin ilk dönemi olan yenilik aşamasında, yeni bir ürün geliştiren firma tekeli güce sahip olur ve çoğunlukla yerli piyasaya yönelik olarak üretim yapar. Vernon üretimin bu ilk aşamasının ABD başta olmak üzere ileri ekonomilerde başlayacağını ifade etmiştir⁶¹. Yenilik aşamasının ileri ekonomilerde başlamasının temel gerekçesi ürünün ilk kez ortaya konulabilmesi için yüksek araştırma-geliştirme maliyetlerine katlanabilecek güce sahip olunması gereği ve ürünün geliştirilebilmesi için yüksek nitelikli işgücünün gerekliliğidir. Bu gereklilikler nedeniyle, yenilik aşamasında ürünün fiyatı yüksektir, buna bağlı olarak da ürün yalnızca gelir

⁵⁷ TREVINO, Len J., GROSSE Robert, "An analysis of firm-specific resources and foreign direct investment in United States", **International Business Review**, Volume 11, Number 4, August 2002, s: 432.

⁵⁸ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s:277.

⁵⁹ YİĞİT, Mehmet, "Gümrük Birliği Bağlamında Türkiye'de Serbest Bölgeler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Girişine Etkileri", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 15, 1999, s:199.

⁶⁰ VERNON, Raymond, "International Investment and International Trade in The Product Cycle", **Quarterly Journal of Economics**, Volume 80, No 2, May 1966, s:191.

⁶¹ VERNON, Raymond, "a. g. m.", s: 193.

seviyesinin yüksek olmasından dolayı talep gücü yüksek olan iç piyasada alıcı bulacaktır⁶².

Olgunlaşma aşamasında söz konusu ürünün üretimi belli bir düzeyde standartlaşmıştır ancak bununla birlikte ürünün geliştirilmesi de devam etmektedir⁶³. Geliştirilen ürünün satışları ve bu satışlara bağlı olarak artan firma kârları başka firmaları da söz konusu ürünü üretmeye yöneltecektir. Bu durumda, ürüne ait teknolojiye diğer firmalar tarafından da ulaşılması ve üretici sayısının artması gündeme gelecektir. Böylelikle, bu süreçte yeniliği ilk gerçekleştiren firma tekeldi gücünü kaybedecektir⁶⁴.

Vernon bu firmaların ABD'deki firmalar olduğunu ifade etmiştir. Bu gelişmeler üzerine ABD dışındaki diğer ileri ekonomilerdeki bazı firmalar da söz konusu ürünü üretmeye başlayacaktır. Çünkü bu ülkelerde hâlâ söz konusu ürünün satış hâsılatı çok yüksektir ve gelir esnekliği büyüktür. Bu durumda ABD'deki firmalar ya ihracat yoluna giderek ya da söz konusu ülkelerde yabancı yatırımlarla ürünün üretimine devam edeceklerdir⁶⁵. Böylelikle ekonominin temel kuralı olan rasyonel ekonomik birim varsayımına uygun hareket etmiş ve kârını daha çoklaştırmış olacaklardır. Bu arada, yabancı yatırım ile ihracat arasında tercihte bulunacak olan firmanın hangi koşullarda ihracatı hangi durumlarda yabancı yatırımları tercih edeceğine gelince; ürünün marjinal üretim maliyeti ile ihracatı gerçekleştirilen kısmın birim ulaşım maliyetlerinin toplam değeri, ürünü ithal eden ülkedeki beklenen birim maliyetlerinden daha düşük olduğu sürece firma ihracatı DYY'lere tercih edecektir. Aksi durumda ise doğrudan yatırımların tercih edilebilirliği söz konusu olacaktır⁶⁶.

Ürün yaşam evresinin son aşaması olan nihaî aşamada ise ürün, yeni olma özelliğini kaybetmiş, ürünün üretimi tamamen bir standardizasyona oturmuştur, yani

⁶² DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s: 16.

⁶³ VERNON, Raymond, "a. g. m.", s: 196.

⁶⁴ YAŞAR, Ercan, "Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'deki Ücretler Üzerindeki Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-2005, s:29.

⁶⁵ ÖZTÜRK, Lütfü, "a. g. m.", s:117.

⁶⁶ DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s:17.

ürünün geliştirilmesi bu aşamada söz konusu değildir. Aynı ürün piyasaya giren yeni firmalarca aynı teknikler ve teknoloji kullanılarak üretilebilmektedir⁶⁷.

Bu aşamada az gelişmiş ülkeler yabancı yatırımlara rekabetçi avantajlar sunar ve ürünü yeni üreten firmaların fiyat rekabetine girişmesi ürünün ilk üreticileri olan yenilikçi firmaları, maliyet avantajı sağlayacağı az gelişmiş ülkelerde doğrudan yatırımlar yapmaya zorlar. Bu nedenle yenilikçi firmalar bir süre ürünü az gelişmiş ülkede üretmeye devam eder. Ürünün yabancı yatırımının marjinal gelirinin, üretimin marjinal maliyetinden büyük olduğu sürece DYY'ler devam edecektir. Bu arada yenilikçi firmanın bulunduğu ülkede, ürünün iç piyasada üretimine son verilir ve ürün tamamen ithal edilmeye başlanır⁶⁸.

2.1.2.6. Dunning'in Eklektik Kuramı veya OLI Paradigması

Eklektik paradigma bir konsept olarak daha sonra 1977'de Ohlin ve diğerleri tarafından bir makale olarak yayınlanacak olan 1976 Nobel ödül töreninde, "Ekonomik faaliyetlerin uluslararası alanda tahsisi" adlı konuşmada ortaya çıkmış bir kuramdır⁶⁹.

Dunning'in Eklektik Paradigması daha önceki teorilerin bir birleşimi niteliğindedir. Dunning'in bu yaklaşımı geliştirmesinin gerekçesi; daha önce uluslararası üretim üzerine yapılmış olan Hymer ve Kindleberger'in endüstriyel örgütlenme yaklaşımlarının, ürün dönemleri yaklaşımının ve içselleştirme kuramlarının yabancı yatırımları ve bu yatırımların yer seçimini açıklamada yeterli olmayışdır⁷⁰.

Dunning bu üç yaklaşımın uluslararası üretimi yalnızca kısmi olarak açıkladığını öne sürmüştür. Bu nedenle de bu teorileriler daha sistematik ve genel bir

⁶⁷ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s: 277.

⁶⁸ VERNON, Raymond, "a. g. m.", ss: 202-2005.

⁶⁹ DUNNING, John H., "The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions", **Journal of International Business Studies**, Volume 19, No 1, Spring 1988, s:1.

⁷⁰ CASTRO, Barros Francisco, "Foreign Direct Investment in the European periphery: The Competitiveness of Portugal", **University of Leeds Unpublished PhD Thesis**, 2000, s:20.

teori olan “Eklektik Paradigma” adı altında bütünleştirmiş⁷¹. Teorinin temeli, faktör gelirlerine ve piyasa başarısızlığına dayanmaktadır. Dunning yabancı işlemlerin nedenlerini; yeni bir piyasa aramak, yeni kaynak aramak, daha iyi operasyonel etkinlik sağlamak olarak görmektedir.

Dunning’e göre çok uluslu şirketler üç önemli avantaja bağlı olarak DYY’lerde bulunma kararı alırlar. Bu avantajlar, Mülkiyet (Ownership), Yer (Location) ve İçselleşme (Internalization) avantajlarıdır, bu nedenle bu yaklaşıma mülkiyet, yer seçimi ve içselleşme kelimelerinin İngilizce karşılıklarının baş harflerinden hareketle OLI Paradigması denilmektedir⁷².

2.1.2.6.1. Mülkiyet Avantajı

Mülkiyet avantajları; firmaya ürünün belirli bir süre tek veya imtiyazlı üreticisi olma, ürünü geliştirme, ürüne ilişkin yenilik yapabilme, üretime ilişkin nitelikli beşeri sermayeyi çalıştırma, satışa ilişkin pazarlama tecrübesi, ürüne ait üretim sırlarını ve haklarını piyasada güvence altına alma, bu hakkı istediği gibi kullanma ve buna benzer imtiyazları sağlayan avantajların tamamıdır⁷³.

Çok uluslu şirketler; gelir yaratıcı faaliyetlerin yürütülmesinde firmaya özgü bilgi-yoğun varlıkların giderek artan önemine, doğal ve doğal olmayan ticareti engelleyen etmenlerin varlığına ve diğer yabancı firmalarla işbirliğinin giderek artan gerekliliğine ve buna benzer nedenlere istinaden mülkiyet avantajını kullanmayı tercih ederler⁷⁴.

⁷¹ YAŞAR, Ercan, **a. g. e.**, s: 32.

⁷² JARVORCIK, Beata Smarzynska, “The composition of foreign direct investment and protection of intellectual property rights: Evidence from transition economies”, **European Economic Review**, Volume 48, 2004, s: 41.

⁷³ ERTÜRK, Emin, **Uluslararası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşme-Uluslararası Parasal İlişkiler**, Ekin Kitabevi, İstanbul-1996, s: 84.

⁷⁴ DUNNING, John H., “Location and Multinational Enterprise: A Neglected Factor?”, **Journal of International Business Studies**, Volume 29, No. 1, (1st Qtr., 1998), s:50.

2.1.2.6.2. Yer Avantajı

Bir firma yabancı piyasaya yatırım yapmak için o piyasaya yerleşmeyi, o piyasaya ürün satmaktan daha kârlı görmelidir. Taşıma maliyetleri, tarifeler, kotalar, ucuz üretim faktörleri yerleşme avantajı sağlayan önemli faktörlerdir⁷⁵. Yatırım yapan firma açısından yatırımın gerçekleştirileceği yere ait aranan özellikler şunlardır⁷⁶;

- Yatırım yapılacak ülkedeki yatırım teşviklerinin cazibesi,
- Uluslararası taşıma ve haberleşme maliyetleri,
- Ulusal altyapı hizmetlerinin etkinliği,
- Üretimde girdi olarak kullanılacak üretim faktörlerinin ve hammaddelerin mekânsal dağılımı,
- Girdi olarak kullanılacak üretim faktörleri ve hammaddelerin fiyatları, kalitesi ve verimlilikleri,
- Ekonomik sistem ve hükümet politikalarının etkinliği,
- Merkezi Ar-Ge teşkilat yapılanması.

2.1.2.6.3. İçselleştirme Avantajı

Firma için, içselleştirme avantajlarının yüksek olması, yabancı piyasaya yerleşme ve yatırım yapmayı, orada temsilcilik açmaktan daha kârlı bulmasına neden olmaktadır⁷⁷. Eksik rekabetten faydalanmak da olarak adlandırılan içselleştirme avantajları şu şekilde sıralanabilir⁷⁸.

- Yabancı yatırımcının yatırımı planladığı ülkedeki fikrî ve sınaî mülkiyet haklarını koruyucu yasaların bulunması,
- İçselleştiren firma için asimetrik bilgi ve onun doğuracağı risklerin en aza indirilmesi,
- Araştırma ve pazarlık maliyetlerinin düşük olması,

⁷⁵ ERTÜRK, Emin, **a. g. e.**, s: 84.

⁷⁶ DUNNING, John H., "Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism", **Journal of International Business Studies**, Vol. 26, No. 3 (3rd Qrt., 1995), s: 473, ve KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s: 283.

⁷⁷ ERTÜRK, Emin, **a. g. e.**, s: 85.

⁷⁸ DUNNING, John H., "a. g. m.", s: 476 ve KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s: 283.

- Yabancı yatırım ile lisans hakkı verilen yerel firma arasında imzalanan sözleşmelerin bozulmasına bağlı ortaya çıkan maliyetlerin ve dava masraflarının olmaması ya da düşük olması,
- Firmanın ara ve nihai ürünlerin kalitesinin korunması,
- Teknoloji konusunda, alıcıların eksik bilgi sahibi olmaları nedeniyle düşük fiyat verme riskinin olmaması,
- Ara ve nihai malların üretici tarafından korunması,
- Hükümet müdahalelerindeki etkilerin minimum düzeye çekilmesi,
- Kullanılan girdilerin, satın alma koşullarının belirlenebilmesi,
- Bunlara ek olarak transfer fiyatlandırması, çift taraflı vergileme gibi rekabetçi koşullar oluştuğunda firmalar içselleştirme yoluna gitmektedirler.

Mülkiyet avantajı eklektik paradigmada oldukça önemlidir. Çok uluslu şirketler mülkiyet hakları, yönetim becerisi, sahip oldukları ticari marka ve teknolojik üstünlükleri sayesinde ev sahibi ülkede faaliyet gösteren yerel firmalara göre avantaj sağlarken, yer avantajı sayesinde yabancı firma doğrudan yatırımlarını hangi ülkede gerçekleştireceğine karar verme üstünlüğünü elde etmektedir. İçselleştirme avantajı ise çok uluslu bir şirketin ihracat yapması veya lisans sözleşmesi yoluyla pazara girmesi yerine doğrudan yatırımlar yoluyla üretim gerçekleştirmesini belirleyen bir üstünlüktür⁷⁹.

Eklektik paradigmaya yöneltile eleştirilerin en önemlisi, çok fazla değişken içermesidir. Eklektik paradigmanın bu yönünü kabul eden Dunning bunu, DYY'lerin ardındaki sebeplerin, tek bir genel teoride birleştirme çabasının bir sonucu olduğunu ileri sürmüştür⁸⁰.

2.1.2.7. Oligopolistik Tepki Kuramı

“Lideri takip etme davranışı” veya “Bağlı vagonlar etkisi” olarak da bilinen oligopolistik tepki kuramı oligopol yapıda olan piyasalarda firmaların hiçbirinin

⁷⁹ DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s:19.

⁸⁰ CASTRO, Barros Francisco, **a. g. e.**, s.21.

piyasada yer alan diğer firmanın piyasadaki davranışlarını göz ardı edebilecek kadar güçlü olmadığını ifade eder. Buna göre firmalardan birisinin piyasadaki hareketleri diğer firmalarca da benzer biçimde uygulanır⁸¹.

Knickerbocker 1973 yılındaki çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların dağılımı ile ilgili olarak oligopolistik tepki kuramının işlediğini bulmuştur. Çünkü oligopolistik piyasalardaki firmalarda tekelleşme eğilimi yüksek olduğu için firmaların en önemli motivasyonu pazar payıdır. Bu nedenle aynı piyasadaki yabancı firmalardan birisi bir ülkede doğrudan yatırım gerçekleştirdiğinde diğer(ler)i de bu firmanın yatırım gerçekleştirdiği ülkede doğrudan yatırım yapacaktır. Böylelikle söz konusu ev sahibi ülkede doğrudan yatırımların yayılması gerçekleşecektir.⁸²

Oligopolistik tepki kuramına göre bir ülkede bir sektörde mevcut oligopolistik firmalar birbirlerine karşı uyguladıkları adım stratejisinden dolayı, birbirlerini izlerler⁸³.

Ito ve Rose, iktisat yazınındaki konu ile ilgili uygulamalı çalışmaların oligopolistik tepki teorisinde vurgulanan oligopol piyasada yer alan firmaların dış ülkelere yaptıkları benzer yatırımlarda birbirlerini takip etme eğiliminde olması ön savını destekler bulgular elde ettiğini ifade etmiştir. Örneğin Graham'ın 1978 yılında ABD ve Avrupa çok uluslu şirketlerine ilişkin yaptığı çalışmasında “gözdağı değiş tokuşu” adını verdiği bir mekanizmanın söz konusu olduğunu, buna göre farklı ülkelerden çok uluslu şirketlerin rekabet ettikleri aynı endüstrilerde birbirlerinin ana ülkelerindeki pazarlarını ele geçirmeye çalıştıklarını bulduğundan bahsetmiştir. Bunun yanı sıra Ito ve Rose; Yu ve Ito'nun 1988 ve Terpstra ve Yu'nun 1988 yılı çalışmalarında ABD'de faaliyet gösteren firmaların sektörel bazda oligopolistik tepki kuramını destekler bulgular elde ettiğini ifade ederken Ball ve Tschoegl'in güçlü bir kanıt elde edemediğini ifade etmiştir⁸⁴.

⁸¹ DEMİRTAŞ, Gökhan, **a. g. e.**, s:

⁸² MOOSA, Imad, **a. g. e.**, s: 41.

⁸³ YİĞİT, Mehmet, “a. g. m.”, s: 198.

⁸⁴ ITO, Kiyohiko, ROSE, Elizabeth L., “Foreign Direct Investment Location Strategies in the Tire Industry”, **Journal of International Business Studies**, 33, 3 (Third Quarter 2002), ss: 594-595.

Son olarak oligopolistik tepki kuramına ilişkin söyleyebileceğimiz şey; oligopol firmaların tekelci eğilimlerine bağlı olarak pazar paylarını genişletme isteklerine diğer firmaların da hem diğer pazarlardaki paylarını koruma hem de belirsizlik ve riskten kaçınma güdülerine bağlı olarak oligopolistik tepki ortaya çıkmaktadır. Buna göre oligopolistik bir endüstride yer alan bir firmanın doğrudan yatırımı gerçekleştirdiği bir ülkeye diğer firmaların da yatırım yapmaları söz konusu olmaktadır. Bu da ev sahibi ülkede doğrudan yabancı yatırımların artışını sağlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır⁸⁵.

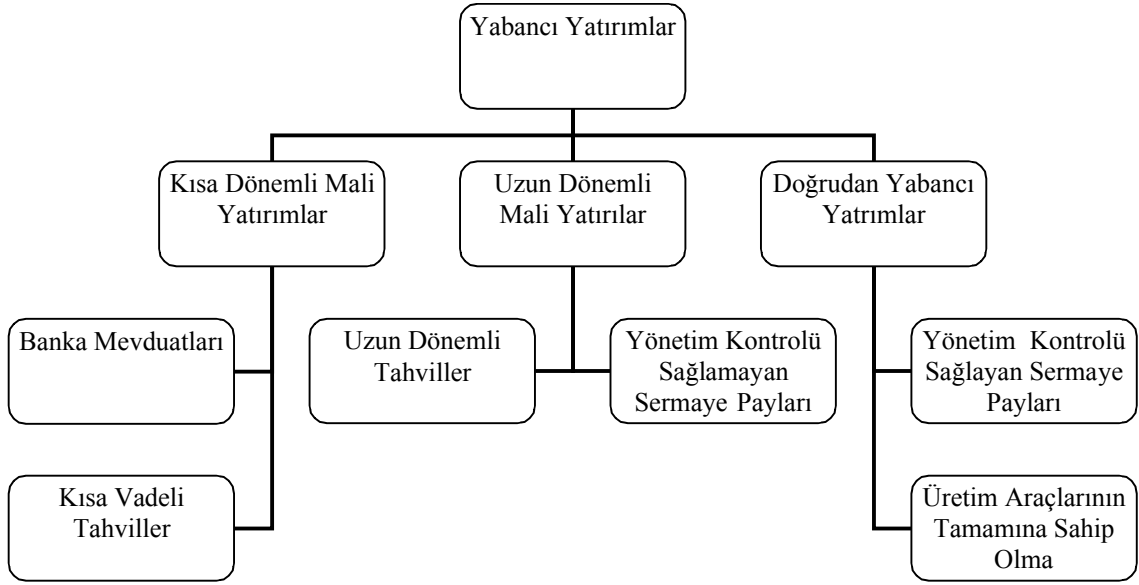
2.2. Yabancı Yatırım Türleri

Yabancı yatırımların tanımlanmasına ilişkin yukarıda belirtildiği gibi farklı yaklaşımlar söz konusu iken sınıflandırılmasında genel bir yapı söz konusudur. Buna göre yabancı yatırımların aşağıda yer alan Şekil 1.1'deki gibi sınıflandırılması mümkündür.

Söz konusu şekilde görüldüğü gibi yabancı yatırımların sınıflandırılmasında temel ayırım ülkeye gelen yabancı yatırımın mali nitelik taşıyıp taşımadığına ilişkindir. Buna göre yabancı yatırımlar mali yatırımlar ve doğrudan yatırımlar şeklinde gruplanır. Yatırımlar zaman boyutuna göre kısa vadeli mali yatırımlar ve uzun vadeli mali yatırımlar olarak ikinci kez ayrılaştırılır. Uzun vadeli mali yatırımlar portföy yatırımları olarak da adlandırılır. Genel bir tanımlamaya göre ise mali yatırımlara portföy yatırımı, fiziki yatırımlara ise doğrudan yabancı yatırım ya da dolaysız yatırım denilmektedir.

⁸⁵ HEAD, Keith et al., "Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions on Foreign Direct Investment Strategic Complements?", *Journal of Economics & Management Strategy*, Volume 11, Number 3, Fall 2002, 453-472.

Şekil 1.2: Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması.

Kaynak: KARAÇUKA, Mehmet, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s:12.

2.2.1. Portföy Yatırımları

Bir ülkede yerleşik olmayan kişi ya da kurumların o ülke sınırları içerisinde mali nitelikli servet edinmelerine yönelik yapmış oldukları her türlü faaliyetlere portföy yatırımları denir. Kısacası portföy yatırımlarını; yabancıların tahvil, hisse senedi ve benzeri şekildeki menkul değerlere yaptığı yatırımlar biçiminde tanımlamak mümkündür⁸⁶.

Liangsheng tarafından yapılan bir başka tanımlamaya göre ise portföy yatırımları; uzun vadeli tahvillerden (ki bu tahviller rehin sözleşmeleri hariç bir yıldan uzun vadeli sözleşmeleri kapsamaktadır) ve DYY sınıfına girmeyen işletme hisselerinin elde edilmesinden oluşmaktadır⁸⁷.

⁸⁶ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.** ,s:6.

⁸⁷ LIANSHENG, W., “Foreign Direct Investment and Corporations-A Review of Trade- Theoretical Approaches Memorandum from Department of Economics”, **University of Oslo Discussion Papers**, No. 26, 1992, s: 6.

Kırankabeş'in çalışmasında ise portföy yatırımı "*Portföy yatırımları, bir yabancı ülkede çıkarılan hisse senedi ve tahvillerin uluslararası sermaye piyasalarından satın alınması yoluyla yapılan yatırımları ve böylece sermayenin bir ülkeden diğer ülkeye gitmesini ifade etmektedir*" şeklinde tanımlanmıştır⁸⁸.

2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Bir ya da daha çok uluslararası yatırımcının bir ülke sınırları içerisindeki yatırımların tamamını kendisinin üstlenmesi veya o ülkede yerleşik durumundaki bir ya da birden çok firma ile ortaklık şeklinde yatırımları birlikte üstlenmesine doğrudan yabancı yatırım denir⁸⁹.

Seyidoğlu'nun tanımlamasına göre doğrudan yabancı yatırımlar; "*Bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması*" şeklindedir⁹⁰.

Karlık ise, doğrudan yabancı yatırımlarında ülkeler arası sermaye transferlerinin herhangi bir piyasa işlemi olmaksızın bir ülkeden diğerine aktarılması şeklinde gerçekleştiğinin altını çizerek, doğrudan yabancı yatırımları bir ülkenin yerleştiği olmayan yabancı bir unsurun ülkedeki bir firmanın sermayesini artırmak veya bir firmayı satın almak ya da yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak biçiminde gerçekleştirilen yatırımlar olarak tanımlamış ve doğrudan yabancı yatırımların aynı zamanda kendisiyle birlikte teknoloji ve işletmecilik bilgisini de ülkeye getirdiğini vurgulamıştır⁹¹.

⁸⁸ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s:267

⁸⁹ DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara-2000, s:1.

⁹⁰ SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları No:20, İstanbul-2003, s: 718.

⁹¹ KARLUK, S. Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, 7. Bası, Beta Basım A.Ş., Yayın No:1403, İstanbul-2003, s: 486.

Karlık'un tanımlamasına benzer bir tanımlama Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Komisyonu (UNCTAD: United Nations Committee of Trade and Development) tarafından, doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin hazırlanan dünya yatırım raporunda yapılmıştır. Buna göre doğrudan yabancı yatırım akımları, ülkenin yerleştiği olmayan kişi ya da kurumlar tarafından ülke içindeki her hangi bir yatırıma sermaye sağlanmasını veya doğrudan yabancı yatırıma yönelik olarak yabancı yatırımcıdan sermaye edinimini ifade etmektedir⁹².

Doğrudan yabancı yatırımlar üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar öz sermaye, yeniden yatırıma dönüştürülmüş kazançlar ve şirket içi borçlanmalardır. Öz sermaye yabancı yatırımcının kendi ülkesi sınırları dışındaki girişimlerden pay satın almasını ifade etmektedir. Yeniden yatırıma dönüştürülmüş kazançlar ise doğrudan yatırımı gerçekleştirmede pay sahibi olan yabancı yatırımcının dağıtılmayan kârlardaki payını ifade etmektedir. Son olarak şirket içi borçlanmalar ise doğrudan yatırıma katılan taraflar arasında ya da bağlı girişimler arasında kısa veya uzun vadeli borç alacak fonlarını ifade etmektedir.

UNCTAD'ın tanımlamasına göre doğrudan yabancı yatırımcılar özel kişiler olabileceği gibi tüzel kişilikler de olabilmektedir. Bu yatırımcıların yatırımları, yerleşik olmadıkları ülkedeki yatırım faaliyetlerinin tamamını ifade edebileceği gibi bir kısmını da kapsayabilmektedir. Burada akla gelebilecek "Yatırımların ne kadarına kadar gerçekleştirilen katılımlar yabancı doğrudan yatırım kapsamında değerlendirilecek?" şeklindeki sorunun yanıtı yine UNCTAD'ın aynı raporunda doğrudan yabancı yatırımları tanımlamadan önce yaptığı çok uluslu şirketler tanımlamasının bağlı ortaklık tanımında ifade edilmiştir. Buna göre, yabancı yatırımcının en az şirket sermayesinin yüzde onuna sahip olması şeklinde gerçekleştirdiği yatırımlar, yabancı doğrudan yatırım olarak nitelendirilmektedir⁹³.

Kısaca doğrudan yabancı yatırımları bir ülkede yerleşik olmayan özel ya da tüzel kişilerin o ülkenin sınırları içerisindeki yatırımlara; bir firmayı satın alma, yeni

⁹² UNCTAD, **World Investment Report 1999: Foreign Direct Investment and Challenge of Development**, United Nations, New York-1999, s: 465.

⁹³ UNCTAD, **a. g. e.**, ss: 465-466.

bir firma için kuruluş sermayesini sağlama veya var olan bir firmanın sermayesini artırma yoluyla katılmasını ifade etmektedir. Bu yatırımlar teknolojiyi, işletmecilik bilgisini ve kontrol yetkisini sermaye ile birlikte yatırımın gerçekleştiği ülkeye taşır⁹⁴.

2.2.3. Portföy Yatırımları ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Temel Farklılıklar

Portföy yatırımları orta ya da uzun süreli sermaye akımı niteliğinde de olsa; uluslararası portföy yatırımları ile doğrudan yabancı yatırım arasında bazı temel farklılıklar vardır. Bu farklılıklar şu şekilde sıralanabilir

- Portföy yatırımları, tahvil ve hisse senetleri gibi saf mali aktiflerdir. Diğer taraftan doğrudan yatırımlar, fabrikalardaki gerçek yatırımlar, sermaye malları, toprak ve hem sermayenin hem yönetimin işin içinde olduğu ve yatırımcının yatırılan sermayenin kullanımının kontrolünü elinde bulundurduğu envanterlerdir.

- Doğrudan yabancı yatırımlarda yurtdışında kurulan firma, ana firmanın direkt denetimi altındadır. Yani bu firmanın yönetim kadroları ana firmadan gönderilen kişilerce oluşturulur. Portföy yatırımlarında ise firmanın yönetimine doğrudan müdahale etme amacı yoktur⁹⁵.

- Doğrudan yabancı yatırımlarda, yabancı yatırımcı sermayenin yanında; üretim teknolojisi, yönetim bilgisi, marka gibi değerleri de getirmekteyken, portföy yatırımlarında yatırımcı, sadece sermaye getirmektedir.

- Portföy yatırımlarında yatırımcılar gerçek kişiler de olabilirken doğrudan yabancı yatırımlarda yatırımcılar, genellikle çok uluslu büyük firmalardır⁹⁶.

- Portföy yatırımları tahviller aracılığıyla yapılmışsa faiz ve anaparanın ödeme koşulları önceden belirlenmiş olmalıdır. Portföy yatırımları hisse senetleri

⁹⁴ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, **a. g. e.**, s:267.

⁹⁵ ALKİN, Erdoğan, **İktisat**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1999, s: 349.

⁹⁶ GÜNDOĞAN, Naci, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı 14, Ocak-Nisan 2002, s: 19.

aracılığıyla yapıyor ise, getirisi kar payı ve sermaye kazancı dışında royaltiler, servis ücretleri, komisyonlar ve transfer fiyatlandırması şeklinde olacaktır⁹⁷.

2.2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Çok Uluslu Şirketler İlişkisi

Çok uluslu şirketler (ÇUŞ'ler); genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, işlevlerini bir veya birden fazla ülkede yürüten şirketlerdir⁹⁸.

ÇUŞ'lerin yatırım, üretim, araştırma işlevi ve personel politikası ile ilgili stratejik kararlar ana merkezin bulunduğu genel merkezde alınmaktadır⁹⁹. Bundan dolayı, doğrudan yabancı yatırımlarda yabancı ülkedeki fiziki sermayeye sahip olan ve bunu işleten firmaya çok uluslu şirket adı verilir¹⁰⁰

ÇUŞ'ler araştırma ve geliştirmeye yönelik şirketler olup Ar-Ge için ayırdıkları fonlar çok yüksektir.

ÇUŞ'ler faaliyet gösterdikleri ülkelere bir takım yararlar sağlarken, aynı zamanda zararlı da olabilmektedirler. Bu yararlı veya zararlı etkiler; çok uluslu firmaların karakteristiğine ve faaliyette bulunduğu ülkedeki sosyal, siyasal ve ekonomik altyapıya göre farklılık göstermektedir. Bu nedenlerle iktisat yazınında hem ÇUŞ'ler lehinde hem de aleyhinde görüş mevcuttur. Tablo 1.2 ÇUŞ'ler hakkında konu başlıklarına bağlı olarak lehte ve aleyhteki görüşler gösterilmektedir.

⁹⁷ AYDIN, Nurhan, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)**, Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları, No:107, Eskişehir-1997, s: 8.

⁹⁸ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **a. g. e.** , s: VI.

⁹⁹ KUTAL, Gülten, BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, **Çok uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, Der Yayınları, 1996, ss: 29-35.

¹⁰⁰ KRUGMAN, Paul R., OBSFELD, Maurice, **International Economics Theory and Policy**, 5th Edition, Addison-Wesley Publishing, Newyork-2000, s: 172.

Tablo 1.2: Çok uluslu Şirket Faaliyetleriyle İlgili Olarak Lehte ve Aleyhte Görüşler.

	ÇUŞ Lehindeki Görüşler	ÇUŞ Aleyhindeki Görüşler
Kaynak Kullanımı Açısından	Az gelişmiş ülkelerdeki hammadde, maden, enerji gibi atıl kaynakların üretime katılmasını sağlayabilirler.	Kaynakların israf edilmesi söz konusu olabilir.
Sermaye Birikimi Açısından	ÇUŞ'ler beraberinde getirdikleri sermaye ile yatırım yaptıkları ülkenin tasarruf yetersizliğini ve döviz eksikliğini gidermede yardımcı olabilirler.	Bu tür sermaye ilişkilerinden faaliyette bulunulan ülke açısından, ekonomik yığılma ve siyasi bağımlılık yaratılması söz konusu olabilir.
İstihdam Açısından	ÇUŞ'ler faaliyette buldukları ülkelerde yeni iş alanları açarak, işgücü istihdamı sağlarlar. Gittikleri ülkelerdeki işgücünün bilgi ve yeteneklerini geliştirebilirler.	Ucuz işgücü istismarına ve ücret dengesizliklerine yol açabilir.
Teknoloji Transferi Açısından	Yeni teknolojilerin faaliyette buldukları ülkelere yayılmasını sağlayabilirler.	Yeni teknolojiler yerine modası geçmiş teknolojileri gittikleri ülkelere satın alabilirler.
Ödemeler Bilânçosuna Etkileri Açısından	Döviz girdisi sağlayarak, ödemeler bilânçosuna olumlu katkısı bulunabilir.	Yabancı yatırımcılara tanınan garantiler, transfer fiyatlaması, yerel ülkeden ihracat yapma eğiliminin düşük olması ödemeler bilânçosunda dengesizliklere neden olabilir.
Sosyo-Politik Etkileri Açısından	ÇUŞ'ler ekonomik birer kuruluş olduklarından, yerel ülke ile ilgili ekonomik, siyasi ve hukuki faktörleri dikkate alarak kar elde edeceği mal ve hizmetler üretebilir.	Faaliyetler, yerel ülkenin sosyal refahını kalkındırmaktan ziyade çok uluslu şirketin karını ve kendi ülkesinin çıkarlarını maksimize etmektedir.

Kaynak: YÜKSEL, Öznur, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999, s.113 ve ÖZALP, İnan, **Seçme Yazılar II**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1986, s.3.

2.2.4.1. Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Ülkelerde Operasyonda Bulunma Yöntemleri

Çok uluslu şirketler; dikey, yatay ve küme (konglomera) yayılma biçimleriyle diğer ülkelerde operasyonlarda bulunmaktadır¹⁰¹.

Dikey yayılma türü, çok uluslu şirketin yabancı ülkelerde ara malları/girdi ve nihai malların üretimine yönelmesi olarak ifade edilebilir. Ara malları ve girdi üretimine yönelik olarak yapılan dikey yayılma türü geriye doğru yayılma biçimi olarak adlandırılır. Çok uluslu bir şirketin yabancı ülkelerde dikey yayılması ileri doğru da olabilmektedir. Bu durumda şirket yabancı ülkede nihai mal üretimine yönelmiştir¹⁰².

Yatay yayılma türünde ise, ana ülkede üretilen aynı ürün yabancı ülkede de üretilmektedir. Yatay yayılma tipi yabancı ülkelerin kısıtlayıcı engellerinden kaçınmak ve kurtulmak için uygulanmaktadır¹⁰³.

Küme (konglomera) yayılma türünde ise; işletmeler kendi üretim faaliyetleriyle doğrudan ilişkili olmayan üretimlerle yabancı ülkede yatırıma yönelmektedirler¹⁰⁴.

2.2.4.2. Çok Uluslu Şirketlerin Yabancı Ülkelerde Operasyonda Bulunma Nedenleri

ÇUŞ'leri yabancı operasyonlara yönlendiren nedenler ise, aşağıdaki ana başlıklar altında toplanabilir.

İthalatçı Ülkenin Ticareti Kısıtlayıcı Önlemlerinden Kaçınma: İhracatçı firma ithalatçı ülkenin kendisine koyduğu tarife ve kotalar karşısında o piyasayı kaybetme

¹⁰¹ İYİBOZKURT, Erol, a. g. e. , ss: 123-124.

¹⁰² ISHII Akira, "Cooperative R&D Between Vertically Related Firms With Spillovers", **International Journal of Industrial Organization**, May 2004, s: 3.

¹⁰³ ISHII Akira, "a. g. m.", s: 3.

¹⁰⁴ ISHII Akira, "a. g. m.", s: 3.

tehlikesiyle karşılaşır. Tarife ve kotaların kendisinde yarattığı olumsuz etkiden kurtulup, o piyasayı elde tutmanın en etkili yolu; söz konusu piyasada direkt üretime başlamaktır.

Hammaddeye ve Pazara Yakınlık: Hammaddenin işlenmesine yönelik yatırımlar, taşıma masraflarından dolayı ya da yerli ülke firmalarının bu hammaddeyi işleyebilecek sermaye ve ileri teknolojileri bulunmadığından dolayı yabancı yatırımcılar tarafından işletilmektedir. Yabancı yatırımların bu türü “yatay doğrudan yabancı yatırım” olarak tanımlanır. Buradaki ana amaç yabancı pazarlara ürün tedarik ederken harcamaları en aza indirmek ve firmanın yabancı piyasalardaki pazar payını geliştirmektir¹⁰⁵.

Faaliyet Aşamalarının Bütünleştirilmesi ve Daha Ucuz Ürünlere Ulaşma Çabası: Üretim ilk aşamasından nihai ürün aşamasına kadar tüm faaliyetleri tek bir yönetim altında toplamının yararlı olduğu durumlarda üretimde bütünleşmeye gidilmektedir. Daha ucuz ürünlere ulaşma çabasıyla yapılan yabancı yatırımlar “dikey yabancı yatırım” olarak tanımlanmaktadır. Bu yatırım türü üretim zincirinin üretimin daha ucuz yerlere taşınmasıyla olmaktadır. Emek ve doğal kaynak maliyeti her ülkede farklılık göstermektedir. Bu nedenle emek ve doğal kaynak yoğun malların bu faktörlerin ucuz ve bol olduğu yerlerde üretilmesi, üretim maliyetlerini düşürmektedir¹⁰⁶.

Aktarılamayan Bilgiler ve Unvanın Korunması: Firmanın, geliştirdiği veya yeni bulduğu bir üretim süreci ya da ürünün patentini kendi elinde bulundurmak istemesi durumunda dış yatırıma yönlenebilir. Ayrıca bazı firmalar da iş hayatında çok büyük bir isim yapmış olabilirler. Bu durumda lisans anlaşmaları yapıp ürün imal hakkını yabancı üreticilere verdiklerinde aynı kalitede üretim yapacaklarından emin olmayabilirler. Bu nedenle ürün kalitesine ve isimlerine zarar gelmemesi için, malları yabancı ülkelerde kendileri üretmeyi seçebilirler¹⁰⁷.

Yurtiçi Kısıtlamalardan Kurtulma: Çeşitli yasal ve sosyal düzenlemeler (çevre koruma standartları gibi) sonucu kendi ülkesinde bazı kısıtlamalardan

¹⁰⁵ ÇAPRAZ, İlkay, DEMİRCİOĞLU, İpek, **Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2003-14, İstanbul-2003, s: 43.

¹⁰⁶ ÇAPRAZ, İlkay, DEMİRCİOĞLU, İpek, **a. g. e.**, s: 43.

¹⁰⁷ NICHOLAS, Stephen, MAITLAND, Elizabeth, “The Multinational Enterprise, New Research Agendas in International Business”, **Australian Center for International Business, Discussion Papers**, No:1, September 1998, s: 5.

kurtulmak isteyen imalat sanayi firmaları, üretim için daha düşük standartlardaki ülkeleri seçerler¹⁰⁸.

Monopol Avantajından Yararlanma: Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli firmalar diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan bir firma, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanarak pazar payını arttırmaktadır. Aynı şekilde firmaya ait; marka, itibar, yönetim, teknik beceri, finans ve Ar-Ge bilgisi de bu avantajlar arasında yer almaktadır¹⁰⁹.

Firmanın Riski Yayma Çabası: Firmalar bölgesel veya ülke çapındaki ekonomik olumsuzluklardan etkilenmeyi en aza indirebilmek için yeni pazarlara yayılmaktadırlar¹¹⁰.

3. Ekonomik Büyüme Kavramı

İktisat teorisinde, ekonomik büyüme makro ekonomik analizlerin temelini oluşturmaktadır. Uzun dönemli büyüme analizlerinin en az konjonktür analizleri kadar önemli olduğu birçok iktisatçı tarafından da kabul edilmektedir. Ekonomik büyüme konusunda ilk önemli adım Adam Smith' in Ulusların Zenginliği isimli kitabında atılmıştır. Daha sonrasında ise David Ricardo, Thomas Malthus, Frank Ramsey, Allyn Young, Frank Knight, Josep Schumpeter, Paul Romer ve Robert Barro modern büyüme teorilerinin gelişimine aşama aşama katkıda bulunmuşlardır¹¹¹. İlerleyen kısımda ekonomik büyümenin tanımı, temel özellikleri, türleri, etkileri ve izlediği tarihi süreç yer almaktadır.

¹⁰⁸ KUTAL, Gülten, BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, a. g. e. , Der Yayınları, 1996

¹⁰⁹ ÇAPRAZ, İlkay, DEMİRCİOĞLU, İpek, a. g. e. , s: 44.

¹¹⁰ ÇAPRAZ, İlkay, DEMİRCİOĞLU, İpek, a. g. e. , s: 44.

¹¹¹ PARASIZ, İlker, **Ekonomik Büyüme Teorileri (Dinamik Makro Ekonomiye Giriş)**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa 2003, s:1.

3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme bir ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesinde meydana gelen artışlar şeklinde tanımlanabilir¹¹². Ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesindeki artış iki biçimde gerçekleşebilir. İlki ekonomide mal ve hizmet üretiminde kullanılan faktörlerin miktarında meydana gelecek bir artış biçiminde gerçekleşirken diğeri de ekonomi tam istihdamda olduğu durumda ve faktör miktarı sabitken faktörlerin verimlilik düzeylerinde meydana gelen artış şeklindedir¹¹³.

Diğer bir tanımlamaya göre ekonomik büyüme, zamanla elde edilen hâsılanın artması demektir. Ekonomik büyümeden söz edebilmek için hâsılada bir artış olması şarttır. Hâsılada bir artış meydana gelmezse ekonomik durgunluk ya da gerileme söz konusu olacaktır. Ayrıca hâsıladaki artışın sürekli olması gerekmektedir¹¹⁴.

Ekonomik büyümenin, ülkelerin milli gelirlerinin kişi başına değerlerinde meydana gelen artışlar olarak da tanımlanması söz konusudur¹¹⁵.

Sonuç olarak ekonomik büyüme kavramı; ekonomide iş gücünün, doğal kaynakların ve diğer üretim faktörlerinin yıldan yıla kişi başına daha fazla reel gelir sağlayacak şekilde artmasını veya genişlemesini ifade etmektedir¹¹⁶. Buna göre ekonomik büyümenin ölçüsü ülkenin reel gelirinin değerinde meydana gelen değişikliklerdir. Bu nedenle aşağıda ekonomik büyümenin ölçütü olan temel kavramlar ifade edilecektir.

¹¹² ÜNSAL, Erdal, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara-2005, s:38.

¹¹³ PARASIZ, İlker, **a. g. e.**, s:10.

¹¹⁴ KARAGÜL, Mehmet, **Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon-2002, s: 37.

¹¹⁵ KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1998, Sayı: 53 (1-4), s: 207.

¹¹⁶ ACAR, M. Sadık, **Uluslararası Reel Ticaret Teori,Politika**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir-2002, s: 10.

3.2. Ekonomik Büyümenin Başlıca Özellikleri¹¹⁷;

- Ekonomik büyüme sayısal bir olgudur, çünkü milli gelir ve gayri safi milli hâsılada meydana gelen değişimler sayısal olarak ölçümlenir.
- Bununla birlikte ekonomik büyüme uzun dönemli bir olgudur, çünkü yatırımlardan beklenen getirinin elde edilmesi ve buna bağlı olarak üretimde artışların sağlanması ancak uzun dönemde gerçekleşmektedir.
- Ekonomik büyüme reel bir artışı ifade eder. Buna göre reel olarak bir artış ifade etmeyen üretim faktörleri gelirlerinin artışı ekonomik büyüme olarak tanımlanamaz.
- Bu yaklaşımla, ekonomideki ikame yatırımların ekonomik büyümeye bir katkısı yoktur. Bunun nedeni ise ikame yatırımların milli gelirden reel bir artış ifade etmiyor olmasıdır. İkame yatırımlar yalnızca milli gelirin reel değerinin bir önceki dönemle aynı düzeyde kalmasını sağlamaktadır.
- Ekonomik büyüme başlı başına gelir dağılımının iyileştiğinin bir göstergesi değildir. Çünkü gelir dağılımındaki iyileşme, ekonomide meydana gelen reel gelir artışının ekonomik aktörler arasında ne şekilde paylaştırıldığı ile ilgilidir.
- Ayrıca iktisadi büyüme dinamik bir makro ekonomik göstergedir. Büyüme beraberinde ekonomide hareketliliğe neden olur. Büyüme ekonomideki belli başlı bölgeleri ya da sektörleri değil ekonominin tümünü kapsar.

3.3. Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyüme türleri 9 grupta toplanabilir¹¹⁸. Bunlar sırasıyla aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir;

¹¹⁷ ACAR, M. Sadık, a. g. e. , ss: 35-36.

¹¹⁸ ÖZGÜVEN, Ali, **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul-1988, s: 85.

3.3.1. Spontane Büyüme

Spontane büyüme; devletin ekonomiye müdahalesi göz ardı edilecek kadar az iken üretim faktörlerinin piyasada kendiliğinden harekete geçerek ekonominin büyümesini sağlamasına denir. Bu büyüme modeli; fizyokratların, klasik ve neo-klasik iktisatçıların öne sürdüğü teorilerde yer almaktadır.

3.3.2. Planlı büyüme

Ekonominin sahip olduğu kıt kaynakların hangi malların üretimine ne miktarda aktarılacağına belirli planlar dâhilinde yürütülmesi gerektiğini belirten bu modelde amaç ekonominin tüm sektörlerinde verimliliği arttırmaktır.

3.3.3. Kapalı büyüme

Kapalı büyüme modelinde ülke üretimde tamamen kendi öz kaynaklarını kullanarak ekonomik büyümeyi gerçekleştirmektedir. Bu şekilde bir büyüme gerçekleştirilerek amaçlanan ülkenin ekonomik olarak dışa bağımlılığının ortadan kaldırılmasıdır. Bu büyüme modelinin işleyebilmesi için, devlet ekonomiye her alanda müdahale edebilme yetkisine sahip olmalıdır.

3.3.4. Açık Büyüme

Açık büyüme modelinde, kapalı büyüme modelinin işleyişinin tam tersi geçerlidir. Buna göre bir ekonomi yurt dışı üretim faktörlerine açık bir şekilde ekonomik büyüme gerçekleştiriyorsa buna açık büyüme denir. Açık büyümenin sağlıklı işleyişi devletin ekonomik müdahalelerden uzaklaşması ile doğru orantılıdır. Açık büyüme modelinde uluslararası emek ve sermaye önemli yer tutar. Bu tür büyüme serbest piyasa ekonomisini benimsemiş tüm ülkelerde uygulanmaktadır.

3.3.5. Durgun Büyüme

Durgun büyüme modelinde ekonomide nüfusun artış hızı ile milli gelirin artış hızı birbirine eşittir. Bu nedenle de kişi başına düşen gelirden herhangi bir artış söz konusu değildir. Çünkü artan nüfus gelirdeki reel artışı nötrlemektedir.

3.3.6. Üstel Büyüme

Bir ekonomide giderek daha hızlı büyüme söz konusu oluyorsa bu tip ekonomik büyümeye üstel büyüme denir. Ancak bu tür ekonomik büyümeyi gerçekleştiren bir ülkeye dünya ekonomisinde pek rastlanmamaktadır.

3.3.7. Biyolojik Büyüme

Biyolojik büyüme modelinde ekonomide öncelikle hızlı bir büyüme söz konusudur sonrasında ise ekonominin büyüme hızı giderek azalır. Böylelikle üstel büyüme modeline göre daha sürdürülebilir bir ekonomik büyüme geçerli olur.

3.3.8. Dengeli Büyüme

Dengeli büyüme modelinde ekonominin tüm sektörleri benzer oranlarda büyüme gerçekleştirirler. Böylelikle ekonominin sektörleri arasında bağımlılık korunur. Bu bağımlılık hem üretimde hem de tüketimde geçerlidir. Söz konusu bağımlılık korunduğu sürece de ekonomi yapısal bir değişim gerçekleştirmeden büyüme gerçekleştirmiş olur. Bu nedenle bu büyüme türünde denge tüm sektörlerde kurulmalıdır. Aksi takdirde ekonomi kaynak israfıyla karşı karşıya kalır.

3.3.9. Dengesiz Büyüme

Dengesiz büyüme türü, dengeli büyüme modelinin gerçeğe uygun olmadığı düşüncesinden hareketle ortaya konmuştur. Ekonomiler eşitsizliklerin, dengesizliklerin ve hiyerarşinin içinde bulunduğu bir yapı sergiler. Bu nedenle her

ekonomide bazı bölgeler ya da sektörler ekonomik olarak diğerlerine göre daha çok büyümektedir. Bu ise ekonominin dengeli olmayan bir şekilde büyümesi sonucunu ortaya çıkarır. Dengesiz büyüme modeline göre bölgeler veya sektörler arasındaki büyüme ya da gelişme farkları ekonominin büyümesini/kalkınmasını kolaylaştırıcı nitelik taşımaktadır.

3.4. Ekonomik Büyümenin Etkileri ve Sonuçları

Ekonomik büyüme öncelikle GSYH'nin üzerinde etki yaratacaktır. Üretim faktörlerinin reel gelirlerinde meydana gelecek nüfus artış oranından daha yüksek bir artış kişi başına düşen gelirin artmasını sağlar. Milli gelirin artışı, yatırımlarda artış kanalıyla kişi başına düşen sermaye miktarının artmasını sağlar. Bununla ekonomik büyüme sermayenin getiri oranının ve sermaye/hâsıla oranının istikrarlı olmasını sağlar¹¹⁹.

Ekonomik büyüme çoklukla dengesiz büyüme şeklinde tecrübe edildiği için sektörler arasında büyüme oranlarının değişmesine neden olmaktadır. Bunun beraberinde ise gelişen sektörlerle doğru bir iş gücü akımı meydana gelir. Bunun yanında ekonomik büyüme harcanabilir gelirden artışlar sağladığından toplumun tüketim kalıpları değişir. Tüketim kalıplarının değişmesi pazardaki ürünlerin de yapısında değişikliğe neden olur. Sonuç olarak toplumun üretim ve tüketim biçiminde meydana gelen değişiklik sosyo-kültürel anlamda toplum üzerinde değişimlere yol açar.

Geleneksel davranışlar yerini yeni davranış türlerine bırakır. Artık geleneksel üretim kalıpları yerini modern bilgi ve teknolojilerle donatılmış üretim faktörlerine bırakmaktadır. Bu durum gelir dağılımının da geleneksel üretim yapan firmaların aleyhine değişmesine yol açar. Bilgi ve teknoloji kullanım düzeyi artan üretim yöntemine geçilmesi üretimde verimliliğin artmasını sağlar. Verimliliğin artması beraberinde çalışma sürelerinde de azalması sonucunu doğurur¹²⁰. Dış ticaret

¹¹⁹ Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, "Büyüme Stratejileri" , 2004 Türkiye İktisat Kongresi, Cilt 11: Çalışma Grubu Raporları-I, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>, s:9.

¹²⁰ ACAR, M. Sadık, a. g. e. , ss: 36-38.

açısından ekonomik büyüme değerlendirilecek olursa ekonomik büyümenin dış ticaret hacminde artış yaratacağı sonucu elde edilir¹²¹.

Sonuç olarak ekonomik büyümenin yatırım ve üretim artışı sağlamasına bağlı olarak gerek ekonomik ve gerekse de sosyo-kültürel anlamda söz konusu ülkeye sağladığı çok sayıda olumlu etkisi mevcuttur. Bununla birlikte özellikle hızlı ve dengesiz büyüyen ekonomilerde ekolojik çevre ve sosyal hayata ilişkin bir takım olumsuz etkiler de söz konusudur¹²².

3.5. Ekonomik Büyüme Modelleri

Ekonomik büyüme modelleri;

- Klasik büyüme modelleri,
- Keynesyen büyüme modelleri,
- Neo-Klasik büyüme modelleri,
- Post Keynesyen büyüme modelleri,
- ve İçsel büyüme modelleri olmak üzere beş başlıkta incelenecektir.

3.5.1. Klasik Büyüme Modeli

Klasik büyüme teorisi 18.yüzyılın sonlarında Adam Smith tarafından ilk kez ortaya konmuş ve sonrasında da Robert Malthus, David Ricardo ve Karl Marx tarafından geliştirilmiştir¹²³. Klasik büyüme modelinin gelişimine yardımcı olan söz konusu iktisatçıların, benimsemiş olduğu ortak analitik nokta, analizlerinin toplumda yaratılan toplam ürünün sınıflar arasındaki bölüşümü ve uzun dönemli sermaye birikim sürecini ele alıyor olmasıdır. Bu bakımdan Klasik çerçevenin özünde dinamik bir nitelik taşıdığı, ayrıca analizin kullandığı temel değişkenlerin, toplumsal ve kurumsal ilişkiler üzerine odaklanan yapısal nitelikteki değişkenler olduğu söylenebilir.

¹²¹ Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, **a. g. e.** , s:10.

¹²² ACAR, M. Sadık, **a. g. e.** , s: 38.

¹²³ PARASIZ, İlker, **a. g. e.** , s:77.

Klasik büyüme modelinin kurucusu Adam Smith'dir. Adam Smith'e göre değer tek ölçüsü emek olmakla birlikte, üç üretim faktörünün varlığı söz konusudur. Bunlar emek, sermaye (veya kendi deyimiyle stok) ve topraktır. Bu yaklaşımla Smith'e göre üretim bu üç faktörün bir fonksiyonu olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir;

$$Y=f(L,K,T)$$

Y : Çıktı, L : Emek, K: Sermaye, T : Toprak

Yani üretim (çıktı) miktarı, emek, sermaye ve toprak girdileriyle ilişkilidir. Aynı zamanda çıktıdaki artış nüfustaki artış, yatırımlar ve toprak miktarındaki artıştan da etkilenir ve bütün bunlar sonuçta verimliliği artırır. Bu fonksiyon artan verim ilkesine bağlıdır. Smith, piyasaların büyümesi nedeniyle meydana gelecek iç tasarrufların ve dış tasarrufların zamanla üretim maliyetlerini azaltacağını öne sürmüştür. Büyümeden doğacak tasarruflar üretim ve pazarlamada; daha çok işbölümü ve makineleşme sayesinde ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bir defa başlayan ekonomik büyüme kendi kendini devam ettiren bir şekilde sürecektir¹²⁴.

Adam Smith'in temelini attığı Klasik iktisadi doktrin ekonomi bilimine arz yönlü yaklaşımlarda bulunmuştur. Bu bağlamda Smith ekonomide değer yaratan faktörün işgücü olduğunu ifade etmiş ve işgücünün artışı ekonomik büyüme olarak tanımlamıştır¹²⁵. İşgücünün artması nüfus artışına bağlanmış, nüfus artışı ise yaşamı sürdürebilmek için gerekli mal ve hizmetlerin edinimini sağlayacak olan ücret düzeyine bağlanmıştır. Malthus tarafından ortaya konulan Tunç Yasası'na göre ekonomide ücret düzeyi yüksek olursa emek sahipleri erken evlenmeyi ve çok sayıda çocuk sahibi olmayı göz alabileceklerdir, bu ise nüfusun artmasını ve giderek ücret düzeyinin düşmesini beraberinde getirecektir. Eğer ücret düzeyi fazla düşerse bu durumda emek sahipleri zorunlu ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacağından sağlık problemleri söz konusu olacak ve nüfus azalacaktır. Bu nedenle öyle bir ücret düzeyi geçerli olmalıdır ki, ne aşırı nüfus artışına yol açarak sonrasında ücretleri düşürsün ne de zorunlu ihtiyaçların karşılanmasını engelleyerek aşırı nüfus azalmasına yol

¹²⁴ <http://cepa.newschool.edu/het/essays/growth/classicalgrowth.htm>, (23.05. 2007).

¹²⁵ KAYA, Ayten Ayşen, **Büyüme Teorileri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1998, s: 29.

açsın. Nüfus miktarını belli bir seviyede sabit tutacak bu ücret haddine Klasik büyüme teorisinde *reel geçim ücret oranı* adı verilmiştir¹²⁶.

Adam Smith'in ekonomik büyüme konusundaki görüşleri ve ekonomik olarak mekanizmanın işleyişi şu şekilde özetlenebilir. Girişimcilerin, yatırımlarıyla sağlanan sermaye birikimi işbölümü ve uzmanlaşma yoluyla teknik ilerlemeyi sağlar. Teknik ilerleyiş ise piyasanın genişlemesine olanak verir. Piyasanın genişlemesi ve işbölümü ve uzmanlaşmanın artması da içsel ve dışsal ekonomiler yaratacak, böylece emekte azalan verim değil, aksine artan verim kanununun işleyişi söz konusu olur. Emekte artan verim geçerli olduğuna göre, ücret fonlarının artması ve girişimciler arası rekabet dolayısıyla kısa dönemlerde piyasada söz konusu olan ücret düzeyi reel geçim ücret düzeyinin üstüne çıkabilecektir. Ücretlerin yükselmesi ise nüfus-ücret ilişkisi dolayısıyla, uzun dönemde nüfusun artmasına sebep olacaktır. Bu bakımdan Adam Smith'e göre gelişme kendi kendini besleyen bir süreçtir, bu süreç içine giren ekonomilerde sermaye birikimi, nüfus ve gelir gittikçe artan bir hızla yükselir. Ancak artan verim sonuna kadar devam etmez; ekonomik kârlar sonuçta sifıra düşecek, sermaye birikimi ve bununla birlikte nüfus ve gelir artışı duracak, böylece de ekonomi durgunluk safhasına girecektir¹²⁷.

Klasik büyüme teorisine, özellikle başlangıç niteliğinde en önemli katkıyı David Ricardo yapmış olduğundan klasik büyüme teorisi, çoğunlukla Ricardo modeli başlığı altında incelenir¹²⁸.

David Ricardo, Adam Smith'in de yaptığı gibi döneminin en önemli ekonomisi olan İngiltere'nin koşullarını dikkate almış ve buna bağlı olarak da İngiltere'de o dönemde söz konusu olan tarım sektöründeki azalan verimin bütün ekonomiyi etkisi altına aldığını, hızı gitgide düşerek büyüyen milli gelirden toprak sahiplerine ve işgücü sahiplerine ayrılan kısmın oran olarak artmasının yatırımları gerçekleştiren girişimci-sermayedar sınıfın milli gelirden aldıkları payı görece olarak

¹²⁶ PARASIZ, İlker, **a. g. e.**, s: 78.

¹²⁷ HİÇ, Mükerrrem, **Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:372, İktisat Fakültesi No: 2143, İstanbul-1975, s:17.

¹²⁸ KAYA, Ayten Aşşen, **a. g. e.**, s: 32.

azaltacağını; bu gelişmenin ise yatırımların duraklamasına ve sonuçta bütün olarak ekonominin genel bir durgunluğa girmesine neden olacağını ifade etmiştir¹²⁹.

Smith'in büyüme modeli, klasik büyüme modelinde üstün bir modeldir. David Ricardo, bu modele toprağın azalan getirisini dâhil ederek değişiklik getirmiştir. Ricardo'ya göre toprak miktar olarak sabit olduğu halde kalite yönünden değişkendir. Yani, büyümeyi sürdürmek için daha fazla alan ekilebilir hale getirilebilir, fakat daha fazla toprak yaratılamaz. Bu durum ekonomik büyüme üzerinde iki etki yaratır. Birincisi, rantlar zamanla artar fakat girişimcilerin elde ettiği kârlar görece olarak azalır, ikincisi de tarım sektöründe çalışanların elde ettiği ücretler zaman içinde artar¹³⁰.

Emek ve toprak sahiplerinin görece gelirlerinin artışı nüfusun artışı sonucunu doğurur. Bu durumda ise besin maddelerine olan ihtiyaç artacaktır. Besin maddelerine ihtiyacın genişlemesi daha uzak ve daha verimsiz toprakların işlenmesi gereğini ortaya koyar. Bu ise verimliliğin ve üretimin düşmesine neden olur. Sonuç olarak yeni ürünlerin fiyatı, en kötü nitelikli topraktaki üretim maliyetini karşılayacak düzeyde olacağından, daha verimli ve yerleşme merkezlerine daha yakın topraklarda derece derece yükselen hak edilmemiş bir gelir olan rant geliri doğacaktır. İşte Ricardo bu rant gelirini *diferansiyel rant* olarak adlandırmış, ve diferansiyel rantın ekonomiyi durgunluğa götüreceğini ifade etmiştir¹³¹.

Ricardo'nun modelinde herhangi bir ekonomi kendiliğinden "durgun ekonomi" sürecine girecektir. Bu ekonominin gidişi, gelişme aşaması ve durgunluk aşaması olmak üzere iki aşamada ele alınabilir. Gelişme aşamasında da sermaye için artan verimler yasası geçerli olduğundan sermaye birikiminin hızı yüksektir. Fakat kaliteli toprak kıt olduğundan ve gittikçe daha verimsiz toprakları işlemek zorunluluğu söz konusu olduğundan, ilerleyen dönemde emek ve sermayede azalan verim kanunu geçerli olacaktır. Durgunluk safhasında ise normalüstü kârlar,

¹²⁹ ALKİN, Erdoğan, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Giray Matbası, İstanbul-1981, s: 24.

¹³⁰ <http://cepa.newschool.edu/het/essays/growth/classicalgrowth.htm>, 23.05. 2007.

¹³¹ ALKİN, Erdoğan, **a. g. e.**, s: 25.

dolayısıyla da yatırımlar sıfır olacaktır. Bu ise toplam hâsıla ve kişi başına düşen milli gelirin sabit olmasını sonuç verir¹³².

Ricardo'nun büyüme modeli iki ilkeye dayanmaktadır: Marjinal ilke ve artı ilkesi. Marjinal ilke, toprak sahiplerinin toplam gelirlerinden aldıkları payı açıklamakta kullanılırken, artı ilkesi, toplam gelirin geri kalan kısmının ücret ve kâr olarak nasıl dağılacağını belirlemektedir. Marjinal ve artı ilkeleri büyük önem taşır. Çünkü büyümeyi durdurup ekonomiyi durgunluğa sokacak mekanizma, toplumdaki bu üç sınıfın gelir dağılımından aldıkları payların değişimi ile işlemektedir¹³³.

Ricardo'nun büyüme modelinin bir diğer özelliği; söz konusu modelin, büyüme ve bölüşümü birlikte ele almış ve büyümeyi faktör paylarının gelişimine bağlamış olmasıdır. Bu model sınırlı varsayımlara dayanmaktadır, ancak, ortaya konulduğu dönem dikkate alındığında, bölüşüm konusunda önemli açıklamalar getirmiştir¹³⁴.

Marx'ın büyüme modeli de; Ricardo'nun büyüme modeli gibi 19. yy İngiltere'sinin koşullarından ve sorunlarından geniş ölçüde etkilenerek ortaya çıkmıştır. Marx'ın büyüme modeli, Ricardo modelindeki artı ilkesine dayanmakla birlikte, kullanılan analiz tekniği ve varılan sonuçlar bakımından iki iktisatçının görüşleri arasında büyük farklar vardır. Marx'ın büyüme modeline göre kapitalist sistem başlangıç itibariyle ekonomik büyümeyi gerçekleştirebiliyor olmasına rağmen sonuç olarak yatırımlar duraklayacak, büyüme hızı yavaşlayacak ve ekonomi genel durgunluğa sürüklenecektir. Bu yaklaşımla Marx'ın ekonomik büyüme modeli Klasik iktisatçıların ortaya koyduğu ekonomik büyümenin uzun dönemde refah artışı sağlamayacağı görüşünü paylaşmaktadır¹³⁵.

¹³² HİÇ, Mükerrerem, **a. g. e.**, s: 5.

¹³³ KAYA, Ayten Aşşen, **a. g. e.**, s: 35.

¹³⁴ UYSAL, Yaşar, "Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi-Türkiye Örneği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm> (23.05.2007).

¹³⁵ KAYA, Ayten Aşşen, **a. g. e.**, s: 40.

Klasik büyüme modeline ilişkin genel bir değerlendirme yaptığımızda; ücretler geçim düzeyinin üstünde olduğunda bireylerin kaliteli ve nitelikli ürünlere ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacağı mal ve hizmetlere yönelmeleri yerine nüfus artışına yönelmeleri daha çok tarım toplumuna uygun bir yaklaşım olduğundan Maltus'un Tunç Kanunu argümanı güncelliğini yitirmiştir.

Klasik model gelişme düzeyi düşük olan ülkelerin ekonomik büyümesini etkileyen karmaşık faktörleri açıklamak için çok basit kalmaktadır. Örneğin, GOÜ'lerde emek ve sermaye homojen girdiler değildir. Hatta bunun yanı sıra başlı başına emek faktörü değerlendirildiğinde emeğin birimlerinin dahi homojen olmaması söz konusudur. Farklı emek ve sermaye tipleri büyümeyi farklı biçimlerde etkileyebilir. Bununla birlikte sermaye birikimi ekonomiler için tek hedef fonksiyon olmak zorunda değildir. Bu ve benzeri özellikler Klasik büyüme modellerinin sınırlarını oluşturmaktadır¹³⁶.

3.5.2. Keynesyen Büyüme Modelleri

İki İngiliz iktisatçısı olan Roy Harrod ile Evsey D. Domar tarafından birbirinden bağımsız olarak geliştirilen büyüme modelidir. Büyüme süreci ilk defa bu model yardımıyla sistematik bir biçimde incelenmiştir. Model esas olarak Keynes'in gelir oluşumu teorisine dayanmaktadır. Keynes, yatırımların kapasite artırıcı etkisini dikkate almamıştır. Hâlbuki Harrod-Domar modeli, yatırımların gelir ve talep etkisi ile birlikte, kapasite oluşturucu etkisini de analize katarak ekonominin dengeli büyümesi için gerekli olan şartları ortaya koymuştur¹³⁷. Model, en basit şekliyle şöyle formüle edilebilir:

$$dY = 1/k \cdot I$$

dY : reel gelirdeki artış hızı (büyüme hızı)

k : sermaye/hasıla katsayısı

I : GSMH' dan yatırıma ayrılan payı ifade etmektedir.

¹³⁶ KAYA, Ayten Aşen, **a. g. e.** , s: 39.

¹³⁷ PARASIZ, İlker, **a. g. e.** , s: 89.

Domar; işgücünde bir artışın, işgücünün sağlık, öğrenim ve eğitim düzeyinde bir gelişmenin, işgücünün bilgi düzeyinde bir gelişmenin, daha iyi iş idaresi ve yönetimin, sermaye birikimi ve sermaye niteliğinde bir düzelmeyen, endüstriyel yapı ve rekabet gibi ekonomik etmenlerdeki değişikliklerin, yeni kaynakların keşfi ve daha etkin kullanımının, ekonomik büyümeyi tanımlayacağını ifade etmiştir¹³⁸.

Domar'ın ortaya attığı büyüme modeli, 1946 yılında yayınlanmasından hemen sonra Harrod modeli ile ilişkilendirilerek birlikte anılmaya başlanmış ve Harrod-Domar büyüme modelinden bahsedilmeye başlanmıştır¹³⁹.

Her iki iktisatçı da, gelişmiş ekonomilerde, ekonomik büyüme gibi geniş bir probleme yatırımlara merkezi bir rol vererek yaklaşmışlardır. Ayrıca, her ikisi de büyüme süreci ile ilgili analizlerini Keynes modeli olarak bilinen analitik çerçeve içerisinde yapmışlardır. Harrod-Domar büyüme modeli Keynes'in ifade ettiği gibi ekonomide eksik istihdam dengesinden sürekli olarak tam istihdam dengesine doğru bir hareketliliğin söz konusu olduğundan bahsetmiş ve Keynes'in statik açıdan incelediği sorunu Harrod- Domar modeli dinamik açıdan ele almıştır. Harrod ve Domar ekonomik büyümede tasarrufların anahtar rolü oynadığı konusunda birleşmişlerdir¹⁴⁰.

Harrod ve Domar, ekonominin itici gücünün yatırım olduğunu belirtmiş, yatırımların gelir yaratma ve kapasite yaratma özelliği dolayısıyla ekonomik büyümede önemli rol oynadığı üzerinde durmuştur. Domar'ın analizi ileriye dönük olup bugünün net yatırımının yarının kapasitesine veya üretkenlik potansiyeline olan etkisini ele almıştır. Harrod ise konuyu geriye dönük olarak ele almıştır. Harrod'a göre çıktı dün ile bugün arasında yeterli miktarda büyürse öyle bir miktar net yatırım söz konusu olur ki bu yatırımın bugünkü "tam istihdam tasarruf miktarını" karşılamaya yeterli olacağını düşünür¹⁴¹.

¹³⁸ PETERSON, Wallace C. , **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Server MUTLU, Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir-1976, ss: 431-432.

¹³⁹ KAYA, Ayten Ayşen, **a. g. e.** , s:52.

¹⁴⁰ PETERSON, Wallace C. , **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Talat GÜLLAP, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum-1994, s: 526.

¹⁴¹ PETERSON, Wallace C., **a. g. e.** , Çeviren: Talat GÜLLAP, s: 527.

Büyüme ile ilgili her iki analiz de aynı genel eleştirilere açıktırlar. Her iki analiz de aşırı derecede soyut ve tasarruf eğilimi ve sermaye katsayısı gibi kritik belirleyicilerin değişmezlikleri şeklindeki katı varsayımlara bağlanmışlardır. Harrod, özellikle, büyüme sürecinde önemli faktör olarak teşvik edilmiş yatırımlara çok fazla ağırlık vermiş olması bakımından da eleştirilebilir. Sonuçta, çok dar bir büyüme kanalına sıkıca bağlı bir ekonomik tablo ortaya çıkmaktadır. Bu tabloda ya uzun dönem bir canlılık ve enflasyon veya uzun dönem durgunluk şeklindeki ikiz felaketlerden birisi söz konusu olacaktır¹⁴².

3.5.3. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Neo-Klasik büyüme modeli ilk kez 1956 yılında birbirinden bağımsız olarak ABD’li Solow ve Avustralyalı Swan tarafından yazılan makalelerle gündeme gelmiştir¹⁴³. Model klasik üretim fonksiyonun matematiksel ve iktisadi varsayımlarla biçimlendirilmesinden hareketle başlamaktadır. Neo-klasiklere göre tasarruflar, milli gelirin fonksiyonudur.

$$S = s.Y$$

S : tasarruflar, s : tasarruf eğilimi, Y : milli gelir

Yatırım, sermaye stokuna yapılan net eklemelerdir ve tasarrufa eşittir.

$$\Delta K = I = S = s.Y$$

ΔK : sermaye stokundaki değişim, I : yatırımlar

Ekonomide üretim, belli bir teknoloji düzeyi sabitken sermaye ve emek girdilerinin bir fonksiyonudur.

$$Y = f(K,L)$$

K : sermaye, L : emek

¹⁴² KAYA, Ayten Aşşen, **a. g. e.**, ss: 50-52.

¹⁴³ JONES, J. Charles; **İktisadi Büyüme Giriş**, Çevirenler: Sanlı Ateş, İsmail Tuncer, Literatür Yayınları, İstanbul-2001, s: 18.

Söz konusu üretim fonksiyonu birinci dereceden homojen bir fonksiyondur. Yani, ölçüğe göre sabit getiri mevcuttur¹⁴⁴. Ayrıca Neo-klasik büyüme modeli kapalı ekonomi, rekabetçi piyasalar, rasyonel bireyler ve sermaye ve emek girdileri için azalan verimler yasasının geçerliliği gibi temel varsayımlarında bulunmuştur¹⁴⁵.

Model, tam rekabet ve tam istihdam varsayımlarını içermektedir. Zaten Neo-Klasik büyüme modelinin asıl çıkış noktasını tam istihdama ulaşabilmeyi sağlayan dinamik koşullar oluşturmaktadır, yani teori Keynes'in klasik iktisadi görüşe getirdiği eleştirilerin dinamik analizidir¹⁴⁶.

Neo-Klasik büyüme modelinin dayandığı diğer varsayımlar şu şekilde özetlenebilir¹⁴⁷;

- Ölçüğe göre sabit getiriler söz konusudur,
- Sermaye için azalan verimler yasası işlemektedir,
- Nüfus dışsal bir unsurdur ve sabit bir hızla büyümektedir,
- Faktörler arası ikame söz konusudur.

Neo-klasik büyüme teorisi, nüfus artışına ve teknolojik değişmeye tasarruf, yatırım ve ekonomik büyümenin nasıl cevap verdiğini açıklamaktadır. Neo-klasik teoride, nüfusun büyüme oranı ekonomik büyüme oranını etkiler. Ancak ekonomik büyüme, nüfusun büyümesini etkilemez. Benzer şekilde, neo-klasik büyüme teorisinde teknolojik değişme oranı ekonomik büyümeyi etkiler. Ancak ekonomik büyüme teknolojik değişmeyi etkilemez. Örnek olarak ekonomiler şans eseri teknolojik değişme yaşar. Ancak teknolojik değişmenin akışını etkileyecek, hiçbir şey yapılamaz. Sonuç olarak; neo-klasik teoride nüfusun artış hızı ve teknolojik değişme dışsaldır¹⁴⁸.

¹⁴⁴ ALKİN, Erdoğan, **a. g. e.**, s:187.

¹⁴⁵ SHAW, G. K. , “Policy Implication of Endogenous Growth Theory”, **The Economic Journal**, Volume: 102, s: 611.

¹⁴⁶ YÜLEK, M. A., “ İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, Nisan-1997, s: 89.

¹⁴⁷ KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “a. g. m.”, ss: 209-214.

¹⁴⁸ KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “a. g. m.”, ss: 213-214.

Modelde teknolojik değişme ve nüfus artışı dışsal ve sadece sermaye birikimi içsel olduğundan büyümeyi harekete geçirebilecek tek güç sermaye birikimidir ve üretim sadece sermaye miktarı artarsa artabilir. Herhangi bir veri durumunda sermayenin ne kadar ve ne oranda artıp artmayacağını belirlemek için Solow ve Swan'ı takip ederek insanların gelirlerin belirli bir bölümünü tasarruf ettikleri ve her sene sermaye stokunun belli bir bölümünün tahrip olduğu varsayılır¹⁴⁹.

Neo-klasik teorinin iki temel sonucu vardır¹⁵⁰;

- Teknik ilerleme olmadığı zaman büyüme geçicidir.
- Tasarruf oranında bir yükselmenin sonucu olarak büyümenin hızlanması geçicidir.

Neo-klasik büyüme modeli dışsal bir değişken olarak tanımladığı teknolojinin ekonomik büyümenin tek kaynağı olduğunu ifade etmiş ve denge durumunda ekonomik büyümenin bireylerin tasarruf eğilimlerinden bağımsız olarak gerçekleşeceğini vurgulamıştır¹⁵¹.

Bu iki sonuca bağlı olarak ise iki özellik ortaya çıkmaktadır:

- Ekonomilerin birbirine yaklaşması söz konusu olabilir,
- Büyümenin dışsal özellikte olması söz konusudur.

Başlangıçta iki ekonomi aynı tasarruf oranına ve farklı sermaye düzeyine sahipse fakir olan ülke zengin olan ülkeden daha hızlı büyüyecek ve uzun dönemde iki ülkenin kişi başına düşen milli gelir seviyeleri birbirine yaklaşacaktır. Bu şekilde gelişmişlik farklarının kendiliğinden ortadan kalkacağı şeklindeki öngörü “yakınsama hipotezi” ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamaları da “yakalama süreci” olarak adlandırılmaktadır¹⁵².

Sonuç olarak Neo-klasik büyüme modelinin ekonomik büyümeyi, üretim faktörleri olan sermaye ve emeğin sayısal olarak artışı ya da “teknolojik gelişme”

¹⁴⁹ AGHION, P. , HOWITT, P. , **Endogenous Growth Theory**, MIT Press, Second Printing, 1998.

¹⁵⁰ PARASIZ, İlker, **a. g. e.** , s:136.

¹⁵¹ ERCAN, Nihal Yener, “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, **DPT Planlama Dergisi**, Özel Sayı, Yıl: 2000, s: 130.

¹⁵² KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “a. g. m.”, s: 215.

veya “retkenlik artışı” şeklinde bir artık terime bağlaması ile büyüme sürecinin anlaşılabilirliği sağlanmıştır. Ancak ekonomik büyümeyle etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve analiz edilmesi konusunda yetersiz kalması Neo-klasik büyüme modelinin en büyük eksikliğidir¹⁵³.

3.5.4. Post-Keynesyen Büyüme Modelleri

Post-Keynesyen büyüme modellerinin hareket noktası Keynes’in görüşleridir. Post-Keynesler’in temel hedefi Keynes’in genel teoride ele aldığı konuları genişletmek ve Keynes tarafından ifade edilmemiş olan ekonomik büyüme kuramını geliştirmektir. Diğer bir ifade ile ekonomik büyüme kuramı ve bunun uzantısı olan konjonktür ve milli gelirin bölüşümünü belirleme Post-Keynesyenlerin uğraş alanını oluşturmaktadır. Post-Keynesyen büyüme modelinin temelinde Harrod-Domar tipi büyüme modelleri yatmaktadır.

Post-Keynesyenlerin büyüme modellerindeki varsayımları şu şekilde sıralanabilir; ölçüğe göre sabit getiri söz konusudur, ekonomide iki üretim faktörü, sermaye ve emek vardır ve bunların gelirleri sırayla kâr ve ücretlerdir, teknik ilerleme söz konusu değildir, yani üretim fonksiyonu zaman içinde değişmemektedir, piyasada tam rekabet koşulları geçerlidir, bütün kârlar tasarruf edilmekte, bütün ücretler tüketilmektedir. Üretim yatırım malları ve ücret malları diye iki gruba ayrılmıştır, sermaye ve emek arasında ikame söz konusu değildir¹⁵⁴.

Keynesyen araçları ve özellikle çarpan kavramını, bir gelir dağılımı kurma yolunda en etkin kullanan Kaldor olmuştur. Kaldor, analizine her ne kadar Keynesyen analiz diyorsa da modeli Harrod-Domar Büyüme Modeli’nin bir bakıma geliştirilmiş şeklidir¹⁵⁵.

Kaldor büyüme modelinin varsayımları şöyle özetlenebilir. Ekonomide tam istihdam geçerlidir. Bu nedenle, toplam üretim ya da gelir veridir. Gelirler, ücret ve

¹⁵³ ERCAN, Nihal Yener, “a. g. m.”, s: 129.

¹⁵⁴ KAYA, Ayten Aşşen, a. g. e. , s: 65.

¹⁵⁵ ALKIN, Erdoğan, a. g. e. , s: 203.

kâr olmak üzere emek sahipleri ve girişimciler arasında paylaşılmaktadır. Bu iki grup arasındaki temel fark, marjinal tüketim eğilimlerinin farklı olmasıdır. Buna göre emek sahiplerinin marjinal tüketim eğilimi girişimcilerinkinden daha yüksektir. Kaldor, yukarıdaki varsayımlardan hareketle tam istihdamdaki bir ekonomide, görece faktör paylarını, yatırım oranının belirlediğini ortaya koymaya çalışmıştır¹⁵⁶. Kaldor modelinde yatırımlar dışsaldır. Kaldor'a göre bu yaklaşım, Keynesyen teorisinin ana varsayımlarından biridir. Ayrıca Kaldor'un büyüme modeli dengeli büyümeyi sağlamak için tasarruf oranını esnek kabul etmektedir. Neo-klasik büyüme modelinin tersine bu modelde sermaye-hâsıla oranı sabit kabul edilmektedir¹⁵⁷.

Bir diğer Post-Keynesyen büyüme modeli Pasinetti tarafından, ekonominin tam istihdam koşullarında büyüdüğü varsayımı altında geliştirilmiştir. Modelin hareket noktası, Kaldor modelinin gelirin bölüşümüne ilişkin yaklaşımında ortaya çıkan tutarsızlığıdır. Kaldor modelinde sermaye sahipleri gelirden pay alırken işçi sınıfı herhangi bir pay alamamaktaydı. Pasinetti bunun, işçi sınıfının tasarruflarının sermayedarlara karşılıksız olarak aktarılması anlamına geldiğini ifade etmiş ve sınıfsal tasarruf fonksiyonunu geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre sermayedarlar, yatırım yapan tek sınıf olmaya devam etmekte ve sadece kâr geliri elde etmektedirler. İşçi sınıfının tasarrufları ise, belli bir faiz geliri karşılığında sermaye sahiplerine borç olarak verildiğinden emek sahiplerinin doğrudan olmasa da dolaylı olarak yatırımlara ortak olmasını sağlamaktadır. Emek sahipleri bu yatırımlarını; tahvil, senet gibi menkul kıymetler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Pasinetti, uzun dönem denge koşulları altında, faiz oranının kâr oranına eşitleneceğini varsaymıştır¹⁵⁸.

Post-Keynesyen büyüme modellerinin bir diğeri de Michael Kalecki tarafından ortaya konmuştur. Kalecki'nin diğerlerden farkı büyümeyi günümüz koşullarına daha uygun bir yapıyla aksak rekabet koşullarında tanımlamış olmasıdır. Buna göre firmaların fiyat politikaları kâr maksimizasyonu ilkesi yerine rakip firmaların fiyatlarına ve ortalama temel maliyetlere göre belirlenmektedir. Temel

¹⁵⁶ UYSAL, Yaşar, "a. g. m.", <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm> .

¹⁵⁷ KAYA, Ayten Aşen, **a. g. e.**, s: 70.

¹⁵⁸ UYSAL, Yaşar, "a. g. m.", <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm> .

maliyet; ücret ödemeleri ile kullanılan hammadde ve yardımcı madde ödemelerinin toplamıdır¹⁵⁹.

Kalecki'nin bölüşüm modeli sadece gelirin üretim faktörleri arasındaki nasıl paylaşıldığını değil aynı zamanda faktörlerin kendi içindeki bölüşüm ilişkilerini de dikkate almıştır. Ancak modelin; milli ekonomi düzeyinde değil, sektörel düzeyde kurulmuş olması gibi bir eksikliği söz konusudur. Dolayısıyla, ekonominin tümünü ele alan analizlerde modelden yararlanmak mümkün değildir. Modelin aksak rekabet ve düşük kapasite varsayımları günümüz koşullarına uygundur. Bununla birlikte, istihdam düzeyinin sadece üretim düzeyiyle belirlendiği varsayımı tartışmalıdır. Ayrıca, modelde, faktör fiyatlarında meydana gelebilecek değişimler dikkate alınmamıştır¹⁶⁰.

3.5.5. İçsel Büyüme Modelleri

Geleneksel büyüme modelleri, ekonomilerin uzun dönemli büyüme süreçlerini açıklamakta yetersiz kalmıştır. Bu nedenle büyüme literatürüne hâkim olan Neo-Klasik büyüme kuramına alternatif olarak içsel büyüme kuramı ortaya konulmuştur. İçsel büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmiş ve Neo-Klasik kuramın varsayımları değiştirilerek iktisat yazınına önemli bir katkı yapılmıştır¹⁶¹.

Neo-Klasik büyüme modellerinde sermaye unsuru olarak yalnızca fiziki sermaye kabul edilmiş ve sermayenin azalan getirisinden bahsedilmiştir. İçsel büyüme modelinde ise, beşeri sermayeyi de kapsayan bir sermaye tanımlaması yapılmış ve sermayenin artan getirisinden bahsedilmiştir. İçsel büyüme modellerinde, ekonomik büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı söylenmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır. Yeni büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının

¹⁵⁹ UYSAL, Yaşar, “a. g. m.”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm>.

¹⁶⁰ UYSAL, Yaşar, “a. g. m.”, <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/dergi02.htm>.

¹⁶¹ KAR, Muhsin, AĞIR, Hüseyin, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi (Derbent-İzmir) Bilidiriler Kitabı**, İzmir-2003, s: 183’den KARABULUT, K. , EMSEN, Ö. S., “Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli: Yeni Büyüme Teorisi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 11 (3-4), 1997, ss:27-50.

ekonomik büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkartılmaktadır¹⁶². Neo-Klasik modelin aksine, az gelişmiş ülkeler eğer gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile arasındaki fark daha da artacaktır¹⁶³.

İçsel büyüme modelinin öncüsü olan Paul Romer aksak rekabet koşullarını esas almıştır¹⁶⁴. Bu yaklaşım, büyüme modelinin gerçeğe uygunluğunu artırmış olan önemli bir katkıdır.

Romer'in araştırmasındaki temel motivasyon, uzun dönem iktisadi büyümenin belirleyici unsurlarının tespitinin öncelikli olarak değerlendirilmesidir. Büyüme teorisine yeni bir bakış getiren bu çalışmada, yeni bir teknolojik değişim teorisi sunulmaktan ziyade, yetkin insan gücünün sermaye olarak tanımlandığı bir denklem oluşturulmuştur. Söz konusu denklemde, ekonominin gelişimine bağlı olarak sermayede verimlilik azalmasının gerçekleşmeyeceği, aksine artan verime sahip olabileceği öne sürülmektedir. Romer çalışmalarında teknolojik ilerlemenin araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile sağlanabileceği ve büyüme oranının uzun dönemde pozitif trendi muhafaza edebileceği görüşünü ileri sürmüştür¹⁶⁵.

Robert Barro ise ekonomik büyümenin kaynağının kamusal mallar ve alt yapı yatırımları olduğunu ifade etmiştir. Barro modelinde alt yapı yatırımlarının özel sermaye için pozitif dışsallık yarattığını ve bunun da firmaların verimliliğini yükselttiğini vurgulamıştır¹⁶⁶.

İçsel büyüme modellerinin gelişimine bir diğer önemli katkıyı sağlayan Lucas 1988 yılında yazdığı makalesinde, tek sektörlü bir ekonomide fiziksel sermaye ile birikim ilişkileri ele almıştır. Söz konusu çalışmada nüfusu dışsal bir faktör olarak modele dâhil etmiştir. Lucas'a göre, Solow doğrudan bir büyüme teorisi geliştirmek

¹⁶² KAR, Muhsin, AĞIR, Hüseyin, "a. g. m.", ss: 183-184.

¹⁶³ DURSUN, Hasan, "İnsan Sermayesi ve Ekonomik Büyüme", **Hazine Dergisi**, Sayı: 10, Nisan 1998, s:88.

¹⁶⁴ KASABALI, Cemaliye, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2004, ss: 22-23'ten PARASIZ, İlker, **a. g. e.**, s: 172.

¹⁶⁵ GÜBE, Yalçın, "İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı", **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, Nisan 1997, ss: 18-19.

¹⁶⁶ PARASIZ, İlker, **a. g. e.**, s. 195.

yerine, yalnızca ABD ekonomisinin büyüme dinamiklerini inceleyen bir model ortaya koymuştur. Bu nedenle de elde edilen sonuçların genel geçerliliği savunulamaz¹⁶⁷. Solow modelinde, ABD'deki az gelişmiş eyaletlerin gelişmiş eyaletlere yakınsayacağını ifade etmiştir. Lucas ise sermayenin marjinal verimliliğinin artması ve dışsal ekonomilere bağlı olarak Solow'un iddia ettiğinin tam tersine fiziki sermayenin büyümesinin ve birikiminin görece olarak az gelişmiş ülkelere nazaran gelişmiş ülkelerde daha güçlü olacağını bunun ise ekonomik yakınsamanın aksine uzaklaşma sonucunu doğuracağını savunmuştur¹⁶⁸.

Özet olarak İçsel büyüme modellerinin Neo-Klasik büyüme modellerinden genel olarak farkları şunlardır¹⁶⁹;

- Piyasanın tam rekabet koşullarına uyması zorunlu değildir,
- Bilgi yayılması ve araştırma geliştirme kavramları ile beşeri sermayenin geliştirilerek verimliliğinin artırılacağını ifade eder. Yani sermaye için artan verimlerin işleyebilmesi söz konusudur,
 - Teknolojik gelişmenin dışsal bir unsur olarak kabulünden vazgeçilmiştir,
 - Ekonomilerin gelişiminde beşeri sermaye çok büyük bir önem kazanmıştır.

¹⁶⁷ ATEŞ, Sanlı, "Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana-1998, s:58'den LUCAS, R. E. Jr, "On the Mechanics of Economic Development" **Journal of Monetary Economics**, Vol. 22, 1988, pp: 3-42.

¹⁶⁸ PARASIZ, İlker, a. .g. e. , s: 196.

¹⁶⁹ BULUTAY, Tuncer, **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, Ankara-1995, s: 2 .

İKİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKE EKONOMİSİNE ETKİLERİ BAĞLAMINDA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Bu bölümünde, çalışmanın ana konusu olan DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine etkisi ele alınacaktır. Söz konusu etkiden bahsetmeden önce iktisat yazınında DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomilerinin temel ekonomik göstergelerini nasıl etkilediğinden bahsedilecek sonrasında ise birinci bölümün üçüncü kısmında yer alan Neo-Klasik ve İçsel büyüme modelleri çerçevesinde DYY'lerin ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu etkilerinin nasıl gerçekleştiği anlatılacaktır. Bölümün son kısmında ise gerek yabancı iktisat yazınında gerekse yerli yazında yapılan uygulamalı çalışmalara yer verilecek ve değerlendirmeleri yapılacaktır.

1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisine Etkileri

DYY'lerin yatırım yapılan ülkenin ekonomisi üzerinde mikro ve makro düzeyde etkiler yaratması söz konusudur. Bu etkiler kimi zaman olumlu kimi zaman ise olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Her iktisadi faaliyetin olduğu gibi DYY'lerin de alternatif maliyetleri söz konusudur. Eğer DYY'nin ev sahibi ülke ekonomisine sağladığı katkı, söz konusu alternatif maliyetinden ekonomik değer olarak büyük ise DYY'nin ev sahibi ülke ekonomisine olumlu etkisinin olduğundan bahsedilebilir. Aksi durumda ise tersi bir sonuç geçerli olur.

Yabancı sermaye akımlarının gittikleri ülkelere olan etkileri uzun zamandır tartışılan bir konudur. Gelişmekte olan ülkelere olan etkilerine ilişkin ilk çalışmalar 1960'ların başında ortaya konulmuştur. Rosenstein-Rodan henüz doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere yönelmediği ve o dönemin popüler uygulaması olan hatta ülkemizin de yararlandığı yabancı yatırımların gittiği ülkelere etkilerini incelediği çalışmasında, gelişmekte olan ülkelere yapılan yabancı yardımların temel hedefinin söz konusu ülkelerin kendi kendilerine yetebileceği bir ekonomik

büyümeye ulaşmalarını sağlamak olduğunu bildirmiştir¹⁷⁰. Chenery ve Strout da Rosenstein-Rodan gibi yabancı yardımların ekonomik büyüme etkisini ele almış ve söz konusu yardımların gelişmekte olan ülke ekonomilerine olumlu katkılarının olacağını ifade etmişlerdir. Bu iktisatçılara göre yabancı yardımlar gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme geçişlerini sağlayan önemli bir unsurdur¹⁷¹. Bir başka örnek Kellman, Rottenberg ve Issawi tarafından Griffin ve Enos'un (1970) çalışmasında yer alan yabancı yardımların ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceği yönündeki görüşlerine yaptıkları eleştirilerdir. Söz konusu çalışmada Issawi yabancı yardımların gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerini geciktirdiğine ilişkin savını reddetmiştir. Issawi, Griffin ve Enos'un ifade ettiği gecikmenin, GOÜ'lerin ihtiyaç duyduğu alt yapı yatırımlarının niteliğinden ötürü ortaya çıktığını vurgulamıştır¹⁷².

Yukarıda adı geçen iktisatçıların öncülük ettikleri iktisadi görüş genel olarak Ortodoks görüş olarak adlandırılır. Söz konusu yaklaşıma göre yabancı kaynaklı sermaye her ne şekilde yurt içine girerse girsün GOÜ ekonomisinin teknoloji emme kapasitesine bağlı olarak büyüme üzerinde olumlu etki yaratacaktır¹⁷³.

Çok geçmeden Ortodoks görüşe eleştiriler gelmiştir. Rahman 1968 yılında 31 az gelişmiş ülkenin 1962 verilerine dayanarak yaptığı çalışmasında yurtiçi tasarrufların ulusal gelire doğru, yabancı tasarruflarla ise ters yönlü ilişkisinin olduğu görüşünü test etmiştir. Sonuç olarak Rahman yabancı sermayenin yalnızca yatırımların genişletilmesi için kullanıldığı ve yurtiçi tasarrufların ikamesi olmadığı görüşünün yanlış olduğu sonucuna ulaşmıştır¹⁷⁴.

¹⁷⁰ ROSENSTEIN-RODAN, Paul N. , "International Aid for Underdeveloped Countries", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 43, No. 2 (May 1961), s:107.

¹⁷¹ CHENERY, Hollis B. , STROUT, Alan M. , "Foreign Assistance and Economic Development", **The American Economic Review**, Vol. 56, No. 4, Part 1 (Sep. 1966), s: 680.

¹⁷² KELLMAN, Mitchell, v.d. , "Foreign Assistance: Objectives and Consequences: Comments", **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 20, No. 1 (Oct. 1971), s: 142.

¹⁷³ ROSENSTEIN-RODAN, Paul N. , "a. g. m.", ss: 107-108.

¹⁷⁴ RAHMAN, Anisur, "Foreign Capital and Domestic Savings: A Test of Haavelmo's Hypothesis with Cross-Country Data", **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 50, No. 1 (Feb. 1968), ss: 137-138.

Griffin ve Enos ise yabancı yardımların yapılma amaçları ve doğurduğu sonuçlara ilişkin yaptıkları çalışmalarında gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleştirilen yabancı yardımların Ortodoks görüşün savunduğunun aksine her zaman pozitif etki yaratmayacağını ifade etmiştir¹⁷⁵. Ayrıca Griffin ve Enos söz konusu çalışmalarına Kellman, Rottenberg ve Issawi'nin yönelttiği eleştirilere yanıt olarak yaptıkları ikinci bir çalışmada da yabancı yardımların gelişmekte olan ülke ekonomilerine olumsuz etkilerinin olabileceği görüşlerini yinelemişlerdir¹⁷⁶.

Weisskopf ise Rahman ve Griffin ile Enos'un yabancı tasarrufların yurtiçi tasarrufları ters yönde etkileyeceğini ifade eden görüşlerini anlamlı bulmakla birlikte kesin olmadıklarını vurgulamıştır. Bu nedenle 44 az gelişmiş ülkenin 1953–1966 yılları arasında farklı dönemlerine ilişkin ulusal gelir, yurtiçi tasarruflar, tüketim, yatırım, toplam ihracat, toplam ithalat ve net yabancı sermaye akımları verilerini içeren bir zaman serisi testi uygulamış, sonuç olarak da yabancı sermaye girişlerinin dönem başı yurtiçi tasarrufları olumsuz etkilediği fikrine ulaşmıştır¹⁷⁷.

Görüldüğü gibi yabancı sermayenin gittiği ülke ekonomisine etkileri gerek iyimser gerekse kötümser bakış açılarıyla sermaye akımlarının gerçekleştiği ilk dönemlerden beri tartışılan bir konudur. Bu çalışmadaki ön savımız gelişmekte olan ülkelere gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların net girişlerinde meydana gelen değişmelerin söz konusu ülkelerin yurtiçi gelirlerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğu şeklindedir. Bu nedenle bu bölümde, ön savımızın aksine olumsuz etki beklentileri ile başlayacak daha sonra da olumlu etkilerden bahsedeceğiz. Ekonomik büyümeye olumlu etkileri incelendikten sonra ise 1990 sonrası iktisat yazınında ekonomik DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisi üzerine yapılan uygulamalı çalışmalara ve sonuçlarına değinilecektir.

¹⁷⁵ GRIFFIN, K. B. , ENOS, J. L. , “Foreign Assistance: Objectives and Consequences”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 18, No. 3 (Apr. 1970), s: 317.

¹⁷⁶ ENOS, J. L. , GRIFFIN, K. B. , “Foreign Assistance: Objectives and Consequences: A Reply to Our Critics”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 20, No. 1 (Oct. 1971), ss: 155-158.

¹⁷⁷ WEISSKOPF, Thomas E. , “The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries”, **Journal of International Economics**, No. 2 (1972), s: 37.

1.1. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde Olumsuz Etkileri

Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke ekonomisine olumsuz etkilerini; ödemeler bilânçosu üzerine, rekabet üzerine ve üretim teknolojisi üzerine olumsuz etkiler şeklinde üç farklı grupta ele almak mümkündür.

1.1.1. Ödemeler Bilânçosu Üzerine Olumsuz Etkisi

DYY yoluyla ev sahibi ülke ekonomisine giren fiziki sermaye uzun dönemde kâr transferleri olarak tekrar yabancı yatırımı gerçekleştiren firmanın ana ülkesine geri dönmektedir. Söz konusu kâr transferleri ev sahibi ülkenin ödemeler bilânçosunda negatif bir etki yaratacak yani ödemeler bilânçosunu olumsuz etkileyecektir.

DYY'leri gerçekleştiren firmaların ÇUŞ'ler olduğu ve bazı ÇUŞ'lerin sermaye birikimlerinin değerinin kimi GOÜ'lerin milli gelirinden yüksek olduğu gerçeği dikkate alındığında DYY'lerin gerçekleştireceği ölçüsüz bir kâr transferinin GOÜ ekonomisinin ödemeler dengesinde ne denli önemli bir etki yaratacağı daha iyi anlaşılabilir¹⁷⁸.

Bunun yanında yabancı firma ev sahibi ülkede gerçekleştirdiği yatırımdan vazgeçtiğinde de fiziki sermayesini geri çekeceğinden bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye neden olacaktır.

Ayrıca yabancı firma tarafından yaratılan yüksek gelir, yabancı firmanın faaliyet gösterdiği ev sahibi ülkede marjinal tüketim eğiliminin yüksek olması durumunda ev sahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Bu durumda da ithalatın düzeyi

¹⁷⁸ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, a. g. e. , s: 56 ve BERKSOY, T., DOĞRUEL, A. S., **Türkiye'de Yabancı Sermaye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1989, s: 36.

ihracatın düzeyini aşacağı için yine ödemeler dengesinin olumsuz etkilenmesi sonucu ortaya çıkacaktır¹⁷⁹.

Son olarak az gelişmiş ekonomilerde ihracatın ithalata bağımlılığının yüksek olduğu dikkate alınarak ve DYY'nin ev sahibi ülkeye ihracat yapmaktan daha çok iç talebi karşılamaya yönelik üretim gerçekleştirdiği varsayıldığında da ödemeler dengesinin DYY'den negatif etkilenmesi sonucu ortaya çıkacaktır.

Görüldüğü gibi söz konusu varsayımlar altında gerçekleşen DYY'ler GOÜ ekonomilerin ödemeler dengesi üzerinde olumsuz sonuçları söz konusu olacaktır.

1.1.2. Rekabet Üzerine Olumsuz Etkisi

DYY'lerin geldiği ev sahibi ülkede rekabete ilişkin yasal düzenlemeler yeterli düzeyde yapılmamışsa, yabancı firmaların ev sahibi ülke ekonomisinde rekabete ilişkin olumsuz etkiler yaratması söz konusu olacaktır. Çünkü her piyasa tekelleşme eğilimindedir. Yabancı firmaların sahip olduğu güçlü sermaye yapısı onların yatırımlarını gerçekleştirdikleri ülkelerde tekel olma olasılığını artırmaktadır. Bunun yanında tekelleşmeyi önleyici yasal düzenlemeler de söz konusu ülkede yeterli düzeyde değilse, bu durumda yabancı firmaların piyasaya hâkimiyeti şeklinde anti-rekabetçi bir sonuç ortaya çıkacaktır.

Yabancı firmaların tekelleşmeleri farklı sebeplerle ve çeşitli biçimlerde gerçekleşebilmektedir. Tekelleşme eğiliminde olan bir yabancı firma ülkenin rekabete ilişkin yasalarında mevcut bulunan boşluklardan yararlanarak ev sahibi ülkede tekelleşmeye gidebileceği gibi kontrolsüz bir biçimde ev sahibi ülke tarafından sağlanan teşvikler yardımıyla da tekelleşebilir.

Yasal boşluklardan yararlanmalarda çoklukla yerel bir firmaya ortaklık yöntemi kullanılır. Böylece yabancı firma ortağı olduğu yerel firmanın sermaye yapısını güçlendirerek piyasaya hâkimiyetini sağlar. Çoklukla izlediği düşük fiyat

¹⁷⁹ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s: 56.

politikasıyla da küçük yerel firmaların piyasadan çekilmesine yol açarak kendi pazar payını genişletir.

Rekabet açısından yabancı yatırımların olumsuz etkilerinin ortaya çıkabileceği durumlar şu şekilde özetlenebilir¹⁸⁰;

- Yabancı firmanın ev sahibi ülkede lider durumda olan bir firmayı edinmesi,
- Bir ülkede faaliyet gösteren iki yabancı firmanın birleşim yoluna gitmesi,
- Daha önce ülkeye ihracat yapan bir yabancı firmanın söz konusu ülkede faaliyet gösteren bir firmayı edinimi,
- Potansiyel olarak birbirinin rakibi olan firmaların birleşimi.

1.1.3. Üretim Teknolojisi Üzerine Olumsuz Etkisi

Genel olarak DYY'lerin GOÜ'lerin üretim teknolojilerine ve beşeri sermaye düzeylerine olumlu katkılarının olduğu kabul edilmektedir. Bunun yanında bazı varsayımlar altında yabancı yatırımların üretim teknolojileri anlamında olumsuz etkileri de söz konusu olabilmektedir.

Özellikle 20 yy'nın son çeyreğinde sıkça tartışılan yabancı sermayeli şirketlerin GOÜ'lerdeki faaliyetlerinin temel nedeninin bu ülkelerin sahip olduğu yeraltı zenginlik kaynaklarının ve ucuz emek gücünün kullanımı olduğunu savunan görüşün doğruluğunu dikkate alarak bir yaklaşımda bulunursak yabancı firmaların özellikle ucuz emekten faydalanmak istediği üretimlerin teknoloji yoğun üretimden daha ziyade emek yoğun üretim olacağı doğal sonucuna ulaşırız. Böyle bir durumda yabancı firma ev sahibi ülkenin üretim teknolojilerini geliştirmek ve beşeri sermaye birikimini genişletmek yerine var olan düzeylerinde devamlılığına neden olacaktır.

Bir başka yaklaşımla lisans sözleşmeleri ile yabancı firmalar üretime ilişkin sahip oldukları bilgi ve becerileri yerel firmalarla paylaşırken DYY'ler yoluyla

¹⁸⁰ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, "Doğrudan Yabancı Yatırım...", s: 300.

ülkede faaliyet gösterdiğinde söz konusu bilgileri paylaşma zorunluluğundan kurtulmaktadır. Bu durumda yine ev sahibi ülkenin üretim teknolojilerindeki gelişiminin önünde bir engel teşkil etmektedir.

Sonuç olarak DYY'lerin belli varsayımlar altında ülke ekonomisine olumsuz etkileri söz konusu olmaktadır. Ancak bununla birlikte iktisat yazınında da daha ağırlıklı olarak savunulan, DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomilerine olumlu etkileridir.

1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ev Sahibi Ülke Ekonomisi Üzerinde Olumlu Etkileri

1.2.1. Sermaye Birikimi Üzerine Olumlu Etkileri

Yabancı yatırımların bir ülke ekonomisine yaptığı ilk ve en önemli katkı, ev sahibi ülkede sermayenin derinleşmesini sağlamasıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerin tipik özelliğinin sermayelerinin diğer üretim faktörlerine göre daha az olması gerçeği dikkate alındığında, yabancı yatırımların sağladığı bu sermaye birikiminin ülke ekonomisi açısından ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır¹⁸¹.

GOÜ'ler, fakirlik kısır döngüsünden çıkabilmek için yatırımlarını artırarak gelir düzeyini yükselteceği bir sermaye birikimine gereksinim duymaktadırlar. Bu nedenle yabancı firmaların DYY'ler kanalıyla gelişmekte olan ekonomilere sağladıkları sermaye birikimi, söz konusu ekonomilerde son derece önemli bir rol oynamaktadır¹⁸².

1.2.2. Milli Gelir Düzeyi ve İstihdam Üzerine Olumlu Etkisi

DYY'nin ev sahibi ülke ekonomisine etkisi ikinci olarak milli gelir düzeyinde görülecektir. Ev sahibi ülkenin sermaye birikiminde meydana gelecek derinleşme

¹⁸¹ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s: 50.

¹⁸² NAZAN, Ö. F., "Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye", **TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi**, Ankara-1992, s: 15.

yatırımların artmasına ve sonuç olarak milli gelir seviyesinin yükselmesine netice verecektir. Milli gelirden meydana gelecek bir artış ülkenin üretim potansiyelini artıracığından istihdam düzeyinin de artacağı anlaşılabilir bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır¹⁸³.

1.2.3. Ödemeler Bilânçosu Üzerine Olumlu Etkileri

DYY'lerin gerçekleştirildiği ev sahibi ülkelerin yabancı yatırımlardan önemli beklentilerinden birisi de yabancı yatırımın yatırımlara ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülkenin ödemeler dengesine yardımcı olmasıdır. DYY'yi gerçekleştiren firma kuruluş sermayesi, bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumlu etki yaratır.

DYY üretime başladığında gerek ihracatın artması gerekse ithal ikamesinin gerçekleşmesi kanallarıyla yine ödemeler dengesine olumlu etki yaratır. Ancak bu işleyiş belli koşullarda gerçekleşmektedir. Eğer ülke geniş bir iç pazara sahip ve katı bir koruma rejimi ile dış ticarete kapalı ise bu durumda ise DYY'ler yalnızca iç pazarı hedefleyeceği için ödemeler dengesi üzerinde olumlu bir etki yaratmayacaktır. Bunun aksine eğer ev sahibi ülkede iç pazar çok cazip değil, ülke yabancı yatırım açısından görece avantajlara sahip, ekonominin kurumlarının işlerliği yüksek ve de ekonomi dış piyasalara iyi entegre olmuş ise böyle bir durumda DYY'ler için son derece cazip olan bu ülkede gerçekleştirilecek yatırımlar ihracat düzeyini artıracığından ödemeler dengesini pozitif etkiler¹⁸⁴.

Ayrıca yabancı firmalar ev sahibi ülkede ihracatı kendileri artırabileceği gibi ev sahibi ülkede faaliyet gösteren yerel firmaların iç piyasadaki satışlarını azaltmak yoluyla onları ihracata zorlamak gibi bir etki de yaratabilir. Bu durumda da yine ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi olumlu etkilenmiş olacaktır.

¹⁸³ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **a. g. e.**, s: 63.

¹⁸⁴ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **a. g. e.**, s: 54.

1.2.4. Teknoloji Üzerine Olumlu Etkileri

DYY'leri gerçekleştiren çok uluslu şirketler dünyadaki Ar-Ge faaliyetlerinin çok büyük bir bölümünü gerçekleştirmektedirler. Bunun bir sonucu olarak üretim faaliyetlerinde en ileri teknolojiyi kullanmaktadırlar. DYY'ler kanalı ile bu firmaların gelişmekte olan ülkelere yayılması, ev sahibi ülkelerin Ar-Ge faaliyetlerine katılmadan, ortaya çıkan dışsal ekonomilerden yararlanması anlamına gelir.

Teknoloji çoklukla fiziki mallar gibi ticareti yapılan bir mal olmadığı için¹⁸⁵ büyük harcamalarla gerçekleştirilen Ar-Ge çalışmaları neticesinde ulaşılan teknolojilerin, DYY'ler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere belli düzeyde de olsa aktarılıyor olması, gelişmekte olan ülke ekonomileri için önemli bir avantajdır.

DYY'ler kanalı ile teknolojinin gelişmekte olan ülke ekonomisine aktarılmasının yanı sıra söz konusu teknolojiyi üretim sürecinde kullanacak beşeri sermayenin *yaparak öğrenme* yoluyla oluşumu da sağlanır. Bu da yine gelişmekte olan ülke ekonomileri adına önemli bir avantajdır.

1.2.5. Fiyatlar Üzerine Olumlu Etkileri

Eğer DYY'nin ev sahibi ülkede ürettiği ürün daha önce ev sahibi ülkede zaten üretilen bir ürün ise bu durumda yabancı yatırımla birlikte üretim miktarı artacağından söz konusu ürünün fiyatı düşecektir. Bu da ev sahibi ülkedeki tüketiciler için olumlu bir gelişmedir.

Üretim faktörlerinin fiyatları açısından bir değerlendirme yapıldığında ise yabancı firma ile yerel firma arasında üretim faktörlerinin kullanımına ilişkin bir rekabet söz konusu olacağı için üretim faktörlerinin fiyatları artacaktır. Tabi bunun gerçekleşmesi de belli koşullara bağlıdır. Örneğin DYY hammadde tedariki ve

¹⁸⁵ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, a. g. e. , s: 70.

işlenmesine yönelik ise bu durumda faktör fiyatı değişmeyecektir, çünkü dünya hammadde fiyatları global arz ve talebe göre belirlenmektedir¹⁸⁶.

Bunun yanında ücretlere ilişkin değerlendirme yapıldığında çoklukla DYY'lerin yurtiçinde ücret düzeylerini yükselttiği görülmektedir. Bu durumun başlıca nedenleri şunlardır; yabancı firmalar kamu ile iyi ilişkiler kurma isteğinin bir sonucu olarak ücret düzeylerini yüksek tutma zorunluluğu hissetmektedirler, ayrıca emek sahipleri yerli firmaları yabancı firmalara tercih etmektedirler. Bu tercihi değiştirebilmek için yabancı firmaların, ücret düzeylerini yüksek tutma zorunluluğu söz konusudur, ayrıca yabancı firmalarda görev alan emek kalifiye olmuştur ve bu gerçekleşene kadar yabancı firma, emeğin gelişimine karşılık bir bedel ödemiştir. Yabancı firmalar hem söz konusu kalifiye emeği kaybetmemek hem de yeniden eğitim maliyetlerine katlanmamak için ücret düzeyini görece olarak yüksek tutma zorunluluğu hissetmektedirler¹⁸⁷.

1.2.6. Piyasa Rekabeti Üzerine Olumlu Etkileri

Uluslararası mal ticaretinde miktar kısıtlamaları söz konusu iken DYY'lerin gerçekleşmesi ulusal rekabet açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü miktar sınırlamaları, ulusal tekellerin ve oligopolistik piyasa yapısının oluşmasına neden olmaktadır. DYY'ler vasıtasıyla mal ticaretinde liberalizasyonun sağlanması miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını böylece piyasadaki firma sayısının artması ile daha rekabetçi bir piyasa yapısının oluşumunu sağlar¹⁸⁸.

Bununla birlikte DYY'lerin gerçekleştiği üretim yurtiçinde daha önceden doğal bir tekel konumunda ise, DYY'yi gerçekleştiren ÇUŞ'lerin sahip oldukları ölçek ekonomileri sayesinde yabancı firmalar, yurtiçinde var olan doğal tekelin

¹⁸⁶ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, a. g. e. , s: 76'dan GROSSE, Robert, KUJAWA, Duane, **International Business: Theory and Managerial Application**, Second Edition, Irwin Publishing, Boston-1992, s: 298-301.

¹⁸⁷ BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, a. g. e. , s: 64.

¹⁸⁸ KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, a. g. e. , ss: 294-295.

giderilmesini sağlayabilirler. Böylece DYY'ler piyasalarda rekabeti artırarak ev sahibi ülke ekonomisine canlılık kazandırmış olurlar¹⁸⁹.

1.2.7. Makroekonomik Göstergeler Üzerine Etkileri

DYY'lerin ekonomide tasarrufları artırıcı bir etki yaratarak, yatırımların artmasına yol açacağı düşünülmektedir. Yatırımların artması ile birlikte, istihdam düzeyinde bir artış sağlanacak ve işsizlik oranı azalacaktır. Bu gelişme ekonominin daha istikrarlı bir yapıya ulaşımını sağlar. WB' ye göre dışa açık bir gelişmekte olan ekonomi pozitif bir tasarrufa sahipse DYY'nin ülkeye gelişi verimliliği artıracaktır¹⁹⁰.

1998'de Moran tarafından yapılan bir çalışmada 183 DYY projesi incelenmiş ve bu yatırımların dörtte birinde ev sahibi ülkenin refahında olumsuz etkilerin olduğu görülmüştür. Bunun nedeninin ise ülkelerin piyasalarındaki eksik rekabet olduğu vurgulanmıştır¹⁹¹.

DYY'ler konjonktür dalgalanmalarında da sıcak para olarak da adlandırılan portföy yatırımlarına göre ekonominin makro göstergeleri üzerinde daha olumlu bir etkiye sahiptir. Çünkü olası bir küresel veya yerel finansal kriz durumunda portföy yatırımları yapısından gelen mobilite azalacaktır. Ancak DYY'ler daha hareketsiz özelliklerinin sonucu olarak ülkeden ayrılmayacak ve böylece ekonominin olumsuz olarak etkileneceği bir kriz durumunda daha az bir etki ile krizi atlattırılması mümkün olabilecektir.

¹⁸⁹ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **a. g. e.** , ss: 76-77.

¹⁹⁰ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **a. g. e.** , s: 67.

¹⁹¹ AKTAN, Coşkun Can, VURAL, İstiklal Yaşar, **a. g. e.** , s: 67'den MORAN, Theodore, "Foreign Direct Investment and Development: The New Policy Agenda for Developing Countries and Economies in Transition", **Institution for International Economics**, Washington, DC-1998.

1.2.8. Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*

Kuramsal olarak DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine beklenen etkisi çoklukla pozitif olarak belirtilmiştir. İktisat yazınında ise DYY'lerin ekonomik büyüme üzerine negatif bir etkisinin de olduğuna ilişkin yaklaşımlar ve bulgular da söz konusudur. Bununla birlikte etkinin pozitif yönlü olacağı daha çok kabul gören bir yaklaşımdır. Ayrıca bu çalışmadaki temel beklenti de yine pozitif bir etki olduğu yönündedir. Tüm bu sebeplerle ve de DDY'lerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkisi de olabileceği görüşünün iktisat yazınında çok az kabul gören bir görüş olması nedeniyle bu bölümde DDY'lerin ekonomik büyümeye olumlu etkileri ele alınacaktır.

Birinci bölümde ekonomik büyümenin tanımı yapılmış, türleri ve kuramsal gelişiminden bahsedilmiştir. Bu nedenle bu başlık altında yalnızca üçüncü bölümdeki uygulamalı çalışmamıza temel teşkil edecek olan Neo-Klasik ve İçsel büyüme modellerinde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeyi ne şekilde etkilediğinden bahsedilecektir.

Neo-Klasik büyüme modeli 1956'da Robert Solow tarafından geliştirilmiştir¹⁹². Bu nedenle Neo-Klasik büyüme modeli Solow büyüme modeli olarak anılmaktadır. Solow modeli başlangıç olarak nüfusun ve üretim teknolojisinin değişmediği varsayımı ile oluşturulmuştur. Bu iki unsurun değişmediği durumda Solow üretimi emek ve sermaye girdilerinin bir fonksiyonu şeklinde tanımlamıştır. Buna göre; Y'nin üretim miktarını, L'nin işgücünü ve K'nin de sermayeyi sembolize ettiği aşağıdaki denklem üretim fonksiyonunu tanımlamaktadır.

$$Y = f(K, L) \quad (2.1)$$

Solow modelinde, ölçeğe göre sabit getiri ve hem sermaye hem de emek için azalan marjinal verimler yasasının işlediğini varsaymıştır. Bu varsayımlar altında

* Bu bölüm oluşturulurken ÜNSAL, Erdal, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, İmaj Yayıncılık, 2005, JONES, Charles I., **İktisadi Büyümeye Giriş**, (Çevrenler: Sanlı ATEŞ, İsmail TUNCER), Literatür Yayıncılık, İstanbul-2001 ve BARRO, Robert J. J., **Macroeconomics: A Modern Approach**, South-Western Publisher, 2007'den yararlanılmıştır. Ayrıntılı bilgiler için bu kaynaklar incelenebilir.

¹⁹² ÜNSAL, Erdal, **a. g. e.**, s: 567.

Solow büyüme modelinde, ekonomik büyüme üzerinde sermaye birikiminin etkisini dikkate almıştır. Bu nedenle yukarıdaki fonksiyonda yer alan her bir unsuru emek miktarına oranlayarak, aşağıda gösterildiği gibi üretim miktarı ile sermaye arasındaki doğrudan ilişkiye işaret etmiştir.

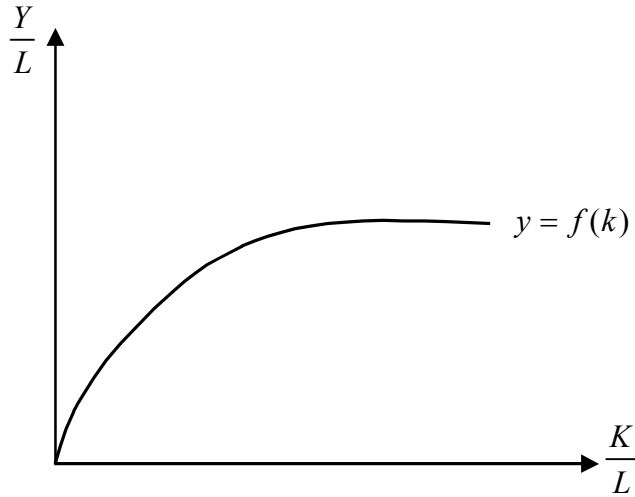
$$\frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}, 1\right) \Rightarrow \frac{Y}{L} = f\left(\frac{K}{L}\right) \quad (2.2)$$

Burada $\frac{Y}{L}$ oranı emek başına üretim miktarını, $\frac{K}{L}$ ise emek başına sermayeyi ifade etmektedir. $\frac{Y}{L} = y$ ve $\frac{K}{L} = k$ olarak sembolize edilecek olursa üretim fonksiyonu şu şekilde gösterilecektir;

$$y = f(k) \quad (2.3)$$

Aşağıdaki grafik söz konusu üretim fonksiyonunu göstermektedir. Grafikte emek başına toplam üretim fonksiyonunun şekli emek başına sermaye miktarında oluşacak sürekli artışların, emek başına üretimi giderek daha az artıracığını işaret edecek şekilde çizilmiştir. Bunun nedeni ise yukarıda da belirtildiği gibi azalan marjinal verimler yasasıdır.

Grafik 2.1 : Solow Büyüme Modeli.

Solow emek başına toplam üretimin emek başına sermaye miktarı ile gösterildiği modelini genelleştirmek için emek başına ifade edilen unsurların kişi başına değerlerine eşit olduğu ön kabulünde bulunmuştur. Buna göre nüfusun ve

teknoloji düzeyinin sabit kabul edildiği modelde kişi başına üretim kişi başına sermaye miktarının bir fonksiyonudur.

Solow'un kişi başına terimlerle ifade ettiği üretim fonksiyonun zamana göre türevi alındığında kişi başına üretimdeki değişimin kişi başına sermaye miktarındaki değişime eşit olduğu görülecektir. Bu noktada basit Solow büyüme modelinin ortaya çıktığı görülmektedir. Şu halde basit Solow büyüme modelinde ekonomik büyüme yalnızca sermaye miktarındaki değişimden kaynaklanmaktadır. İşte bu noktada bölümün en başında bahsedilen Ortodoks görüşü benimseyen iktisatçılar sermayenin kaynağını yerel ve yabancı olarak ikiye ayırmış ve yabancı sermayenin yurtiçine gelişlerinin de basit Solow büyüme modelinde bahsedildiği gibi ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceği savunusunda bulunmuşlardır. Bu görüşe göre ifade edilen ekonomik büyüme modeli aşağıdaki fonksiyonel biçimde olduğu gibi özetlenebilir;

$$\Delta\left(\frac{Y}{n}\right) = f\left[\Delta\left(\frac{K_D}{n}\right), \Delta\left(\frac{K_F}{n}\right)\right] \quad (2.4)$$

Bu denklemde; “ Δ ” değişimi ifade ederken, “ n ” nüfusu, “ K_D ” yerel sermaye miktarını ve “ K_F ” de yurtiçine gelen yabancı sermaye miktarını ifade etmektedir. Buna göre kişi başına üretim miktarında meydana gelecek değişimi etkileyen iki unsur vardır, bunlar; kişi başına düşen yerli sermaye miktarındaki değişim ve yurtiçine gelen yabancı sermaye miktarındaki değişimdir. Söz konusu değişimler mutlak olarak ifade edilmiştir. Mutlak değişim yerine zamana bağlı yüzdesel değişim ele alınırsa bu durumda denklem aşağıdaki gibi olur;

$$\left[\frac{\left(\frac{Y_t}{n_t}\right) - \left(\frac{Y_{(t-1)}}{n_{(t-1)}}\right)}{\left(\frac{Y_{(t-1)}}{n_{(t-1)}}\right)}\right] = f\left[\left[\frac{\left(\frac{K_{D_t}}{n_t}\right) - \left(\frac{K_{D_{(t-1)}}}{n_{(t-1)}}\right)}{\left(\frac{K_{D_{(t-1)}}}{n_{(t-1)}}\right)}\right], \left[\frac{\left(\frac{K_{F_t}}{n_t}\right) - \left(\frac{K_{F_{(t-1)}}}{n_{(t-1)}}\right)}{\left(\frac{K_{F_{(t-1)}}}{n_{(t-1)}}\right)}\right]\right] \quad (2.5)$$

Yukarıdaki denklemde “ t ” incelenen yılı ifade ederken “ $(t-1)$ ” bir önceki yılı ifade etmektedir. Denklem sol tarafı, ekonominin kişi başına üretiminin yüzdesel büyüme oranını göstermektedir. Fonksiyonun ilk unsuru kişi başına düşen yurtiçi sermaye miktarındaki yüzdesel büyüme oranı, ikinci unsur ise yurtiçine giriş yapan kişi başına yabancı sermaye miktarındaki yüzdesel büyüme oranıdır.

Eğer Solow modelinin başlangıcındaki nüfusun sabit olduğuna ilişkin ön kabulünü hatırlayacak olursak $n_t = n_{(t-1)}$ olacaktır. Bu durumda da büyüme denklemi aşağıdaki olacaktır;

$$\left[\frac{Y_t - Y_{(t-1)}}{Y_{(t-1)}} \right] = f \left[\left(\frac{K_{D_t} - K_{D_{(t-1)}}}{K_{D_{(t-1)}}} \right), \left(\frac{K_{F_t} - K_{F_{(t-1)}}}{K_{F_{(t-1)}}} \right) \right] \quad (2.6)$$

Buna göre modeldeki değişkenleri kişi başına terimlerle ifade etmek gerekmemektedir. Üretim düzeyindeki yüzdesel değişme; yerel sermaye miktarındaki yüzdesel değişim ve yurteriine gelen yabancı sermaye miktarındaki yüzdesel değişimin fonksiyonudur.

Buradan hareketle DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisi rahatlıkla ifade edilebilir. Buna göre Solow büyüme modeli yukarıda ifade edildiği gibi gösterilecek olursa, DYY'lerin yabancı sermaye akımlarının bir bölümü olması dolayısıyla ekonomik büyümeye doğrudan pozitif etkisi görülmektedir.

Solow modelinin ikinci aşamasında teknolojik ilerlemenin olmadığı ön kabulü terk edilmektedir. Buna göre teknolojik ilerlemenin de içerildiği üretim fonksiyonu aşağıdaki gibidir.

$$Y = f(K, AL) \quad (2.7)$$

Burada yer alan "A" teknoloji değişkenidir. Teknolojik gelişim zaman içerisinde A'nın değerinin artması ile ortaya çıkmaktadır. Solow modelinin İçsel büyüme modelince de en çok eleştirilen en önemli varsayımı, teknolojiyi dışsal kabul etmesidir. Yani teknoloji, büyüme modelinde yer alan diğer değişkenlerden etkilenmeyen bir unsurdur. Bu nedenle Solow modelinde, teknolojinin kökenleri incelenerek üretim fonksiyonuna eklenmek yerine, teknoloji dışsal bir unsur olarak kabul edilerek, teknolojiideki anlık değişmelerin üretime etkisi dikkate alınmıştır.

Bu ön bilgiler ışığında Cobb-Douglas modeline uygun üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi olacaktır.

$$Y = K^\alpha (AL)^{1-\alpha} \quad (2.8)$$

Burada “ α ” 0 ile 1 arasında değer alan bir sayıdır. Bu durumda yukarıda yer alan üretim fonksiyonundaki üssel değerlerin toplamı 1’e eşit olduğu için ölçüğe göre sabit getiri varsayımı gerçekleşmiş olmaktadır.

Bir önceki modelde olduğu gibi üretim fonksiyonunda yer alan terimleri emek başına değerleri ile yeniden yazacak olursak denklem aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\frac{Y}{L} = \left(\frac{K}{L} \right)^\alpha A^{1-\alpha} \quad (2.9)$$

$$\frac{Y}{L} = y \quad \text{ve} \quad \frac{K}{L} = k \quad \text{olduğuna göre} \quad y = k^\alpha A^{1-\alpha}$$

Yukarıdaki denklemde yer alan terimlerin doğal logaritması alınıp sonrasında da zamana bağlı türevi hesaplanacak olursa denklem şu şekilde olacaktır;

$$\frac{\dot{y}}{y} = \alpha \frac{\dot{k}}{k} + (1-\alpha) \frac{\dot{A}}{A} \quad (2.10)$$

Nüfus, sermaye, tüketim ve sermayenin sabit hızla büyüdüğü durum dengeli büyüme durumudur. Söz konusu dengeli büyümenin geçerli olduğu durumda yukarıdaki denklemde yer alan büyüme değerleri aşağıdaki şekilde sembolize edilir;

$$\frac{\dot{y}}{y} = g_y \quad \frac{\dot{k}}{k} = g_k \quad \text{ve} \quad \frac{\dot{A}}{A} = g$$

Buna göre “ g_y ” emek başına üretim miktarındaki büyümeyi, “ g_k ” emek başına sermaye miktarındaki artışı ve “ g ” ise teknoloji düzeyindeki artışı göstermektedir. Dengeli büyüme varsayımı altında bu üç değer; $g_y = g_k = g$ şeklinde birbirine eşit olacaktır. Yani emek başına üretim ve sermaye teknolojinin gelişim hızına eşit oranda artış göstermektedir.

Bu durumda açık bir şekilde görülmektedir ki ekonominin büyümesi dışsal bir unsur olan teknolojinin gelişim hızına bağlıdır. İşte bu noktada DYY’lerin ekonomik büyümeye etkisi bir başka yolla ifade edilmiş olmaktadır. DYY’ler yoluyla gelişmiş ekonomilerden gelişmekte olan ekonomilere teknoloji transferi iktisat yazınında çokça bahsedilen ve çok büyük bir çoğunlukça kabul edilen bir görüştür. Buna göre DYY’ler aracılığıyla transfer edilen teknoloji DYY’lere ev

sahipliği yapan gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümesini olumlu etkileyecektir.

Ayrıca Neo-Klasik büyüme modeli teknoloji düzeyindeki artışın emek tasarruflu bir artış olduğunu ifade etmiştir. Bu durumda sermayenin marjinal verimliliği emeğin marjinal verimliliğinden yüksek olmaktadır. Buna göre üretimde marjinal verimliliği yüksek olan üretim faktörünün kullanımının artırılması daha rasyonel bir seçimdir. Bu nedenle DYY'ler yurtiçinde sermaye birikimi sağlayan unsurlardan biri olduğu için ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunmuş olacaktır.

Görüldüğü gibi Neo-Klasik büyüme modelinde DYY'ler ekonominin yatırım hacminde ve/veya verimlilik düzeyinde artış sağlayacağından kısa dönemde ekonomik büyümede artış sağlayacaktır.

İçsel büyüme modellerinde ise DYY'lerin ekonomik büyümeye olumlu etkisi daha belirgindir. Çünkü içsel büyüme modellerinde uzun dönem ekonomik büyüme teknolojinin bir fonksiyonudur. DYY'ler aracılığıyla gelişmiş ekonomiden gelişmekte olan ekonomilere doğru gerçekleşen bir teknoloji transferi ev sahibi ülkenin uzun dönemli ekonomik büyümesine çok önemli bir katkı sağlayacaktır¹⁹³.

DYY'ler ev sahibi ülkenin sermaye stokunun derinleşmesini sağlayarak doğrudan, beşeri sermayenin gelişimini ve teknoloji düzeyinin yükselmesini sağlayarak ise dolaylı olarak ekonomik büyümeye katkı sağlayacaktır¹⁹⁴. Bu konuda Balasubramanyam ve diğerlerinin görüşü DYY'lerin sermaye stokları, know-how ve teknolojinin bir bileşimi olduğu şeklindedir¹⁹⁵.

¹⁹³ NAIR-REICHERT, Ushia, WEINHOLD, Diana, "Causality test for cross-country panels: a new look at FDI and economic growth in developing countries", **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Volume 63, Issue 2, 2001, s: 154.

¹⁹⁴ DE MELLO, Jr., Luiz R., "Foreign Direct Investment-led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data", **Oxford Economic Papers**, Number 51, 1999, s: 135.

¹⁹⁵ BALASUBRAMANYAM, V.N., SALISU, M., SAPSFORD, David, "Foreign Direct Investment as an Engine of Growth", **The Journal of International Trade and Economic Development**, Vol. 8, No. 1, 1999, s: 28.

Sonuç olarak daha öncede ifade ettiğimiz gibi DYY'lerin gerek sermaye kanalıyla gerekse teknoloji, verimlilik ve beşeri sermaye kanalıyla ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu etkisi söz konusudur.

2. İktisat Yazınında Doğrudan Yabancı Yatırımlar ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar

Özellikle gelişmekte olan ülkelere ilişkin DYY'lerin ekonomik büyümeye etkileri üzerine yoğunlaşmış olan çalışmaların temel hedefi, GOÜ'lerde DYY'lerin hangi mekanizmalarla ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini ortaya koyarak, eğer olumlu bir etki söz konusu ise ev sahibi ülke hükümetlerinin politikalarına yön vermektir.

Klasik, Keynesyen ve Neo-Klasik büyüme modellerinin genel olarak uzun dönemde ekonomik büyümenin sürdürülemeyeceğini ve ekonomiler için durağanlığın söz konusu olacağını ifade etmiş olması, ekonomik büyümeye ilişkin çalışmaların hızını yavaşlatmıştır. Ancak 1980'lerin ortasından itibaren yeni İçsel büyüme modellerinin ortaya konulması ile birlikte ekonomik büyüme iktisat biliminde önemli bir çalışma alanı olmuştur. Bu bağlamda DYY'lerin ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine etkilerinin ne şekilde olacağını araştırılması da iktisat yazınında 1990'larda başlamış ve giderek hız kazanmıştır.

DYY'ler ile ekonomik büyüme etkileşimini inceleyen çalışmalar gelişmekte olan ülkeler üzerine yoğunlaşmış ve uygulamalarında da teorik temel olarak Neo-Klasik ve İçsel büyüme modelleri kullanılmıştır. DYY'leri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar temel olarak iki gruba ayrılır; ilk grup yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin yönünü inceleyen çalışmalardan oluşurken ikinci grup, DYY'lerin ev sahibi ülke seçimi üzerinde etkili olan unsurları inceleyen çalışmalardır. Biz de bu çalışmada birinci grupta yer alan çalışmalarda da olduğu gibi DYY'nin ekonomik büyümeyi hangi yönde etkilediğini uygulamalı olarak inceleyeceğiz. Bu nedenle DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisini uygulamalı olarak ele alan çalışmalardan öncelikle yabancı yazına ilişkin 1990

sonrası çalışmalarını ve sonrasında da yurtiçinde doğrudan bu konuda yapılmış olan çalışmaları ele alacağız. Ayrıca çalışmalarda elde edilen sonuçları belirterek bu çalışmanın ön savı ile tutarlı olup olmadıklarını inceleyeceğiz.

Tablo 2.1: Yabancı İktisat Yazınında DYY ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar ve Ulaştıkları Sonuçlar.

Çalışma	Veri Seti	Test Yöntemi	DYY'nin Büyüme Etkisi
Blomström v.d. (1992)	78 ülke, yatay kesit, 1960–1985	EKKY	Olumlu
Khody (1995)	5 ülke, zaman serisi, 1970–1990	Granger Nedensellik	Belirsiz
Balasubramanyam v.d. (1996)	46 GOÜ, yatay kesit, 1970–1985	EKKY	Olumlu
Shan v.d. (1997)	Çin, zaman serisi, 1985–1996 (çeyrekli)	ADF, Toda Yamamoto Yaklaşımı	Olumlu
Barrell ve Pain (1997)	Almanya, İngiltere, yatay kesit, 1972–1985 ve 1985–1995	EKKY	Olumlu
Mbekeani (1997)	3 ülke, zaman serisi, 1973–1992	Eşbütünleşme	Belirsiz
Bashir (1998)	6 ülke, panel veri, 1975–1990	Panel Veri	Belirsiz
Borensztein v.d. (1998)	69 GOÜ, panel veri, 1970–1989	SUR	Olumlu
Bende-Nabende ve Ford (1998)	Tayvan, zaman serisi, 1959–1995	EKKY	Olumlu
De Mello, Jr. (1999)	32 ülke, zaman serisi ve panel veri, 1970–1990	ADF, Eşbütünleşme, Panel veri	Olumlu
Ito (1999)	8 ülke, zaman serisi, 1976–1997	EKKY	Olumlu
Konings (1999)	3 ülke, panel veri, 1993–1997	EKKY	Olumlu
Berthélemy ve Démurger (2000)	24 Çin eyaleti, panel veri, 1985–1996	Panel Veri (GMY)	Olumlu
Agosin ve Mayer (2000)	Afrika, Asya ve Latin Amerika, panel veri, 1970–1996	Panel Veri	Belirsiz
Nair-Reichert ve Weinhold (2001)	24 ülke, panel veri, 1971–1995	Panel Nedensellik	Olumlu
Obwona (2001)	Uganda, zaman serisi, 1981–1995	EKKY	Olumlu

Tablo 2.1: Yabancı İktisat Yazınında DYY ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Çalışmalar ve Ulaştıkları Sonuçlar (Devamı)

Çalışma	Veri Seti	Test Yöntemi	DYY'nin Büyüme Etkisi
Ericsson ve Irandoust (2001)	4 ülke, panel veri, 1970–1997	Granger Nedenselliği Toda-Yamamoto Yaklaşımı	Belirsiz
Calvo ve Sanchez-Robles (2001)	18 ülke, panel veri, 1972–1997	GMY	Olumlu
Carkovic ve Levine (2002)	72 ülke, panel veri, 1960–1995 (5 yıllık)	EKKY, Panel Veri (GMY)	Belirsiz
Chakraborty Basu (2002)	Hindistan, Zaman serisi, 1974-1996	Birim Kök, Eş-bütünleşme, Nedensellik	Olumlu
Choe (2003)	80 ülke, panel veri, 1971–1995	Nedensellik	Olumlu
Basu v.d. (2003)	23 GOÜ, panel veri, 1978-1996	Nedensellik, Eş-bütünleşme	Olumlu
Hansen ve Rand (2004)	31 GOÜ, panel veri, 1970–2000	Panel Veri	Olumlu
Chowdhury ve Mavrotas (2005)	3 ülke, zaman serisi, 1969–2000	ADF, Toda-Yamamoto Yaklaşımı	Olumlu
Khawar (2005)	GOÜ, kesit veri, 1970-1992	EKKY	Olumlu
Kottaridi (2005)	Avrupa Birliği Ülkeleri, panel veri, 1980, 1985,1990-2001	LSDV	Olumlu

EKKY : En küçük kareler yöntemi

ADF : Augmented Dickey-Fuller

SUR : Seeming Unrelated Regression

GMY : Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi

LSDV : Least Squares Dummy Variable

Yukarıdaki tablo DYY-Ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen yabancı iktisat yazını hakkında özet bilgi vermektedir.

Genel olarak iktisat yazınında bahsedilen DYY ve ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişki, Tablo 2.1'de görüldüğü gibi uygulamalı çalışmalarda da ağırlıklı olarak hâkimiyetini korumaktadır.

Blomström ve diğerleri, üretim fonksiyonundan yola çıkarak 78 GOÜ'de 1960–1985 döneminde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların, söz konusu ülkelerin ekonomik büyümelerine etkisini araştırmışlardır. Modellerinde ülkenin makine ve teçhizat alımlarını ithal edilen teknoloji olarak değerlendirirken doğrudan yabancı yatırımlarla gelen teknolojiyi ise ülke tarafından içselleştirilmiş teknoloji olarak değerlendirmektedirler. Söz konusu çalışmada aslında bir anlamda ithal teknoloji ile içselleştirilmiş teknolojilerin ekonomik büyümeyi ne ölçüde etkiledikleri karşılaştırılmaktadır. Uygulama sonucunda yazarlar ekonomik büyüme üzerinde ithal edilen teknolojinin etkisinin olmadığı, doğrudan yabancı yatırımlarla sağlanan içselleştirilmiş teknolojinin ise pozitif ve istatistikî olarak anlamlı etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır¹⁹⁶.

Kholdy 1995 yılında yaptığı çalışmasında 1970–1990 döneminde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin yüksek olduğu Meksika, Şili, Brezilya, Singapur ve Zambiya'yı ele almış ve bu ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların ülkelerin verimliliklerine etkilerini araştırmıştır. Ülkeleri tek tek ve topluca ele aldığı analizinde Granger nedenselliği sınaama yöntemini kullanmıştır. Tek tek yaptığı incelemede Singapur dışındaki ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların sermaye oluşumunun nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Topluca yaptığı analizde ise sermaye oluşumunun doğrudan yabancı yatırımların tek taraflı nedeni olduğu sonucunu elde etmiştir. Yani sabit sermaye oluşumu arttıkça bu ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımların arttığını ancak tersine bir ilişkinin kanıtlanamadığını ifade etmiştir¹⁹⁷.

Balasubramanyam ve diğerleri, içsel büyüme kuramı çerçevesinde gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisini ölçmüştür. Çalışmalarında gelişmekte olan ülkeleri, izledikleri dış ticaret politikalarına göre ithal ikameci ve ihracata dayalı büyüme stratejisini benimseyen ülkeler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. 46 ülkeye ilişkin yaptıkları kesit veri (cross section) analizinde

¹⁹⁶ BLOMSTRÖM, M., LIPSEY, R., ZEJAN, M., “What Explains Developing Country Growth?” , **NBER Working Paper**, No: 4132, 1992.

¹⁹⁷ Kholdy, Shady, “Causality Between Foreign Investment and Spillover Efficiency”, **Applied Economics**, 27, 1995, 745-749.

Genelleştirilmiş Araç Değişken Tahmin Yöntemi (GIVE: Generalised Instrumental Variable Method of Estimation) ve En Küçük Kareler (EKK) yöntemini kullanarak Bhagwati'nin ifade ettiği "ithal ikameci politika izleyen ülkeler ile ihracata dayalı büyüme stratejisini seçmiş ülkelere gelen doğrudan yabancı yatırımlar değişiklik göstermektedir" görüşünü test etmişlerdir. Uygulamalarında kullandıkları büyüme modeli Neo-klasik büyüme modelinde de olduğu gibi üretim fonksiyonundan türetilmiştir. Söz konusu fonksiyon aşağıdaki gibidir;

$$Y = f(L, K, F, X, t) \quad (2.11)$$

Y: gayri safi yurtiçi hâsıla

L: emek

K: sermaye

F: yabancı sermaye stoku

X: ihracat

t: teknolojik değişimi de kapsayan zaman değişkeni

Shan ve diğerleri, doğrudan yabancı yatırım kaynaklı ekonomik büyüme kavramının, döneminin ve hatta günümüzün en çok doğrudan yabancı yatırımlarını çeken ülkesi olan Çin için ne derece geçerli olduğunu araştırmışlardır. Söz konusu çalışmada Toda ve Yamamoto tarafından 1995 yılında geliştirilen Granger nedensellik testini kullanarak ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı yatırımları arasındaki neden-sonuç ilişkisini VAR (Vector Auto Regression) modeli ile test etmişlerdir. Söz konusu regresyon modelini Çin'in 1985–1996 dönemine ait çeyrekli verilerini kullanarak oluşturmuşlardır. Model aşağıdaki değişkenlerden oluşturulmuş üretim fonksiyonudur.

$$Y_t = f(Inv_t, Lab_t, Imp_t, FDI_t, En_t) \quad (2.12)$$

t: zaman

Y: endüstriyel çıktı

Inv: sermaye

Lab: işgücü

Imp: ithalat

FDI: doğrudan yabancı yatırım girişi (akım olarak)

En: enerji tüketimi

Söz konusu fonksiyondan yola çıkarak yaptıkları analiz sonucunda Shan ve diğerleri endüstriyel büyüme ile doğrudan yabancı yatırımlar arasında çift yönlü nedensellik ilişkisine ulaşımlardır. Yani hem doğrudan yabancı yatırımların artışı ekonomik büyümeyi olumlu etkilemiş hem de ekonomik büyüme ülkeye daha çok doğrudan yabancı yatırımların gelişini sağlamıştır. Shan ve diğerleri bunun nedeni olarak yabancı yatırımların Çin'in deniz aşırı pazarlara ulaşmasını sağlamış olmasını ve aynı zamanda gerçekleşen yatırımların yerli yatırımları tetiklemesini ve hızlandırmasını göstermektedir. Son olarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine söz konusu olumlu etkisinin Çin'in izlediği politikalara bağlayan yazarlar Çin gibi yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülkelerin ekonomik büyümenin sürekliliğini sağlayabilmek için yeni yabancı yatırım girişlerini sağlayacak politikalar izlemesi gerektiğini ifade etmişlerdir¹⁹⁸.

Yukarıdaki fonksiyonda yer alan değişkenlerin değişim değerleri alınarak oluşturulan ekonomik büyüme fonksiyonunun test edilmesi sonucunda Balasubramanyam ve diğerleri, doğrudan yabancı yatırımlar-çıkıtı esnekliğinin ithal ikameci ülkelerde negatif, ihracata dayalı büyüme stratejisini seçen ülkelerde ise pozitif olduğunu bulmuştur. Yani ihracata yönelik gelişme politikası benimseyen ülkeler için yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi olumlu etkilemektedir¹⁹⁹.

Barrell ve Pain 1997 yılı çalışmalarında, doğrudan yabancı yatırımların, teknolojilerin ve yenilikçi fikirlerin yayılımında ve benimsenmesindeki rolünü araştırmışlardır. Bu amaçla Almanya ve İngiltere'ye gelen yabancı firmaların bu ülkelerdeki teknik gelişmelere etkisini incelemişlerdir. Çalışmalarında öncelikle Almanya ve İngiltere'ye gelen yabancı yatırımların belirleyicilerinin neler olduğunu

¹⁹⁸ SHAN, Jordan, TIAN, Garry Gang, SUN, Fiona, "The FDI-led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence from China", **Economics Division Working Papers (China Economy)**, No: 97/2, 1997.

¹⁹⁹ BALASUBRAMANYAM, V.N., SALISU, M., SAPSFORD, David, "Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries", **The Economic Journal**, Vol. 106, No 434 (Jan. 1996), ss: 92-105.

saptamış daha sonra da söz konusu yatırımların ev sahibi ülkelerin teknik ilerleyişlerine ve ihracat performanslarına etkisini ölçmüşlerdir. 1972–1985 ve 1985–1995 dönemlerine ilişkin incelemelerinde uluslararası yatırımların ekonomik büyüme üzerinde potansiyel etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır²⁰⁰.

Mbekeani 1997 yılındayaptığı çalışmasında Malezya, Meksika ve Güney Afrika için 1973–1992 döneminde yabancı yatırımların, yerli yatırım, ihracat, ithalat, ekonomik büyüme ve istihdamla olan ilişkisini incelemiştir. Çalışmada kısa dönem ve uzun dönem ilişkilerini analiz etmek için eşbütünleşme ve hata düzeltme modelleri kullanılmıştır. Mbekeani söz konusu dönemde bu üç ülkede doğrudan yabancı yatırımların GSYİH üzerinde etkisinin olmadığı uzun dönemde ise karma bir etkinin söz konusu olduğu kanısına varmıştır. Buna göre uzun dönemde Güney Afrika’da DYY’lerin ekonomik büyümeye etkisi yokken, Meksika ve Malezya’da olumlu bir etki söz konusudur. Malezya’da yabancı yatırımların gayri safi sermaye oluşumu ile ekonomik büyümeye etkisi Meksika’dakine göre daha fazladır. Sonuç olarak Mbekeani doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin belirsiz olduğunu ifade etmiştir²⁰¹.

Bashir, Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA: Middle East and North Africa) ülkeleri için 1975–1990 dönemine ait doğrudan yabancı yatırımlar ile KBGSYİH arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. EKK yöntemi ile oluşturulan regresyon modelinden elde edilen sonuç, doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkinin olduğudur²⁰².

Borensztein ve diğerleri ise çalışmasında 69 GOÜ’ nün 1970–1989 dönemine ait doğrudan yabancı yatırım akım değerlerinin gayri safi yurtiçi hâsıla verilerini regresyon modelinde kullanarak söz konusu ilişkiyi test etmişlerdir. Borensztein vd. de Balasubramanyam vd. gibi içsel büyüme modellerinden faydalanarak büyüme

²⁰⁰ BARRELL, Ray, PAIN, Nigel, “Foreign Direct Investment, Technological and Economic Growth Within Europe”, **The Economic Journal**, Vol. 107, No. 445 (Nov. 1997), ss: 1770-1786.

²⁰¹ MBEKEANI,, Kennedy K., “Foreign Direct Investment and Economic Growth”, **NIEP Occasional Paper Series**, 1997.

²⁰² BASHIR, Abdul-Hameed M., “Foreign Direct Investment and Economic Growth in Some MENA Countries: Theory and Evidence”, **MENA Annual Meeting in Conjunction with ASSA January 3-5 1998**, New York- 1998.

fonksiyonunu elde etmişlerdir. 1970–1989 dönemini 1970–1979 ve 1980–1989 dönemleri olarak iki ayrı dönemde alan yazarların, SUR yöntemi ile tahmin ettiği parametrelerden elde ettikleri sonuç, DYY’lerin ev sahibi ülke ekonomilerinin büyümesine yerli yatırımlara göre daha çok katkı sağladığıdır. Bunun nedeni olarak da yabancı yatırımların ev sahibi ülkeye teknoloji transferinde önemli bir kaynak olması gösterilmiştir. Bununla birlikte yazarlar yabancı yatırımların söz konusu etkiyi doğurabilmesi için ev sahibi ülkelerin yabancı yatırımların getirdiği teknolojileri emebilmesi ve bunun için de beşeri sermayenin belirli bir nitelik düzeyine ulaşması gerektiğini belirtmiştir. Ancak bu eşik düzeyine ulaşıldığında ileri teknolojiyi getiren doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki doğuracağını ifade etmişlerdir. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisinin ev sahibi ülkede sağladığı sermaye birikiminden çok etkinlik artışından kaynaklandığını belirtmişlerdir²⁰³.

Bende-Nabende ve Ford 1998 yılında Tayvan için oluşturdukları dinamik denge modelinde, 1959–1995 dönemine ait zaman serilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme, yurtiçi sermaye stoku, beşeri sermaye, işgücü, teknoloji transferi, dış ticarete açıklık ve devlet politikaları ile ilişkilerini analiz etmiştir. EKK yöntemi kullanarak tahmin ettikleri modele göre sonunda Bende-Nabende ve Ford, DYY’lerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğunu ve beşeri sermayenin de dolaylı olarak ekonomik büyümeyi etkilediği sonucuna ulaşmışlardır²⁰⁴.

De Mello ve Sinclair 1995 ve De Mello 1997 yılı çalışmalarında DYY’lerin ekonomik büyümeyi ve teknolojik ilerlemeyi hızlandırıcı etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyüme etkileşimine ilişkin yaptığı 1997 yılındaki literatür çalışmasında De Mello ev sahibi ülkeler için “gelişme eşik düzeyi” şeklinde bir kavramdan bahsetmiştir. Buna göre gelişme düzeyi yüksek olan ülkelerde doğrudan yabancı yatırımların ekonomik

²⁰³ BOREINSZTEIN, E., DE GREGORIO, J., LEE, J-W., “How Does Foreign Direct Investment Effect Economic Growth”, **Journal of International Economics**, Vol. 45, 1998, ss:115-135.

²⁰⁴ BENDE-NABENDE, A., FORD, J. L., “FDI, Policy Adjustment and Endogenous Growth: Multiplier Effects from a Small Dynamic Model for Taiwan, 1959-1995”, **World Development**, 26, 7, pp. 1315-1330.

büyümeye etkisinin istatistikî olarak anlamlı düzeyde daha olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır²⁰⁵. Ayrıca De Mello aynı çalışmada yabancı yatırımların içerdiği teknoloji düzeyinin ev sahibi ülkenin teknoloji düzeyi ile farkı arttığı oranda doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme etkisinin azaldığı sonucuna ulaşmıştır²⁰⁶. Bu bakış açısıyla düşük teknolojiye sahip gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlardan ekonomik büyüme açısından olumlu etkilenemeyeceği yani ilişkinin negatif olacağı ortaya çıkmaktadır. De Mello'nun ortaya koyduğu bu görüş ilerleyen çalışmalarda “teknoloji emme kapasitesi” olarak adlandırılarak, De Mello'yu destekleyen sonuçlar elde edecek şekilde yeniden ele alınmıştır.

1999 yılında yaptığı bir başka çalışmasında ise De Mello, DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini 15 OECD ve 17 OECD üyesi olmayan ülkeler için kesit veri analizi ve panel veri analizi yöntemleri ile 1970–1990 dönemleri için test etmiştir. Söz konusu çalışmada doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme etkisini ölçerken doğrudan yabancı yatırımlar ile sermaye birikimi, toplam üretim ve toplam faktör verimliliği üzerine etkileri arasındaki ilişkinin gücünü ve yönünü incelemiştir. Sonuç olarak De Mello doğrudan yatırımların ev sahibi ülkelerin uzun dönem ekonomik büyümeleri üzerinde teknolojik gelişme ve teknik bilgi yayılımı aracılığıyla olumlu etkisinin hem ülke özel terimlerin* içerildiği hem de göz ardı edildiği regresyon modellerinde söz konusu olduğunu ifade etmiştir. Ancak bununla birlikte DYY'lerin ekonomik büyümeyi arttırıcı etkisinin doğrudan yabancı yatırımlarla yerel yatırımlar arasındaki tamamlayıcı ve ikame etkisine bağlı olduğunu vurgulamıştır²⁰⁷.

8 Asya ülkesinin 1976–1997 dönemine ilişkin yıllık verilerini kullanan Ito, söz konusu ülkelerdekinden hareketle, DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki

²⁰⁵ KASABALI, Cemaliye, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi SBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara-2004, s: 34.

²⁰⁶ DEĞER, M. Kemal, EMSEN, Ö. Selçuk, “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri”, **C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, s: 125.

* Ülke özel terimler kavramı Panel Veri analizinin yapıldığı regresyon modellerinin oluşturulmasına ilişkin bir kavramdır. İlerleyen bölümde bu konu ayrıntılı olarak ele alınacağından burada değinmeden geçiyoruz.

²⁰⁷ DE MELLO, JR., Luiz R., “Foreign Direct Investment-led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data”, **Oxford Economic Papers**, No. 51, 1999, 133-151.

ilişkiyi ölçmeye çalışmıştır. Çalışmada EKK yöntemi kullanılarak bir yıl gecikmeli olarak gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ile ilişkisi modellenmiştir. Regresyon modelinden elde edilen sonuçlara göre, DYY'lerin bir yıl gecikmeli değerlerinin istatistikî olarak anlamlı düzeyde ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisinin olduğu kararına varılmıştır²⁰⁸.

Merkez ve Doğu Avrupa'nın yükselen ekonomileri olan Bulgaristan, Romanya ve Polonya'ya analizinde yer veren Konings (1999), söz konusu ülkeler için doğrudan yabancı yatırımların yerel firmaların verimliliği üzerine etkisini ölçmüştür. 1993–1997 döneminde 1400 Bulgar firması ve 1800 Polonya firması ile 1994–1997 döneminde 2600 Romanya firmasının verilerinden yararlanarak oluşturulan panel veri setinden yararlanarak, yerel ve yabancı firmalar için istihdam ve üretimde büyüme değerlerine ulaşılmıştır. Daha sonrasında ise EKK yöntemi ile regresyon modeli oluşturulmuştur. Analizden elde edilen sonuç, yabancı firmalarda performansın daha yüksek olduğu şeklindedir. Bununla birlikte Konings, yabancı firmaların yerel firmalara pozitif teknolojik yayılım gerçekleştirdiğine dair herhangi bir bulgu elde edemediğini belirtmiştir. Son olarak Konings, çalışmasının sonunda bir önceki çalışmasında doğrudan yabancı yatırımların yerel firmalara teknoloji yayılımı açısından pozitif yayılım olduğu sonucuna ulaşmasına rağmen bu çalışmasında aynı sonucu bulamamasının nedeni olarak DYY çekmeye yönelik izlenen politikaların kısa dönemde aksine bir etki yaratmasını göstermiştir²⁰⁹.

Berthélemy ve Démurger 2000 yılında içsel büyüme modellerinden yararlanarak geliştirdikleri büyüme modeli ile DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Uygulamada kullanılan veriler 1985–1996 dönemine ilişkin 24 Çin eyaletine ait zaman serileridir. Berthélemy ve Démurger, Romer'in (1990) üretim fonksiyonundan yola çıkarak aşağıdaki büyüme modelini oluşturmuşlardır;

$$g_Y = \alpha_0 + \alpha_1 g_L + \alpha_2 s_I + \alpha_3 s_{FI} + \alpha_4 g_{Exp} + \alpha_5 h + \alpha_6 h \times s_{FI} \quad (2.13)$$

²⁰⁸ ITO, Takatoshi, "Capital Flows in Asia", **NBER Working Papers**, No. 7134, 1999.

²⁰⁹ KONINGS, Jozef, "The Effect of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies", **LICOS Discussion Papers**, Number 8699, 1999.

Burada g_Y reel GYİH'nin yıllık büyümesi, g_L işgücü büyüme oranı, s_I sabit sermaye artışlarının GSYİH oranı, s_{FI} yabancı yatırımların GSYİH oranı, g_{Exp} ihracatın artış oranı ve h ise toplam nüfus içerisinde ilk ve orta öğrenimi tamamlayan kişi sayısını ifade etmektedir. Bu denklemden yola çıkarak Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi²¹⁰ (GMM: Generalized Method of Moments) ile Çin eyaletleri için doğrudan yatırımların ekonomik büyümeye etkisi ölçülmüştür. Berthélemy ve Démurger, söz konusu çalışmadan doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisini destekleyen sonuçlar elde etmişlerdir²¹¹.

Agosin ve Mayer ise 2000 yılında yaptıkları çalışmalarında GOÜ'lerdeki DYY'lerin yerel yatırımları dışlayıcı mı yoksa destekleyici mi etkisinin olduğunu araştırmışlardır. Yazarlar söz konusu araştırmalarını doğrudan ülkeler bazında yapmayıp, bölgeler bazında bir inceleme yapmışlardır. Gelişmekte olan bölgeler olarak adlandırdıkları Afrika, Asya ve Latin Amerika'daki 1970–1996 döneminde gerçekleşen doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye katkılarını test etmişlerdir. Söz konusu testi gerçekleştirirken yatırım fonksiyonundan yararlanmışlardır. Kullandıkları yatırım fonksiyonu aşağıdaki gibidir;

$$I_{i,t} = \alpha_1 + \beta_1 F_{i,t} + \beta_2 F_{i,t-1} + \beta_3 F_{i,t-2} + \beta_4 I_{i,t-1} + \beta_5 I_{i,t-2} + \beta_6 G_{i,t-1} + \beta_7 G_{i,t-2} + e_{i,t} \quad (2.14)$$

I: Yatırımlar/GSYİH oranı

F: DDY/GSYİH oranı

G: GSYİH artış oranı

e: hata terimi

t: zaman

i: kesit indisi

²¹⁰ Yazarlar genelleştirilmiş momentler yönteminin heteroskedastik (değişen) varyans sorununun sınırlayıcı etkisini önleme gibi bir avantajı olduğu için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca bu metodun genellikle doğrusal olmayan modeller için kullanılmasına rağmen söz konusu çalışmada kullanılmasının nedeni olarak dışsal olmayan açıklayıcı değişkenlerin yer aldığı tahmin modellerinde kullanılıyor olmasını göstermişlerdir.

²¹¹ BERTHELEMY, Jean-Claude, DEMURGER, Sylvie, "Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China", **Review of Development Economics**, 4(2), 2000, 140-155.

Agosin ve Mayer görünüşte ilişkisiz regresyon (SUR: Seemingly Unrelated Regression) yöntemi ile yukarıdaki denklemi üç bölge için tahmin etmişler sonucunda ise Asya ve Afrika’da doğrudan yabancı yatırımların yerel yatırımları teşvik ettiği dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği, Latin Amerika’da ise güçlü bir şekilde doğrudan yabancı yatırımların yerel yatırımları dışladığı bulgularına ulaşmışlardır. Buna göre gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yatırımların ekonomik büyümeye etkisinin belirsiz olduğu kanısına varmışlardır²¹².

Nair-Reichert ve Weinhold, 24 GOÜ’nin 1971–1995 dönemine ait verilerini kullanarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin heterojen bir yapı sergileyip sergilemediğini araştırmışlardır. Nair-Reichert ve Weinhold de yine üretim fonksiyonundan yola çıkarak aşağıdaki regresyon denklemini panel veri analizi ile test etmişlerdir.

$$GY_{it} = \alpha_i + \beta_1 GGDI_{it} + \beta_2 GFDI_{it} + \beta_3 GEXP_{it} + \beta_4 INFL_{it} + e_{it} \quad (2.15)$$

Burada i kesit (ülke) indisi iken t zaman indisidir. GY reel GSYİH artışını, $GGDI$ yerel yatırımların büyüme oranını, $GFDI$ doğrudan yabancı yatırımlarının artış hızını, $GEXP$ ihracat artış hızını ve $INFL$ enflasyon oranını göstermektedir. e ise hata terimidir. Yazarlar aynı zamanda söz konusu değişkenlerin gecikmeli değerlerinin içerildiği aşağıdaki denklemi de test etmişlerdir.

$$GY_{it} = \alpha_i + \gamma GY_{it-1} + \beta_1 GGDI_{it-1} + \beta_2 GFDI_{it-1} + \beta_3 GEXP_{it-1} + \beta_4 INFL_{it-1} + e_{it} \quad (2.16)$$

Söz konusu denklemlerin sabit ve rassal etkili panel veri analizi ile yapılan testinden elde edilen sonuç, GOÜ’lerde DYY’lerin ekonomik büyümeye etkisinin heterojen bir yapıya sahip olduğu şeklindedir. Bununla birlikte yazarlar, ortalama olarak doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaştığını ifade etmişlerdir. Yerel yatırımların kısa dönemde ekonomik büyüme ile çok yakın ilişkisinin olmasına karşın gelecek yılın ekonomik büyümesi

²¹² AGOSIN, Manuel R., MAYER, Ricardo, “Foreign Direct Investment in Developing Countries, Does it Crowd in Domestic Investment?”, UNCTAD Discussion Papers, No: 146, 2000.

üzerine etkisi hakkında bir nedensellik ilişkisinin olmadığı da yazarlar tarafından ifade edilmiştir²¹³.

Obwona 2001 yılında doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri ve etkileri üzerine yaptığı çalışmasında 1981–1995 döneminde Uganda’daki yatırımları ele almıştır. Söz konusu çalışmada Obwona, Uganda’daki siyasi süreci dört döneme ayırmış ve bu dönemlerde doğrudan yabancı yatırımların izlediği süreci zaman serileri yardımıyla incelemiştir. İncelediği dönem sonucunda doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğu sonucuna varmıştır.

Sınırlarımız ötesindeki iktisatçıların DYY-Ekonomik büyüme etkileşimine ilişkin yaptıkları uygulamalı çalışmalar yukarıda anlatıldığı gibidir. Hatta bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak bu çalışmada özellikle uluslararası kabul görmüş JSTOR, Blackwell Synergy, Oxford Journals, ProQuest ve Science Direct gibi veri tabanlarında yer alan 1990 sonrası uygulamalı çalışmalar tarandığı için örneklerimiz sınırlı kalmıştır. Bu sınırlandırmalara girmeyip doğrudan yabancı yatırımlara ilişkin yazın taraması yapılırsa oldukça geniş bir arşivle karşılaşılmaktadır.

Sınırlarımız ötesinde böyle bir durum söz konusu iken ülkemizde DYY-ekonomik büyümeye ilişkisine dair kaynak taraması yapıldığında daha çok bu etkiyi analiz eden çalışmaların Türkiye özelinde ve çoklukla da politik iktisadî ve siyasî yaklaşımlarla ele alındıkları görülmüştür. Çalışmaların büyük bir bölümünde yabancı yatırımların ülkemizdeki tarihi süreci ele alınmakta ve sonrasında da 1980 sonrası Türkiye’nin dışı açılma politikasının başarısını değerlendirecek nitelikte analiz ve yorumlara yer verilmektedir. Türkiye ile birlikte yabancı yatırım çeken diğer ülkelerin aldıkları yabancı yatırımlar ile bu yatırımların ekonomik göstergelerine etkilerini inceleyen çalışma oldukça sınırlı sayıdadır. Panel veri analiz yöntemi kullanılarak DYY ve ekonomik büyümeye etkileri konusunda yapılan çalışmalar ise ulaştığımız kadarıyla yok denilebilecek kadar az.

²¹³ NAIR-REICHERT, Usha, WEINHOLD, Diana, “Causality Test for Cross-Country Panels: A New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, 63, 2, 2001, ss: 153-171.

Bu bölümde tarafımızca ulaşılabilen yerli yazında yer alan uygulamalı çalışmalara yer verilecektir. Yayınlanmış çalışmalar; Karluk'un 2001 ve Değer ve Emsen'in 2006 yılındaki çalışmaları iken, yayınlanmamış çalışmalardan da Akın'ın 1998, Karaçuka'nın 2001, Kasabalı'nın 2004 ve Güvercin'nin 2007 yılında yazdıkları tezlere ulaşılabilmektedir.

Karluk, Merkez Bankası tarafından hazırlanan "Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye" konulu seminerde sunduğu "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı" başlıklı çalışmada teorik çerçevede DYY'ler ile ekonomik büyüme ilişkisinden bahsetmiş ve sonrasında da Türkiye'deki kaynak açığının yabancı yatırımlar aracılığı kapatılabileceğini ifade etmiştir²¹⁴.

Değer ve Emsen'in çalışması ise geçiş ekonomilerinde DYY'lerin ekonomik büyüme katkılarına ilişkindir. 27 tane geçiş ekonomisinin 1990–2002 yıllarına ait verileri kullanılarak bir analiz yapılmıştır. Sonuç olarak geçiş ekonomilerinde DYY'lerin ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisinin olduğu kararlaştırılmıştır²¹⁵.

Akın çalışmada yatırım ve büyüme arasındaki ilişkiyi temel alarak 1965–1995 yılları arasında Türkiye'deki DYY'lerin ekonomik büyüme etkisini ölçmeye çalışmıştır. Uygulamalı çalışmada ekonomik büyümeyi ölçmek için kullandığı modeli De Mello'dan adapte etmiştir. Veri setine birim kök tespiti için ADF testini uygulamış sonrasında ise Granger nedensellik testini uygulamıştır. DYY'ler ile üretim arasında iki taraflı nedensellik ilişkisi elde etmiştir. Böylelikle DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır²¹⁶.

Karaçuka ise 1970–1998 yıllarında Türkiye'deki DYY'lerin ekonomik büyüme etkisini test etmiştir. EKK yöntemi ile içsel büyüme modellerinden

²¹⁴ KARLUK, Rıdvan, "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Katkısı", **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara-2001, ss: 97-115 <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/kitap2monu.html>.

²¹⁵ DEĞER, M. Kemal, EMSEN, Ö. Selçuk, "a. g. m.", s: 135.

²¹⁶ AKIN, Fethullah, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-1998.

hareket ederek Türkiye için model oluşturulmuş ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Buna göre kısa dönemde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki elde edilememiş ancak 5 yıl gecikmeli olarak DYY'lerin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır²¹⁷.

Kasabalı ise 1987–2001 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen DYY’lerin ekonomik büyüme etkisini analiz etmek için Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Test sonunda söz konusu dönem için reel gayri safi yurt içi hâsılanın DYY’lerin Granger nedenseli olduğu kararına varılmıştır. Yani veri seti ışığında söz konusu dönem için DYY’ler Türkiye’de ekonomik büyümeyi pozitif etkilemiştir²¹⁸.

Son olarak Güvercin tarafından yapılan çalışmada Afrika’dan Bostwana ve Gana için 1980–2004 verileri ve eski Sovyetler Birliğinden ayrılan bugün geçiş ekonomileri olarak adlandırılan ülkeler için ise 1993–2004 verileri kullanılarak öncelikle birim kök testleri yapılmış daha sonra ise Toda-Yamamoto tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Sonuç olarak DYY’lerin ekonomik büyümeye olumlu etkisi olduğu ve bununla birlikte kurumsallaşmanın da etkili olduğu ifade edilmiştir²¹⁹.

Görüldüğü gibi ülkemizde hazırlanan çalışmalar yabancı yazında yer alanlarla karşılaştırıldığında çok az sayıda. Bunun nedeni daha önce de bahsedildiği gibi yabansı sermayeye ülkemizdeki yaklaşımla ilgili. Daha çok, politik iktisadî ve siyasî tercihlerle ilgili olarak yabancı sermaye akımlarına karşı bir yaklaşım geçerli olduğu için çok uluslu ve/veya uygulamaya yönelik az sayıda analiz yapılmıştır. Bu yaklaşımın nedeni aslında son derece anlaşılabilir niteliktedir. Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında en önemli sorunlardan birisi Osmanlı Devletinden

²¹⁷ KARAÇUKA, Mehmet, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-2001.

²¹⁸ KASABALI, Cemaliye, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Etkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2004.

²¹⁹ GÜVERCİN, Deniz, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2007.

miras kalan dış borçlardı. Bu borçların ödenebilmesi için ulusal gelirin artırılması zorunluluğu söz konusu idi. Bu nedenle öncelikle İzmir İktisat Kongresinde de dile getirildiği gibi ulusal girişimci sınıfın oluşturulması ile ulusal gelir artırılmak istendi, ancak Kurtuluş Savaşı sonrası sermaye birikiminin yetersizliği ve 1929 Büyük Bunalımı gibi gerekçelerle özel girişimci sınıf oluşturulamadı. Ardından devletçilik ilkesi gereği kamu yatırımlarına hız verildi. Böylece ulusal gelirin artışı ve çağdaş toplumlar düzeyine ulaşmanın yolu aralandı. Bu her iki iktisat politikası için yabancı sermayeli işletmeler sorun teşkil etmekteydi. Bu nedenle yurttan faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmeler birer birer kamulaştırılmıştır. İşte bu uygulama Düyûn-i Umumiye'nin kuruluşundan beri süregelen fikri plandaki yabancı sermaye karşıtlığını güçlendirmiştir. Bu köklerden gelen yaklaşımlarla yabancı sermaye akımları hep süreç analizi ve Türkiye özelinde fayda-maliyet bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bu çalışma da ise konuya hiçbir (olumlu ya da olumsuz) koşullu yaklaşım içermeyecek şekilde yaklaşmıştır. Bunun gerçekleştirilebilmesi için de, yalnızca ülke özelinde bir analiz yerine Türkiye'nin de içinde bulunduğu GOÜ'ler penceresinden DYY'lerin ekonomik büyümeye etkileri ele alınmıştır.

Buraya kadar çalışmanın kavramsal ve kuramsal çerçevesi çizilmiş. Bu çerçevede konulara ilişkin tanımlama ve sınıflandırmalara yer verilmiştir. Ayrıca yabancı sermaye hareketliliğinin arttığı 1990 sonrası döneme ilişkin yabancı ve ulusal iktisat yazınında yer alan uygulamalı çalışmalara yer verilmiştir. İlerleyen bölümde ise ekonometrik uygulamaya ve sonuçlarının değerlendirilmelerine yer verilecektir. Uygulama panel veri analiz yöntemi kullanılarak seçilen GOÜ'lerde DYY akımlarının ekonomik büyümelerine etkilerini analiz etmeye yönelik olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR-EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNE YÖNELİK UYGULAMA

Bu bölümde birinci bölümde kuramsal temelinin ve ikinci bölümde de konuya ilişkin iktisat yazınındaki çalışmaların anlatıldığı GOÜ'lerde DYY'ler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik uygulamalı bir analiz yapılacaktır. Bölümün ilk kısmında uygulamanın yöntemine yer verilecek ve uygulamada kullanılan verilere ilişkin bilgi verilecektir. Sonraki kısımda ise 1990-2006 dönemine ilişkin 102 GOÜ'ye ait verilerden yararlanarak oluşturulan regresyon denklemlerinin E-Views 6 paket programından elde edilen sonuçlarına ve değerlendirmelerine yer verilecektir.

1. Metodoloji

1.1. Panel Veri Analizi

Ekonomik araştırmalar yapılırken farklı veri setlerinden yararlanılabilir. Her bir veri seti ancak yapılarına uygun modeller için kullanılabilir²²⁰.

Üç çeşit veri seti vardır. Bunlar yatay kesit verileri, zaman serileri ve panel verilerdir. Günümüzde birçok çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmaktadır. Bu çalışmada da GOÜ'lere gerçekleşen DYY akımlarının söz konusu ülkelerin ekonomik büyümelerine etkisinin araştırılması için panel veri analizi kullanılmıştır.

Panel veri, birden çok kesite ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri seti ya da zaman boyutuna sahip kesit verileri olarak tanımlanabilir²²¹. Panel veri

²²⁰ PAZARLIOĞLU, Vedat, KİREN GÜRLER, Özlem, "Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı", **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 44, Sayı: 508 (Haziran-2007), s: 38.

²²¹ GRENE, William H., **Econometric Analysis**, 5th Edition, Prentice Hall, New Jersey-2003, s: 612.

setleri her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içeriyorsa bu tür panel verilerine dengeli (balanced) panel veri, farklı uzunluklarda zaman serisi içeriyorsa da dengesiz (unbalanced) panel veri adı verilir²²². Panel verilerin basit fonksiyonel gösterimi aşağıdaki eşitlikteki gibidir;

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (3.1)$$

$i = 1, 2, \dots, N \quad t = 1, 2, \dots, T$

Burada i kesitleri, t ise zamanı göstermektedir. Y değişkeni her bir kesitin her bir zaman periyodunda farklı değerler aldığı için i ve t olmak üzere iki alt indisle ifade edilmiştir²²³.

Panel veri, kesit verilerle veya zaman serileri ile karşılaştırıldığında bir takım avantajlara sahiptir. Bunlar kısaca şu şekilde sıralanabilir²²⁴;

- Panel veri setleri, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisini içermektedir, yani veri seti heterojenliğe karşı kontrol edilmektedir.
- Panel verilerde gözlem sayısının çok olması oluşturulacak regresyon modelinin serbestlik derecesinin yüksek olmasını sağlar.
- Panel veri analizi, zaman serisi ve kesit veri analizlerine göre daha çok değişkenlik arz ettiği için, bu verilerde çoklu bağlantı sorunu daha az olmaktadır.
- Panel verilerde gözlem sayılarının fazla olmasının bir diğer faydası da modelde elde edilen sonuçların güvenilirliklerinin yüksek olmasıdır.
- Panel veriler daha karmaşık yapıya sahip ilişkilerin modellenmesine yardımcı olur.
- Zaman serisi ve kesit verileriyle yapılan tahminler için sapma söz konusu olurken, değişkenlerin birim ve zamana bağlı olarak değişir niteliğinin olmadığı bir durumda panel veri kullanımı sapmayı kontrol altına almamızı sağlar.

²²² ATALAY, S. Serpil, “Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Reel Yakınsama”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Tezi**, Ankara-2007, ss: 45-46.

²²³ PAZARLIOĞLU, Vedat, KİREN GÜRLER, Özlem, “a. g. .m.”, s. 38.

²²⁴ BALTAGI, B. H., **Econometric Analysis of Panel Data**, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd., England, 2005, ss: 5-9 ve HISIAO, C., **Analysis of Panel Data**, Cambridge University Pres, 1986, ss: 2-3 ve GUJARATI, Damodar N., **Basic Econometrics**, 4th Edition, McGraw-Hill Companies Inc., New York-2003, s: 608.

- Yatay kesit verileriyle yapılan tahminlemelerde sadece birimler arası farklar incelenebilirken panel veriler yardımı ile hem birimler arası hem de zamana bağlı olarak her bir birimin kendi içinde meydana gelen farklılıklar incelenebilmektedir.

Panel veri kullanmanın olumsuz yanı ise benzer zaman periyotlarında farklı birimlerin aynı değişkene ait değerlerinin derlenmesinin güçlüğüdür.

Panel veri modelleri, hata teriminin yapısına bağlı olarak yapılan varsayımlara göre farklı adlar almaktadır. Eğer modelin hata teriminde, regresyonda yer alan bağımsız değişkenlerle kapsanamayan, zamana göre değişmeyen ancak kesitlere özgü özellikleri kapsayan ve bireysel etki adı verilen bir bileşenin yer aldığı varsayılırsa model, tek taraflı hata bileşeni regresyon modeli adını almaktadır²²⁵. Buna göre, standart bir panel veri modeli denklem (3.1.)’de belirtildiği gibi iken, hata terimi aşağıdaki gibi ifade edilebilmektedir:

$$e = \mu_i + v_{it} \quad (3.2)$$

Burada zamana bağlı olmayan ancak kesitten kesite farklılık gösteren “ μ_i ” bireysel etki olarak isimlendirilirken, “ v_{it} ”nin hem zamana hem de kesite göre değişim gösterdiği varsayılır. Buna göre “ μ_i ” gözlemlenemeyen kesit etkisini göstermektedir, “ v_{it} ” ise stokastik hata terimini sembolize eder.

Tek taraflı hata bileşeni yukarıda belirtildiği gibi yalnızca kesit etkisi ve stokastik hata teriminden oluşabileceği gibi aşağıda formüle edildiği gibi, gözlemlenemeyen zaman etkisi (λ_t) ve stokastik hata teriminden (v_{it}) de oluşabilir.

$$e = \lambda_t + v_{it} \quad (3.3)$$

Regresyonun hata teriminde bireysel etkinin yanı sıra, regresyonda öngörülme, kesitten kesite sabit kalan ancak zaman içinde değişen bir bileşenin de (dönem etkisinin) yer aldığı varsayılıyorsa, modele çift taraflı hata bileşeni regresyon modeli adı verilmektedir. Bu durumda hata teriminin gösterimi aşağıdaki denklemdeki gibi olacaktır;

²²⁵ ATALAY, S. Serpil, **a. g. e.**, s: 47’den BALTAGI, B. H., **a. g. e.**, ss: 11-28.

$$e = \mu_i + \lambda_t + v_{it} \quad (3.4)$$

Burada “ λ_t ”nın tüm kesitleri etkileyen ve yalnızca belli bir zaman dilimine ait bir değişken olduğu ve modeldeki değişkenlerce ifade edilemediği varsayılmaktadır²²⁶. Yani “ λ_t ” modeldeki gözlemlenemeyen zaman etkisidir.

Tek ve çift taraflı hata terimlerinin regresyon modeline dâhil edilmesine göre modeller sabit etkili ve rassal etkili olmak üzere farklı isimler almaktadır.

1.1.1. Sabit Etkiler Modeli

Eğim katsayılarının değişmediği, sabit katsayıların ise sadece kesit verileri arasında veya sadece zaman verileri arasında ya da her iki veri için de değişme gösterdiği modellere sabit etkiler modeli denir. Yani eğer panel değişkenlerde kesitler arasında fark mevcutken zamana bağlı bir farklılaşma söz konusu olmuyorsa bu durumda oluşturulacak regresyon modeli tek yönlü ve kesite bağlı sabit etkiler modeli olacaktır, bunun yerine yalnızca zamana bağlı bir farklılaşma oluşuyorsa buna da tek yönlü zamana bağlı sabit etkiler modeli denir. Sabit terimin kaynağı hem kesitler arası hem de zamanlar arası farklılık ise bu defa da iki yönlü sabit etkiler modeli söz konusu olacaktır.

Panel veri analizlerinde zamanın meydana getirdiği farklılıktan ziyade kesitler arası farklılık daha çok dikkat çektiği için²²⁷ sabit etkiler modelinin genel gösterimi, kesitler arasındaki farklılığın sabit terimlerdeki farklılıklarda görülebildiğini varsaymaktadır²²⁸. Buna göre yukarıda yer alan denklem (3.1);

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it}$$

Aynı zamanda sabit etkili modellerin de genel gösterimini ifade etmektedir.

²²⁶ ATALAY, S. Serpil, **a. g. e.**, s: 47.

²²⁷ HSIAO, Cheng, **Analysis of Panel Data**, Cambridge University Press, Second Edition, USA, 2002, s: 30.

²²⁸ YÜCEL, Fatih, “Türkiye ve Seçilmiş AB Üyesi Ülkeler Arasındaki Dış Ticaret Akımları Üzerine Analitik Bir Yaklaşım: Gümrük Birliği Öncesi ve Sonrası”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Adana-2006, s: 89.

Burada $e_{it} \approx IID(0, \sigma_e^2)$ olarak varsayılmaktadır²²⁹. Yani hata terimlerinin varyansı sifira eşit olacak şekilde bağımsız ve özdeş dağılım yaptığı kabul edilmektedir. Ayrıca her bir X_{it} değeri e_{it} değerinden bağımsızdır.

Yukarıdaki regresyon modelini yapay değişken kullanarak da gösterebiliriz. Buna göre her bir kesit i değeri d gibi bir yapay değişkenle tanımlanacak olursa regresyon modeli de aşağıdaki gibi olacaktır:

$$y_{it} = \sum_{j=1}^N \alpha_j d_{ij} + (X_{1it}\beta_{1it} + \dots + X_{kit}\beta_{kit}) + e_{it} \quad (3.5)$$

Burada $i=j$ eşitliği sağlanıyorsa d_{ij} 1'e eşit olurken diğer durumlarda 0'a eşit olacaktır. Böylece modelde N adet yapay değişken olacaktır. Regresyon modelinde yer alan $\alpha_1, \dots, \alpha_N$ ve β parametre değerleri sıradan en küçük kareler (ordinary least squares, OLS) yöntemi ile tahminlenebilirler. β değerini de içeren bu tahminlere en küçük kareler yapay değişken (least squares dummy variable, LSDV) tahminleri denir²³⁰. En küçük kareler yapay değişken tahmin yöntemi sabit etkiler modelinin üç tahmin yönteminden biridir. Yapay değişkenler kullanarak tahminleme yapmanın zor yanı çok sayıda tahmincinin varlığıdır. Kesit sayısının artması ile birlikte tahmincilerin sayısı da artacaktır. Bu ise serbestlik derecesinin küçülmesi sonucunu verir. Bu nedenle β değerini tahminlenmek üzere daha kolay bir yöntem kullanılır.

Kesit etkisini ortadan kaldırmak için klasik sabit etkiler modelindeki değişkenlerin ortalamalarını alırız. Buna göre denklem aşağıdaki gibi olur;

$$\bar{y}_{i\bullet} = \alpha + (\beta_{1it}\bar{X}_{1i\bullet} + \dots + \beta_{kit}\bar{X}_{ki\bullet}) + \bar{e}_{i\bullet} \quad (3.6)$$

Burada “•” işareti her bir değişkenin kesit değerlerinin zaman boyutuna göre ortalama değerini ifade etmektedir. Örneğin $\bar{y}_{i\bullet}$ i'inci kesitteki bağımlı değişkenin $T=1,2,\dots,t$ zaman periyotlarındaki gözlem değerlerinin ortalamasını ifade etmektedir.

²²⁹ BALTAGI, B. H., a. g. e. , s: 12.

²³⁰ VERBEEK, Marno, **A Guide to Modern Econometrics**, Second Edition, John Wiley & Sons Ltd., England, 2004, s:344.

Denklem (3.7)'ü başlangıçtaki sabit etkiler modeli olan denklem (3.1)'den çıkaracak olursak aşağıdaki denklem elde edilir;

$$(y_{it} - \bar{y}_{i\bullet}) = \left[\beta_{1it}(X_{1it} - \bar{X}_{1i\bullet}) + \dots + \beta_{kit}(X_{kit} - \bar{X}_{ki\bullet}) \right] + (e_{it} - \bar{e}_{i\bullet}) \quad (3.7)$$

Bu denklem kesit ortalamalarından sapmalar cinsinden değişkenlerin yeniden tanımlanması ile elde edilen regresyon modelinin denklemidir. Denklem (3.7) incelendiğinde kesit etkisini ifade gösteren “ α ” değerinin içerilmediği görülmektedir. Bu şekilde sabit etkiler modelinin yeniden oluşturulmasına “*Within Transformasyonu*” denilmektedir. Bu nedenle β değerini tahminlenmek üzere denklem (3.7)'nin en küçük kareler yöntemi kullanılarak regresyona tabi tutulması sonucu elde edilen tahmincilere de “*Within* Tahmincileri*” denilmektedir.

Sabit etkiler modeli tahmincilerinden sonuncusu ise “*Between** Tahmincileridir*”. Bu tahmin ediciler ise denklem (3.6)'nın yine en küçük kareler yöntemi kullanılarak regresyona sokulması ile elde edilen β tahmin değerleridir. Ancak *Between Tahmincileri* saptanırken regresyon modeline *Within modelinin* aksine sabit terim de eklenir. Bu nedenle *Between modeller* kesit etkisini de içermektedir.

1.1.2. Rassal Etkiler Modeli

Rassal etkili modellerde kesitlere veya kesitlere ve zamana bağlı olarak meydana gelen değişiklikler modele hata teriminin bir bileşeni olarak dâhil edilmektedirler. Böylece sabit etkili modellerde karşılaşılan serbestlik derecesi kaybının da önüne geçilir.

* Söz konusu adlandırma yabancı kaynaklarda rastlanılan adlandırmadır. İncelenen Türkçe kaynaklarda bu terimi karşılayan Türkçe bir adlandırmayla karşılaşılması için terimin İngilizce asıl ismi kullanılmıştır. Bu isim yerine Kesit Ortalamalarından Sapmalar Cinsinden Tahminciler ismi önerilmekle birlikte bu çalışmada terimin yabancı dildeki asıl isminin kullanımı tercih edilecektir.

** Üstteki adlandırma problemi bu terimin nitelendirilmesi için de söz konusudur. Bu nedenle yukarıda belirtilen durum burada da aynen geçerlidir.

Rassal etkiler modelinde yalnızca gözlenen örnekleme kesitleri ve zamana göre meydana gelen farklılıkların etkisi değil aynı zamanda örneklem dışındaki etkileri de dikkate alınmaktadır.

Rassal etkiler modellerinde kullanılan hata terimi sabit etkili modeldekilerden farklı olarak “ μ_i ” değerini içereceğinden rassal etkiler modellerinin genel gösterimi aşağıdaki gibi olacaktır.

$$Y_{it} = \alpha + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + (v_{it} + \mu_i) \quad (3.8)$$

Burada $v_{it} \approx IID(0, \sigma_v^2)$ ve $\mu_i \approx IID(0, \sigma_\mu^2)$ varsayımları geçerlidir.

Denklem (3.8)’deki gösterime göre; rassal etkiler modelleri iki bileşenli hata terimine sahiptir. Bunlardan ilki $i=1,2,\dots,N$ olan bir kesit için herhangi bir zaman periyotundan diğerine farklılık göstermeyen “ μ_i ” değeri ile zaman içindeki değerleri birbirleriyle ilintili olmayan geri kalan kısmı ifade eden “ v_{it} ” değeridir. “ μ_i ” ve “ v_{it} ” değerlerine ilişkin iki varsayım söz konusudur. Buna göre kesit etkisini gösteren “ μ_i ” ile geri kalan hata terimlerini içeren “ v_{it} ” birbirlerinden bağımsızdır. Aynı zamanda bu iki hata bileşeni her bir bağımsız değişkenin her hangi bir gözlem değerinden bağımsızdır²³¹. Bu durumda denklem (3.8)’deki “ μ_i ” ve “ v_{it} ” tahmini değerlerinin saptanmasında sıradan en küçük kareler yöntemi tahminçileri tutarlı ve sapmasızdır. Bununla birlikte rassal etkiler modelindeki birleştirilmiş hata terimi kısmen otokorelasyon içermektedir. Bu nedenle sıradan en küçük kareler yöntemi tahminçileri kullanılarak elde edilen standart hata değerleri hatalıdır. Bu hatanın ortadan kaldırılması için hata kovaryans matrisi yardımıyla elde edilen genelleştirilmiş en küçük kareler (generalized least squares, GLS) yöntemi tahminçileri kullanılabilir.

Hata terimlerinin içeriğine göre panel veri modelleri bu şekilde ikiye ayrılıyorken, panel veriye ilişkin bir başka ayırım da verilerin niteliğine göre yapılabilmektedir. Buna göre veri setlerinin her bir kesitteki uzunluğunun niteliğine göre de panel veri modelleri ikiye ayrılmaktadır. Eğer veri seti kesitler arasında

²³¹ VERBEEK, Marno, a. g. e. , s: 348.

farklılık göstermeyecek şekilde eşit uzunlukta ise başka bir ifadeyle araştırılan zaman aralığında her bir kesitin her bir değişkene ait değerleri tam ise bu şekilde oluşturulan veri setine *dengeli (balanced) panel* denilmektedir. Bunun aksine eğer veri setinde kesitten kesite farklılık söz konusu ise yani kesitlerde değişkenin gözlem değerlerinde kayıp gözlem mevcut ise bu biçimdeki veri setine de *dengesiz (unbalanced) panel* adı verilmektedir.

Panel veriler kullanılarak gerçekleştirilecek olan ekonometrik ölçümlerde sabit etkiler modelinin mi yoksa rassal etkiler modelinin mi kullanılacağına dair karar verilirken çeşitli testler uygulanabilmektedir²³². Kullanılan en genel yöntem Hausman (1978) Model Belirleme Testidir. Hausman testinin sıfır hipotezi regresyon modelindeki bağımsız değişkenler ile hata terimleri arasında ilişkinin olmadığını ifade etmektedir [$H_0: E(e_{it}, X_{kit})=0$]. Yani sıfır hipotezi kabul edilirse rassal etkiler modelinin kullanımı söz konusu olacaktır. Buna göre sıfır hipotezin reddedilmesi ise sabit etkiler modelinin kullanımının gerektiği anlamına gelmektedir. Hausman Tanımlama Testinin yanında rassal etkilerin ölçülmesinde Breush ve Pagan tarafından 1980 yılında ortaya konan Lagrange Çarpanı (LM) testi de uygulanabilmektedir. Breush ve Pagan LM testinde sıfır hipotez hata terimlerinin varyansının sıfıra eşit olduğunu varsaymaktadır. Buna göre Hausman testinde olduğu gibi sıfır hipotezin kabulü halinde rassal etkiler modelinin kullanımı tercih edilecek, alternatif hipotezin kabulü halinde ise sabit etkiler modelinin kullanımı tercih edilecektir.

2. Modelin Tahminlenmesi

2.1. Model

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye etkilerini belirlemek için iktisat yazınında çoklukla Neo-klasik üretim fonksiyonundan faydalanılmıştır. Ekonometrik uygulamalarda en çok kullanılan modeller Balasubramanyam ve diğerlerinin 1996 ve de De Mello'nun 1999 yılındaki çalışmalarında kullandıkları

²³² Bu paragrafta bahsedilen panel veri model belirleme testleri GRENE (2005) sayfa: 298-305'ten özetlenmiştir.

modellerdir. Bu modeller de yine Neo-klasik üretim fonksiyonundan türetilmiş modellerdir. Bu nedenle bu çalışma da Neo-klasik üretim fonksiyonundan türetilmiş büyüme modeli kullanılmıştır.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi Neo-klasik (Solow) büyüme modelinde durağan durum dengesinde üretim fonksiyonu;

$$Y = f(AL, K) \quad (3.9)$$

şeklinde tanımlanmıştır. Burada Y, reel çıktı düzeyini; K, sermaye miktarını; L, işgücü miktarını; A ise bilgi veya emeğin etkinliğini sembolize etmektedir.

Yukarıdaki fonksiyonel tanımlamada sermaye tanımlaması içerisinde ulusal ve yabancı sermaye ayırımına gidilmemiştir. Bu ayrımı gösterebilmek için fonksiyonu şu şekilde yeniden tanımlayabiliriz;

$$Y = f(AL, K_n, K_f) \quad (3.10)$$

Burada K_n ulusal sermaye birikimini ifade ediyorken K_f yurtiçindeki yabancı kaynaklı sermaye birikimini sembolize etmektedir.

Reel çıktı düzeyini gösteren Y yerine yurtiçi hâsılayı kullanacak olursak fonksiyon;

$$GDP = f(AL, K_n, K_f) \quad (3.11)$$

Biçiminde yeniden ifade edilebilecektir. Burada GDP yurtiçi hâsıla değerini sembolize etmektedir ve değeri reel olarak hesaplanmıştır.

Bir sonraki adımda bağımsız değişken olarak ifade edilen değerlerin ayrıntılandırılması gerçekleştirilecektir. Buna göre A daha önce de vurgulandığı gibi toplumun bilgi düzeyini ya da emeğin etkinliğini göstermektedir. Bu çalışmada söz konusu bağımsız değişken yerine araç değişken olarak söz konusu ülkede ilgili dönemlerde gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısı kullanılmıştır. Emek miktarı ilgili kesitin sahip olduğu işgücü ile ifade edilmiştir. Sermaye ayırımında ise ulusal sermaye için ulusal sabit sermaye oluşumu değeri kullanılırken yabancı kaynaklı sermaye için doğrudan yabancı yatırımlar ve yabancı yardımlar değişkenleri

seçilmiştir. Buna göre Neo-klasik üretim fonksiyonundan yararlanılarak elde edilen üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi oluşmuştur;

$$GDP = f(JRNL, LBR, GFCF, AID, FDI) \quad (3.12)$$

GDP: Reel yurtiçi hâsıla

JRNL: Bilimsel çalışma sayısı

LBR: İşgücü miktarı

GFCF: Ulusal sabit sermaye oluşumu

AID: Yabancı yardımlar

FDI: Doğrudan yabancı yatırımları

Nihai olarak bu çalışmanın hedefi, doğrudan yabancı yatırımlarındaki değişimin ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesine etkisini ölçmek olmasından dolayı yukarıdaki fonksiyonda yer alan değerlerin yüzdesel değişim olarak ifade edilmesi gerekmektedir. Şu halde yukarıdaki fonksiyonun son şekli ekonometrik regresyon olarak şu şekilde ifade edilebilecektir;

$$g(GDP) = \beta_1 + \beta_2 g(JRNL) + \beta_3 g(LBR) + \beta_4 g(GFCF) + \beta_5 g(AID) + \beta_6 g(FDI) + \hat{u} \quad (3.13)$$

Burada “g” sembolü, her bir değişkene ait yüzdesel değişimleri ifade etmektedir.

2.2. Modelde Kullanılan Veriler

Önceki bölümde tanımlanan büyüme denkleminde hareketle regresyon modelinin oluşturulabilmesi için kullanılacak verilerin seçiminde tek bir kaynaktan yararlanılmasının daha sağlıklı ve gerçekçi sonuçlar vereceği düşünülmüştür. Bu nedenle gelişmekte olan ülke olarak tanımlanan ülkelere ilişkin topluca veri elde edilebilecek veri tabanları taranmıştır. Sonuç olarak Dünya Bankasının Dünya Gelişmişlik Göstergeleri (WDI) veri tabanından 102 gelişmekte olan ülkeye²³³ ait

²³³ Veri tabanında yer alan ingilizce isimleriyle bu ülkeler şunlardır: Albania; Algeria; Argentina; Armenia; Azerbaijan; Bangladesh; Belarus; Belize; Benin; Bolivia; Botswana; Brazil; Bulgaria;

1993–2006 dönemine ilişkin veriler elde edilmiş ve regresyon modeli bu veriler ışığında oluşturulmuştur.

Verilerin ölçümüne geldiğimizde; reel yurtiçi hâsıla (GDP) 2000 fiyatları baz alınarak Amerikan Doları cinsinden hesaplanmış değerlerdir, bilimsel çalışmalar (JRNL) söz konusu ülkede ilgili yılda yayımlanan bilimsel ve teknik makalelerin sayısıdır, İşgücü (LBR) toplam işgücü miktarıdır, yurtiçi sabit sermaye oluşumu (GFCF) 2000 fiyatları baz alınarak hesaplanmış Amerikan Doları cinsinden değerlerdir, yabancı yardımlar (AID) kişi başına düşen ve nominal olarak ifade edilmiş Amerikan Doları cinsinden hesaplanmış değerlerdir, doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) ise yine nominal olarak hesaplanmış Amerikan Doları cinsinden ifade edilen yurtiçine gelen net doğrudan yabancı yatırım akımlarının değeridir.

Verilere ilişkin yapılabilecek eleştiri yabancı yardımlar ve doğrudan yabancı yatırımların nominal değerler olarak ifade edilmiş olmasına karşın yurtiçi sabit sermaye oluşumunun sabit fiyatlarla hesaplanmış olmasıdır. Söz konusu değişkenlere ilişkin toplu ve uzun dönemli verilere başka bir veri tabanından ulaşılamadığı için bu şekilde kullanılmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca değişkenlerin yüzdesel değişimleri regresyon modeline dâhil edildiğinden söz konusu farklılığın etkisinin zayıflatıldığı düşünülmektedir. Bu iki nedenle farklı hesaplama yöntemleriyle elde edilmiş olsa da söz konusu değişkenlerin birlikte modele dâhil edilmesinde önemli bir sakınca görülmemiştir.

Değişkenlerin hesaplanmasına ilişkin bir başka vurgulanması gereken; DYY ve sabit sermaye oluşumu regresyon modeline dâhil edilirken iktisat yazınında söz

Burkina Faso; Burundi; Cambodia; Cape Verde; Chad; Chile; China; Colombia; Comoros; Dem. Rep. Of Congo; Republic of Congo; Costa Rica; Cote d'Ivoire; Czech Republic; Dominican Republic; Ecuador; Egypt, Arab Republic; El Salvador; Eritrea; Estonia; Ethiopia; Gabon; The Gambia; Georgia; Ghana; Guatemala; Guinea; Guinea-Bissau; Guyana; Honduras; Hungary; India; Indonesia; Islamic Republic of Iran; Jamaica; Jordan; Kazakhstan; Kyrgyz Republic; Latvia; Lebanon; Lesotho; Lithuania; Macedonia ; Madagascar; Malawi; Malaysia; Mali; Mauritius; Mexico; Moldova; Mongolia; Morocco; Mozambique; Nepal; Nicaragua; Niger; Oman; Pakistan; Panama; Paraguay; Peru; Philippines; Poland; Romania; Russian Federation; Rwanda; Senegal; Sierra Leone; Slovak Republic; South Africa; Sri Lanka; St. Vincent and the Grenadines; Swaziland; Syrian Arab Republic; Tajikistan; Tanzania; Thailand; Togo; Trinidad and Tobago; Tunisia; Turkey; Uganda; Ukraine; Uruguay; Uzbekistan; Venezuela; Republic of Yemen; Zambia; Zimbabwe.

konusu değişkenlerin yurtiçi hâsıladaki payı hesaplanmaktadır. Bu çalışmada ise doğrudan söz konusu iki değişkenin değerleri kullanılmış ve bu değişkenlerde meydana gelen yüzdesel değişmeler regresyon modeline dâhil edilmiştir. Bunun nedeni ise söz konusu ülkelerde ulusal paraların Amerikan Doları karşısındaki her bir yıla ilişkin değerlilik durumu bilinmediği için değişkenlerin yurtiçi hâsılaya oranlarının yanıltıcı sonuçların elde edilmesine yol açabileceği düşüncesidir.

2.3. Panel Veri Analiz Sonuçları ve Değerlendirme

Söz konusu veri seti kullanılarak E-Views 6 paket programı yardımı ile sabit ekili ve rassal etkili regresyon modelleri elde edilmiştir. Söz konusu modeller aşığıdaki gibidir*.

Tablo 3.1: Sabit Etkiler Modeli Sonuçları.

Bağımlı Değişken: GDP
Metot: Panel EKK
Örnekler (uyarlanmış): 1993 2003
Periyot Sayısı: 11
Kesit Sayısı: 92
Toplam panel (unbalanced) gözlem sayısı: 846

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Sabit	-2.24E+10	1.97E+09	-11.31812	0.0000
JRNL	7568609.	579602.5	13.05121	0.0000
LBR	2192.859	86.59985	25.32175	0.0000
GFCF	1.518752	0.039915	38.04919	0.0000
FDI	1.044946	0.132126	7.908729	0.0000
R-squared	0.998457	Mean dependent var	6.74E+10	
Adjusted R-squared	0.998261	S.D. dependent var	1.61E+11	
S.E. of regression	6.73E+09	Akaike info criterion	48.20319	
Sum squared resid	3.39E+22	Schwarz criterion	48.74896	
Log likelihood	-20293.95	Hannan-Quinn criter.	48.41368	
F-statistic	5107.315	Durbin-Watson stat	0.383958	
Prob(F-statistic)	0.000000			

En Küçük Kareler Kukla Değişken tahmin edicilerinin kullanıldığı Sabit Etkiler Modeli sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama

* Sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri oluşturulurken regresyon modeline yabancı yardımlar da eklenmek istenmiştir, ancak yabancı yardımların eklenmesinin modelin açıklama gücüne hiçbir katkı sağlamadığı bunun yanında ise hem istatistikî hem de iktisadî olarak beklentilere aykırı sonuç verdiği görülmüştür. Bu nedenle regresyon modelleri yabancı yardımları kapsamayacak şekilde oluşturulmuştur.

gücü yaklaşık olarak yüzde 99,85'tir. Yani reel yurtiçi hasılanın artış oranındaki değişimin yüzde 99,85'i regresyon modelinde yer alan bilimsel çalışmalar, emek miktarı, ulusal sabit sermaye oluşumu ve DYY'lerdeki artışın değişimi ile açıklanabilmektedir. Söz konusu denklemde tüm değişkenlerin ekonomik büyümeye etkisi beklentilere uygun gerçekleşmiştir. F-istatistiği olasılık değeri dikkate alındığında tüm değişkenlerin topluca istatistikî olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ayrıca her bir bağımsız değişken istatistikî olarak % 1 anlam düzeyinde dahi anlamlı çıkmıştır.

Tablo 3.2: Rassal Etkiler Modeli Sonuçları.

Bağımlı Değişken: GDP

Metot: Panel EGLS (Cross-section random effects)

Örnekler (uyarlanmış): 1993 2003

Periyot Sayısı: 11

Kesit Sayısı: 92

Toplam panel (unbalanced) gözlem sayısı: 846

Wallace and Hussain estimator of component variances

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Sabit	1.40E+10	4.43E+09	3.164227	0.0016
JRNL	8135106.	1294659.	6.283589	0.0000
LBR	377.8209	58.63769	6.356081	0.0000
GFCF2	1.912766	0.091949	20.80235	0.0000
FDI2	1.428677	0.358819	3.981610	0.0001
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			4.07E+10	0.8288
Idiosyncratic random			1.85E+10	0.1712
Ağırlıklı Değerler				
R-squared	0.930157	Mean dependent var		9.20E+09
Adjusted R-squared	0.929741	S.D. dependent var		4.08E+10
S.E. of regression	1.09E+10	Sum squared resid		9.92E+22
F-statistic	2796.684	Prob(F-statistic)		0.000000
Ağırlıklandırılmamış Değerler				
R-squared	0.888816	Mean dependent var		6.74E+10
Sum squared resid	2.45E+24	Hannan-Quinn criter.		0.009140

Rassal Etkiler Modelinde de Sabit Etkiler Modeline benzer sonuçlar elde edilmiştir. Buna göre söz konusu denklemde de yabancı yardımlar dışındaki tüm değişkenlerin ekonomik büyümeye etkisi beklentilere uygun gerçekleşmiştir. Ayrıca

yabancı yardımlar dışındaki her bir bağımsız değişken istatistikî olarak % 1 anlam düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Rassal etkiler modelinde ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü yaklaşık olarak yüzde 93,02'dir. Yani modele göre reel yurtiçi hasılanın artış oranındaki değişimin yüzde 93,02'si; regresyon modelinde yer alan bilimsel çalışmalar, emek miktarı, ulusal sabit sermaye oluşumu ve DYY'lerdeki artışın değişimi ile açıklanabilmektedir. Buna göre sabit etkiler modelinin açıklama gücünün rassal etkiler modelininkine göre daha yüksek olduğunu söylenebilir.

Yaklaşık olarak benzer sonuçlar elde edilen sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modellerinden hangisinin tercih edileceğine dair seçimi yapabilmek için Hausman ve Breusch ve Pagan testlerinden Hausman testini uygulanmıştır. Testin sonuçları aşağıdaki tabloda özetlendiği gibidir.

Tablo 3.3: Hausman Model Belirleme Testi Sonuçları.

Test cross-section random effects				
Test Summary	Ki-Kare İstatistik	Ki-Kare s.d.	Olasılık	
Cross-section random	422.835113	5	0.0000	

Cross-section random effects test comparisons:				
Değişken	Sabit Etki	Rassal Etki	Varyans	Olasılık.
JRNL	7569121.774668	8964306.018142	30303340689.693785	0.0000
LBR	2192.478139	823.372937	5424.754643	0.0000
GFCF2	1.518764	1.730562	0.000169	0.0000
FDI2	1.045007	1.099337	0.000077	0.0000

E-Views 6 çıktısı olan Tablo 3.3'de de görüldüğü gibi Hausman testinde rassal etkilerin olduğunu ifade eden sıfır hipotezinin Ki-kare olasılık değeri %1'in altındadır bu ise sıfır hipotezinin reddedilmesi alternatif hipotezin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Buna göre regresyon modeli oluşturulurken sabit etkiler modeli kullanılmalıdır.

Gerek rassal etkiler modeli gerekse sabit etkiler modeli ile elde ettiğimiz regresyon denklemlerinde çalışmamızın ön savını destekler nitelikte sonuçlar bulunmuştur. Sonrasında da söz konusu denklemlerden hangisinin seçileceğine karar verilmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir konu vardır. Acaba tercih ettiğimiz sabit etkiler modeli başlangıçtaki varsayımlara uyum gösteriyor mu, yoksa çeşitli istatistiksel hastalıklar içeriyor mu? İşte bu konuya açıklık getirmek üzere tercih edilen model için değişen (heteroskedastik) varyans ve otokorelasyon testleri yapılacaktır.

Öncelikle panel otokorelasyon testi için Bargava ve diğerlerinin (1982) panel veri analizi için geliştirdikleri Durbin-Watson testi uygulanacaktır²³⁴. Buna göre Durbin-Watson testinin yapılacağı panel veri modeli aşağıdaki gibidir.

$$Y_{it} = \alpha_i + \beta_{1it}X_{1it} + \dots + \beta_{kit}X_{kit} + e_{it} \quad (t=1,2,\dots,T \text{ ve } i=1,2,\dots,N) \quad (3.14)$$

$$e_{it} = \rho e_{i(t-1)} + v_{it} \quad (t=1,2,\dots,T \text{ ve } i=1,2,\dots,N)$$

$v_{it} \approx N(\mu = 0, \sigma^2)$ Yani “ v_{it} ” hata teriminin ortalaması sıfıra eşit ve varyansı da “ σ^2 ” a eşit normal dağılım sergilemektedir. α_i sabit etkiler değişkenidir (veya yapay değişken). X_{it} ’ler stokastik (olasılıklı) olmayan bağımsız değişkenlerdir. “ t ” zaman periyodu “ i ” ise panel verideki kesit sayısıdır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Bargava ve diğerleri otokorelasyonu sabit etkiler modelinde test etmişlerdir. Testin sıfır hipotezi ve alternatifi şu şekildedir;

$$H_0 : \rho = 0 \quad (e_{it} \text{ 'ler bağımsızdır yani otokorelasyon yoktur})$$

$$H_1 : |\rho| < 1 \quad (\text{birinci düzey AR – otoregresyon – söz konusudur})$$

Hipotezler yukarıda belirtildiği gibi oluşturulduktan sonra testin ikinci aşamasında Durbin-Watson istatistik değeri hesaplanır. Burada Bargava ve

²³⁴ Söz konusu uygulama BALTAGI, B.H. **Econometric Analysis of Panel Data** (5. Chapter), John Wiley & Sons, England, 2005 ve BARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W., “Serial Correlation and the Fixed Effects Model”, **The Review of Economic Studies**, Vol.49, No. 4 (Oct. 1982), pp: 533-549 kaynaklarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için söz konusu kaynaklara başvurulabilir.

diğerlerinin panel veri analizi için geliştirdiği *d-istatistik* değeri aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplanmaktadır;

$$d_p = \frac{\sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T [e_{it} - e_{i(t-1)}]^2}{\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T [e_{it}]^2} \quad (3.15)$$

Burada “ e_{it} ” değeri sıradan en kúçük kareler yöntemi kullanılarak elde edilen hata terimlerini ifade etmektedir, “ $e_{i(t-1)}$ ” ise söz konusu hata terimlerinin bir gecikmeli değerleridir. Yukarıdaki oranı düzenleyecek olursak payın değeri aşağıdaki gibi bulunabilir;

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^N \sum_{t=2}^T [e_{it} - e_{i(t-1)}]^2 &= \sum_{i=1}^N [(e_{i2} - e_{i1})^2 + (e_{i3} - e_{i2})^2 + \dots + (e_{iT} - e_{i(T-1)})^2] \\ &= \sum_{i=1}^N (e_{i2} - e_{i1})^2 + \sum_{i=1}^N (e_{i3} - e_{i2})^2 + \sum_{i=1}^N (e_{i4} - e_{i3})^2 + \dots + \sum_{i=1}^N (e_{iT} - e_{i(T-1)})^2 \\ &= [(e_{12} - e_{11})^2 + (e_{22} - e_{21})^2 + \dots + (e_{N2} - e_{N1})^2] + [(e_{13} - e_{12})^2 + (e_{23} - e_{22})^2 + \dots + (e_{N3} - e_{N2})^2] \\ &+ [(e_{14} - e_{13})^2 + (e_{24} - e_{23})^2 + \dots + (e_{N4} - e_{N3})^2] + [(e_{15} - e_{14})^2 + (e_{25} - e_{24})^2 + \dots + (e_{N5} - e_{N4})^2] + \dots \\ &\dots + [(e_{1T} - e_{1(T-1)})^2 + (e_{2T} - e_{2(T-1)})^2 + \dots + (e_{NT} - e_{N(T-1)})^2] \end{aligned}$$

Payın değeri yukarıdaki eşitlikler çözümlendikten sonra elde edilen değere eşittir. Paydayı hesaplamak için ise aşağıdaki eşitlik değeri bulunmalıdır;

$$\begin{aligned} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T [e_{it}]^2 &= \sum_{i=1}^N (u_{i1}^2 + u_{i2}^2 + u_{i3}^2 + \dots + u_{iT}^2) \\ &= (u_{11}^2 + u_{21}^2 + \dots + u_{N1}^2) + (u_{12}^2 + u_{22}^2 + \dots + u_{N2}^2) + \dots + (u_{1T}^2 + u_{2T}^2 + \dots + u_{NT}^2) \end{aligned}$$

Payı da bu şekilde hesapladıktan sonra panel veri için Durbin-Watson *d-istatistik* değeri bulunmuş olur. Bu noktadan sonra yapılması gereken testin úçüncü aşaması olan Durbin-Watson test istatistiğinin tablo değerlerini belirlemek olacaktır.

Burada Bargava ve diğerlerinin çalışmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Bargava v.d. aşağıdaki olasılık fonksiyonu kullanılarak panel veri analizi için Durbin-Watson otokorelasyon test istatistiğinin tablo değerlerinin saptanacağını ifade etmişlerdir;

$$\Pr \left[\sum_{i=1}^{NT-N-k} (\lambda_i - r) z_i \leq 0 \right] = \alpha \quad (3.16)$$

Çalışmalarında Bargava v.d. %5 anlamlılık düzeyinde zaman periyotunun 6 ve 10 olduğu iki farklı tablo oluşturmuşlardır. Uygun durumlarda bu tablolardaki Durbin-Watson alt ve üst limit değerleri kullanılabilir²³⁵.

Uygulamamıza dönecek olursak E-Views 6 paket programı kullanılarak yapılan çözümlerinde, paket programın düzensiz (unbalanced) panel veri kullanımından dolayı regresyon denkleminin tahmin değerlerini saptarken otomatik olarak kesit sayısını 92 ve periyot sayısını da 11 olarak belirlediği, sabit etkiler ve rassal etkiler model sonuçlarına bakılarak görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda biz de Bargava v.d.'nin çalışmalarında hazır olarak sundukları *d-tablo* değerlerinden yararlanacağız. Buna göre Bargava v.d.'nin hazırladıkları tablolardan aşağıdaki değerlerin yer aldığı T=10 tablosu kullanılacaktır.

Tablo 3.4: %5 anlam düzeyinde T=10 için Durbin-Watson panel oto korelasyon testi tablo değerleri.

<i>H</i>		50		100		150	
<i>n</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	
1	1.8512	1.8596	1.8953	1.8991	1.9156	1.9160	
3	1.8421	1.8688	1.8907	1.9037	1.9117	1.9206	
5	1.8338	1.8769	1.8862	1.9081	1.9076	1.9244	
7	1.8258	1.8851	1.8826	1.9118	1.9059	1.9245	
9	1.8164	1.8945	1.8780	1.9164	1.9047	1.9284	
11	1.8072	1.9029	1.8734	1.9209	1.9003	1.9318	
13	1.7999	1.9126	1.8698	1.9275	1.8971	1.9341	
15	1.7903	1.9209	1.8651	1.9294	1.8946	1.9375	
<i>H</i>		250		500		1000	
<i>n</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	<i>d_{PL}</i>	<i>d_{PU}</i>	
1	1.9336	1.9354	1.9528	1.9536	1.9668	1.9677	
3	1.9321	1.9370	1.9520	1.9544	1.9667	1.9679	
5	1.9303	1.9390	1.9509	1.9552	1.9663	1.9682	
7	1.9286	1.9405	1.9501	1.9561	1.9657	1.9686	
9	1.9270	1.9421	1.9492	1.9572	1.9652	1.9700	
11	1.9255	1.9445	1.9484	1.9580	1.9648	1.9705	
13	1.9241	1.9459	1.9476	1.9588	1.9642	1.9710	
15	1.9217	1.9474	1.9468	1.9569	1.9639	1.9712	

Kaynak: BARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W., “Serial Correlation and the Fixed Effects Model”, **The Review of Economic Studies**, Vol.49, No. 4 (Oct. 1982), s: 537.

²³⁵ BARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W., “a. g. m.”, s: 537.

Yukarıdaki tabloda Bargava v.d.'nin "H" ile sembolize ettiği, kesit sayısıdır (yani N), "n" ile sembolize edilen ise sabit etkiler modelindeki bağımsız değişken sayısıdır (yani k). Buna göre çalışmamızda T=11, N=92 ve k=5 olduğu için Bargava v.d.'nin yukarıdaki tabloda T=10, H=100 ve n=5 için saptadıkları 1.8862 alt limit ve 1.9081 üst limit değerlerini yaklaşık olarak kullanabiliriz.

d-tablo değerleri saptandıktan sonra *d-istatistik* değeri hesaplanacaktır. Bargava v.d.'nin belirttiği formül kullanılarak seçtiğimiz sabit etkiler modeli için bu değeri hesapladığımızda elde edilen sonuç yaklaşık 0.343'tür. Söz konusu değer sıfır ile *d-tablo* alt limit değerinden küçük olduğundan seçilen sabit etkiler modelinin pozitif otokorelasyon içerdiği sonucuna ulaşılır. Yani sıfır hipotezi reddedilir. Söz konusu sabit etkiler modelinin AR (1) süreci izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle panel otokorelasyonun giderilmesi için regresyon modelinde yer alan her bir terimin 1 gecikmeli değerlerinden farkı alınarak yeni bir model oluşturulup söz konusu model sabit etkiler modeli olarak yeniden tahmin edilir²³⁶. Buna göre tahmin edilen yeni sabit etkiler modeli sonuçları aşağıdaki gibidir.

Aşağıda Tablo 3.5'te yer alan değerlere göre, tahmin edilen yeni sabit etkiler modelinde seçilen bağımsız değişkenlerin ekonomik büyümedeki değişimleri açıklama gücü %96,0742'dir. Tahminciler topluca istatistikî olarak anlamlı çıkmakla beraber yabancı yardımlar ve yayımlanan bilimsel ve teknik çalışmalar değişkenleri istatistikî olarak anlamlı çıkmamıştır. Ancak bunun yanında bizim için önem taşıyan DYY değişkeni istatistikî olarak anlamlı çıkmıştır.

²³⁶ GUJARATI, Damodar N., a. g. e. , ss: 447-448.

Tablo 3.5: Otokorelasyon Sorunu Giderilen Yeni Regresyon Modeli için Sabit Etkiler Modeli Sonuçları.

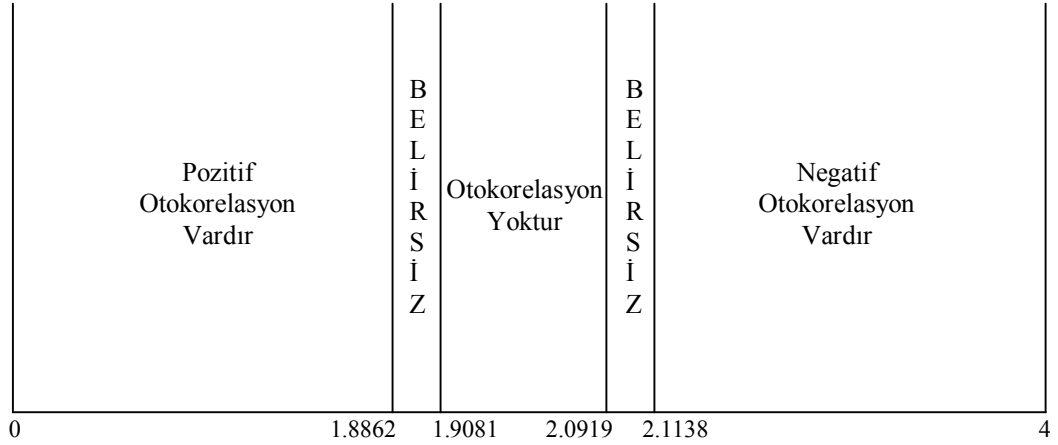
Bağımlı Değişken: GDP*
Metot: Panel EKK
Örnekler (uyarlanmış): 1994 2003
Periyot Sayısı: 10
Kesit Sayısı: 92
Total panel (unbalanced) observations: 754

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Sabit	1.46E+09	1.67E+08	8.747389	0.0000
JRNL*	218509.9	409267.2	0.533905	0.5936
LBR*	1149.175	316.1341	3.635086	0.0003
GFCF*	1.180443	0.026756	44.11831	0.0000
FDI*	0.132008	0.058825	2.244095	0.0252
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.960742	Mean dependent var	2.86E+09	
Adjusted R-squared	0.955005	S.D. dependent var	1.21E+10	
S.E. of regression	2.56E+09	Akaike info criterion	46.28717	
Sum squared resid	4.32E+21	Schwarz criterion	46.88221	
Log likelihood	-17353.26	Hannan-Quinn criter.	46.51639	
F-statistic	167.4826	Durbin-Watson stat	2.196614	
Prob(F-statistic)	0.000000			

(* değişkenin dönem değerinin gecikmeli değerinden farkını göstermektedir)

Yeni oluşturulan modelde otokorelasyonun bulup bulunmadığını test ettiğimizde *d-istatistik* değerini 1.931505 olarak buluyoruz. Yeni regresyon modeli oluşturulurken 1 gecikmeli değerlerin geçerli döneme ilişkin değerlerden farkı alındığı için serbestlik derecesinde 1 azalmıştır. Buna göre T=10, N=92 ve k=5 için *d-tablo* değerinin saptanması gerekmektedir. Bu değer bir önceki testte kullanılan alt ve üst limit değerleri olacaktır. Yani alt limit değeri 1.8862 ve üst limit değeri de 1.9081 olan Durbin-Watson tablo değerlerini kullanacağız. Bu durumda test sonucu aşağıdaki şekilde yer alan kritik değerler yardımıyla saptanır.

Şekil 3.1: Durbin-Watson otokorelasyon testi kritik değerleri.

Şekildeki soldan sağa doğru ilk iki kritik değer *d-tablo* alt ve üst limit değerleridir. Sonraki kritik değerler ise sırasıyla üst ve alt limit değerlerinin 4'ten farkı şeklinde hesaplanan değerlerdir. Buna göre 0–1.8862 aralığı pozitif otokorelasyonun olduğu bölge iken 2.1138–4 aralığı negatif otokorelasyon bölgesidir. Bunun yanında 1.8862–1.9081 ve 2.0919–2.1138 aralıkları otokorelasyona ilişkin belirsiz bölgeleri ve 1.9081–2.0919 aralığı da otokorelasyonun olmadığı bölgeyi işaret etmektedir. Hesaplanan 1.931505 *d-istatistik* değeri 1.9081–2.0919 aralığında yer aldığına göre söz konusu yeni regresyon modelinde panel otokorelasyon sorununun giderildiği görülmektedir.

Panel verilerle tahmin edilen regresyon modellerinde değişen varyans sorunun varlığının tespiti için kullanılan test bir çeşit Breusch-Pagan Testidir ve uygulamanın aşamaları aşağıdaki şekildedir²³⁷;

- Tercih edilen regresyon modeli Within tahminleme yöntemiyle yeniden tahminlenir,
- Yeniden tahminlenen modelde yer alan hata terimlerinin tahmin değerlerinin karelerinden oluşturulan yeni bir seri elde edilir,
- Söz konusu hata karelerinin bağımlı değişken, ilk tahmin edilen regresyon modelindeki bağımsız değişkenlerin tamamının da bağımsız değişkenler olarak yazıldığı yeni bir yardımcı regresyon modeli oluşturulur,
- Yardımcı regresyon modeli için *R-kare* değeri hesaplanır,

²³⁷ VERBEEK, Marno, a. g. e. , s: 358.

- R -kare değerinin kesit boyutu ve zaman boyutunun bir eksiği kadar genişletilmiş değeri hesaplanır,
- Söz konusu değer regresyon modelinde yer alan bağımsız değişken sayısı serbestlik derecesinde asimptotik Ki -kare dağılımı yapmaktadır. Bu nedenle bu serbestlik derecesindeki Ki -kare tablo değeriyle R -kare'nin genişletilmiş değeri karşılaştırılır. Eğer genişletilmiş R -kare'nin genişletilmiş değeri Ki -kare tablo değerinden büyükse değişen varyansın olmadığını vurgulayan sıfır hipotezi reddedilir, aksi durumda kabul edilir.

Panel veriler kullanılarak oluşturulan regresyon modellerinde değişen varyansın test edilmesine yönelik bir diğer yöntemde ise benzer şekilde Between tahminleme yöntemi kullanılarak elde edilen hata terimlerinin bağımlı değişken olduğu ve normal denklemdeki bağımsız değişkenlere yine bağımsız değişken olarak yer verildiği yardımcı model tahmin edilir. Söz konusu yardımcı modelde elde edilen R -kare değeri kesit sayısı kadar genişletilir. Elde edilen sonuç bağımsız değişken sayısı kadar serbestlik dereceli Ki -Kare tablo değeri ile karşılaştırılır eğer sonuç Ki -Kare tablo değerinden büyükse değişen varyansın olmadığını söyleyen sıfır hipotezi reddedilir, değilse kabul edilir.

Uygulamaya dönecek olursak otokorelasyonun giderilmesinin ardından kabul edilen gecikmeli değerlerin yer aldığı regresyon modelinde kesit sayısı 92 periyot sayısı ise 10 olarak saptanmıştı. Bu durumda eğer değişen varyans tespiti için oluşturulacak yardımcı modeli Within tahmincileri kullanarak oluşturacak olursak elde edilecek R -kare değerinin 920 ile genişletilmesi gerekmektedir. Bu ise değişen varyansın olmadığını ifade eden hipotezin kabulünü oldukça güçleştirecektir. Bu nedenle Between tahmincileri kullanılarak yardımcı model oluşturulacak ve buna göre değerlendirme yapılacaktır.

Yukarda belirtildiği üzere Between tahmincilerin hata değerlerinin bağımlı Tablo 3.5'te yer alan bağımsız değişkenlerin ise yine bağımsız değişken olarak denkleme yerleştirildiği regresyon sonucu aşağıdaki gibidir;

Tablo 3.6: Değişen varyans testi için oluşturulan yardımcı regresyon modeli

sonuçları.

Bağımlı Değişken: Hata Terimi (Between)

Metot: Panel EKK

Örnekler (uyarlanmış): 1994 2003

Periyot Sayısı: 10

Kesit Sayısı: 92

Total panel (unbalanced) observations: 846

Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t-istatistik	Olasılık
Sabit	-2.85E+08	97429675	-2.928556	0.0035
JRNL*	307.9092	34969.48	0.008805	0.9930
LBR*	-9.424325	1.748780	-5.389085	0.0000
GFCF*	0.014383	0.005518	2.606749	0.0093
FDI*	0.105731	0.031047	3.405555	0.0007
R-squared	0.093498	Mean dependent var	11092255	
Adjusted R-squared	0.088102	S.D. dependent var	2.15E+09	
S.E. of regression	2.05E+09	Akaike info criterion	45.72657	
Sum squared resid	3.53E+21	Schwarz criterion	45.76019	
Log likelihood	-19336.34	Hannan-Quinn criter.	45.73945	
F-statistic	17.32783	Prob(F-statistic)	0.000000	

Yukarıdaki sonuçta görüldüğü gibi yardımcı regresyon modelinden elde edilen *R-kare* değeri 0.0935'tir. Bu değeri kesit sayısı ile genişletecek olursak sonuç 8.602'dir. %5 anlam düzeyinde 5 serbestlik derecesinde *Ki-Kare tablo* değeri yaklaşık olarak 11.07 olduğundan değişen varyansın olmadığını ifade eden sıfır hipotezi kabul edilir.

Sonuç olarak Tablo 3.5'te elde edilen regresyon modelini, hem otokorelasyonu giderilmiş hem de değişen varyans sorunu olmayan bir model olarak kabul edebiliriz. Bu modelde beklentilerimize uygun olarak tüm bağımsız değişkenlerin işareti pozitif çıkmıştır. Ancak elde edilen tahmin değerlerinden yayımlanan bilimsel ve teknik çalışmaların istatistikî olarak anlamlı çıkmadığı görülmektedir. Söz konusu tahmin değerlerinin anlamlı çıkmamasının nedeni olarak GOÜ'lerdeki bilimsel ve teknik yayımların gözlem değerlerindeki eksik değerlerin varlığı, gözlemlenen değerlerin ise düşük olması ve periyotlar arasında değişimlerinin düzensiz olması gösterilebilir. Çalışma yapılırken okur-yazar oranı, günlük satılan gazete miktarı ve internet kullanım oranı gibi değişkenler kullanılmak istenmiştir. Ancak söz konusu serilere göre bilimsel ve teknik yayımlar serisinin daha çok ülkeyi kapsayan ve daha düzenli gözlem değerlerinin olması nedeni ile

modelde bu değişkene yer verilmiştir. Daha sonraki çalışmalarda bu değişkenler yerine geçebilecek ve daha düzenli gözlem değerlerinin elde edilebileceği araç değişkenler kullanılabilir.

Bunun dışında ekonometrik uygulamalar sonucu kabul edilen regresyon modeli dikkate alındığında bağımsız değişkenlere ilişkin tüm değerlerin anlamlı çıktığını görmekteyiz. Ayrıca modelin açıklama gücü de yüzde 96 gibi oldukça yüksek bir değerdir. Bu durumda tercih edilen modelin doğruluğu kabul edilmekle birlikte bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki olumlu etkilerine yönelik beklentimiz doğrulanmış bulunmaktadır.

Bu çalışmanın asıl konusu olan DYY-ekonomik büyüme ilişkisi konusunda ise beklendiği üzere istatistikî olarak ve iktisadi olarak anlamlı olan pozitif etkiyi gösteren bir sonuç elde edilmiştir. Bu durumda GOÜ'lere gelen DYY akımlarının bu ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu katkı yaptığını söyleyebilmekteyiz. Bu ise söz konusu ülkedeki politika yapıcılarının DYY'leri teşvik etmeye yönelik faaliyetlerinin; yoksa gerekliliğini, varsa da haklılığını ortaya koymaktadır. Ancak bu yorumu yaparken değerlendirmemiz gereken husus elde edilen sonucun istatistikî sonuç olduğu gerçeğidir. Her ne kadar kabul edilen model sabit etkiler modeli olması dolayısıyla yorumun modelde yer alan tüm ülkeler için genellenmesi mümkün olsa da istatistikî hataların mevcudiyeti her zaman olası bir durumdur. Yapılan yorumlar çalışmanın başında açıklanan veri koşullarda geçerlidir. Bu nedenle yapılan yorumların geçerliliği, benzer çalışmaların farklı gözlem değerleri ile tekrarlanması neticesinde benzer sonuçlar elde edilmesiyle pekiştirilebilir. Bu noktada çalışmada elde edilen sonuçların güvenilirliğine ilişkin olarak yabancı iktisat yazınındaki benzer çalışmalar sonucu elde edilen benzer sonuçları referans gösterebiliriz.

SONUÇ

Gelişme olgusu, en basit tanımlama ile var olan durumun daha iyiye gitmesini ifade etmektedir. Ekonomilerin gelişmesi ise gelişmenin ölçüldüğü temel göstergelerin, daha iyi bir duruma gelmesini içermektedir. İktisat yazınında ekonomik gelişmenin en çok ilişkilendirildiği gösterge, ekonomilerin üretim kapasitelerinde meydana gelen artışları ifade eden ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme, yukarıdaki basit tanımından da anlaşılacağı gibi, niceliksel bir unsurdur. Bununla birlikte ekonomilerin gelişmişlik düzeyi kesin niceliklerle ifade edilebilir mi sorusunun yanıtı hayırdır. Ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ilişkin adlandırmalar ve tanımlamalar farklı farklıdır. Bu farklılığın temel gerekçesi; politik yaklaşımlar, iktisatçıların benimsedikleri ekoller ve bu nedenle kimi iktisadî kavramları farklı anlayış biçimleridir. Örneğin küreselleşmeyi, uluslararası sermayenin ulusal ekonomi politikalarını kendi istekleri doğrultusunda yönlendirmesi şeklinde değerlendiren iktisat ekolü benimseniyorsa, gösterge olarak ekonomik büyüme yerine gelir dağılımı ve ekonomik kalkınma gibi konular daha ağırlıklı olarak irdelenecektir. Dolayısıyla ülkelerin gelişme düzeylerine göre sınıflandırılmaları yapıldığında da gelir dağılımı ve kalkınma açısından sorunlu olan ülkeler az gelişmiş ülke olarak tanımlanacaktır. Bunun tersine, sermayenin serbestliğini savunan ve bölüşüm konusuna diğer ekol kadar önem atfetmeyen bir iktisadi ekol benimsenmiş ise bu durumda da ülkelerin ekonomik büyümeleri gösterge olarak kabul edilecek ve gelişme düzeyleri göreceli olarak daha düşük olan ülkeler gelişmekte olan ülkeler şeklinde tanımlanacaktır.

Bu çalışmaya başlamadan önce temel amaç, DYY'lerin ekonomik kalkınma göstergelerine ve bölüşüme etkisini ölçmektir. Ancak kalkınmaya ilişkin kesin göstergelerin olmayışı, kabul gören göstergelerde ise özellikle GOÜ'lere ilişkin verilerin çok eksik olması nedeni ile analiz DYY'lerin ekonomik büyümeye etkisini ölçme yönüne kaydırılmıştır. Bununla birlikte ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmasında göreceli olarak daha az gelişme düzeyinde olan ülkelerin adlandırılmalarında GOÜ kavramının tercih edilmesinin nedeni ise yukarıda bahsedilen gerekçelerden ziyade, bu konuda yapılan çalışmalarda daha çok GOÜ

kavramının kullanılıyor olması ve dolayısıyla sınıflandırmada ve tanımlamada tek düzeliği yakalama ihtiyacı ve isteğidir.

Çalışmada kullanılan adlandırma ve tanımlamalara ilişkin yukarıdaki bilgileri verdikten sonra bu çalışmanın temel amacından bahsedilebilir. Bu çalışmanın amacı uluslararası sermaye hareketlerinin bir türü olan DYY'lerin bu yatırımlara ev sahipliği yapan gelişmekte olan ülke ekonomilerinin ekonomik büyümelerine etkilerini ölçmektir.

Çalışmanın amacına yönelik olarak birinci bölümde hem GOÜ kavramından ve söz konusu ülkelerin genel niteliklerinden bahsedilmiş hem de yabancı yatırım ve ekonomik büyüme kavramlarının tanımlaması ve sınıflandırılmasına ilişkin bilgi verilmiştir. Çalışmada GOÜ tanımlanırken, BM'nin yaptığı gibi ulusal gelir düzeylerine göre bir sınıflandırmadan söz etmekle birlikte, bu sınıflandırma yerine IMF ve Dünya Bankası'nın genel olarak kabul ettiği, gelişmiş ülkelerin dışında kalan tüm ülkelerin GOÜ olarak tanımlandığı bir sınıflandırma kabul edilmiştir.

GOÜ'lerin sınıflandırılmasına ilişkin söz konusu kabulden sonra bu ülkelerin genel niteliklerinden bahsedilmiştir. Buna GOÜ'lerin temel özelliği kişi başına terimlerle ulusal gelir değerlerinin gelişmiş ülkelere kıyasla çok daha düşük oluşudur. Bunun nedeni ise tasarruf ve sermaye birikiminin düşüklüğüne bağlı olarak üretim kapasitesinin düşüklüğü ve söz konusu ülkelerdeki yüksek nüfus artışıdır. Söz konusu ilişki Nurkse'ün Fakirlik Kısır Döngüsü kuramında bahsettiği gibi bir döngü hali arz etmektedir. Yani nüfus artış hızının istihdam artışının üstünde seyretmesi doğal olarak KBGSYH'nin düşmesi sonucunu vermektedir. Bunların yanında ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olması, dış borç servisinin yüksek olması, işsizliğin yüksek olması, istihdam yaratma kapasitesinin düşük olması ve reel faiz oranının yüksek olması GOÜ'lerin makro ekonomik açıdan diğer ortak yönleridir.

Tasarruf ve sermaye birikiminin yetersizliğine bağlı olarak ortaya çıkan üretim kapasitesindeki düşüklüğü ve hızlı nüfus artışından kaynaklanan birey başına gelirdeki azalışı tersine çevirecek bir ekonomi politikasının diğer göstergelerde de

olumlu sonuçlar elde edeceği açıktır. İşte bu noktada DYY'lerin önemi ortaya çıkmaktadır. Buna göre GOÜ'ler için en önemli sorunlardan olan sermaye birikimine DYY'ler aracılığı ile katkı sağlandığında yatırım, üretim ve istihdamda artışa yol açılmış olacaktır. İşte bu iktisadî görüş çerçevesinde çalışma geliştirilmiştir.

Birinci bölümde GOÜ'lere ilişkin söz konusu ortak özelliklerden bahsedildikten sonra DYY'lerin tanımlanmasına yer verilmiş ve tam rekabet ve eksik rekabet koşullarına göre DYY'lerin ele alındığı yaklaşımlardan bahsedilmiştir. Bu yaklaşımların bir kısmı DYY'leri tanımlamaya yönelik iken diğer bir kısmı ise ne olduğunu ve neden ortaya çıktığını açıklamaya yöneliktir. Bu tanımlamalardan sonra DYY'leri ev sahibi ülkelere taşıyan unsur olarak ÇUŞ'lerden bahsedilmiş ve bu şirketlerin yabancı ülkelerde faaliyet gösterme yöntemleri ve temel motivasyonlarına yer verilmiştir.

Birinci bölümde son olarak ekonomik büyüme kavramı ele alınmıştır. Burada ekonomik büyümeye ilişkinin tanımlamaların yanında ekonomik büyümenin türlerinden, genel niteliklerinden, sonuçlarından ve büyüme modellerinin kuramsal gelişiminden bahsedilmiştir. Böylece çalışmanın birinci bölümünde, ikinci bölümde bahsedilecek olan DYY ekonomik büyüme ilişkisinin analizine temel oluşturacak kavramsal zemin sunulmuştur.

İkinci bölümde ise genel olarak DYY'lerin ev sahibi ülkelerin ekonomik göstergelerinde ne gibi etkiler yarattığı ele alınmıştır. Burada öncelikle iktisat yazınında yer bulan ev sahibi ülkelerin ödemeler bilançosu, rekabet gücü ve üretim teknolojisi üzerine olumsuz etkilerine yer verilmiş, hangi durumlarda söz konusu olası olumsuz etkinin ortaya çıkacağından bahsedilmiştir. Sonrasında ise bugün iktisat yazınında da çok kabul gören olumlu etkilere yer verilmiştir. Buna göre DYY'lerin ev sahibi ülkelerin sermaye birikimine, milli gelir düzeyine, ödemeler bilançosuna, teknoloji düzeyine, fiyatlar genel düzeyine, rekabetine ve diğer makro ekonomik göstergelerine olumlu etkisinin nasıl gerçekleştiğine dair kısaca bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın devamında ise çalışmanın temel konusunu teşkil eden DYY'lerin ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu etkileri Neo-Klasik ve İçsel büyüme modelleri çerçevesinde ele alınmıştır. Birinci bölümde büyüme teorilerinden bahsedildiği için bu bölümde yalnızca çalışmanın uygulama bölümünde yararlanacağımız Neo-Klasik ve İçsel büyüme modellerinin DYY'lerin ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümelerine olumlu etkilerinin işleyiş mekanizmasına yer verilmiştir. Burada değinilmesi gereken konu Türkçe ve yabancı dildeki iktisat yazınında DYY'lerin ekonomik büyümeye etki mekanizmalarına açık bir şekilde yer verilmediğidir. Çalışmalar ya süreç değerlemesi şeklinde ele alınmış ya da salt ekonometrik uygulama olarak değerlendirilmiş ve yalnızca sonuçlardan bahsedilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada DYY'lerin ekonomik büyümeye olumlu etkilerinin hangi mekanizma ile oluştuğuna kısıtlı bir şekilde yer verilebilmiştir.

DYY'lerin ev sahibi ülke ekonomilerinin büyümesi üzerine etkilerine ilişkin kuramsal yaklaşımlardan bahsettikten sonra ikinci bölümün ilerleyen kısmında bu konuda iktisat yazınında uygulamalı olarak yapılan çalışmalara yer verilmiştir. Söz konusu uygulamalı çalışmalar yabancı ve ulusal çalışmalar olarak ikili bakış açısıyla ele alınmıştır. Yabancı yazında bu konuda çok fazla çalışmaya rastlanırken, ulusal yazında çalışmaların daha çok politik çerçevede ele alındığı ve genellikle süreç analizi şeklinde incelendiği görülmüştür. Bu nedenle ulusal iktisat yazınında uygulamalı olarak ve özellikle çok ülkeli analiz şeklinde çok az sayıda çalışmaya ulaşılmıştır. Bu anlamda bu çalışmanın özellikle çok ülkeli zaman serisi analizi olması nedeniyle söz konusu yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde GOÜ'lerin ev sahipliği yaptığı DYY akımlarının söz konusu ülkelerin ekonomik büyümelerine etkisini ölçmeye yönelik panel veri analiz yönteminin kullanıldığı ekonometrik uygulamaya yer verilmiştir. Bu bölümde öncelikle panel veri analizinin tanımlanmasına yer verilmiş ve diğer yöntemlere kıyasla sahip olduğu avantajlardan bahsedilmiştir. Sonrasında panel veri analizinin sınıflandırılmasına yer verilmiş ve bu anlamda sabit etkiler ve rassal etkiler modelinin özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu kısımda son olarak rassal etkiler

ve sabit etkiler modellerinin birbirine tercih edilmesinde kullanılan ekonometrik yöntemlerden bahsedilmiştir.

Ekonometrik uygulamada kullanılan model Neo-Klasik ve İçsel büyüme modellerinden geliştirilmiş bir modeldir. Söz konusu model Balasubramanyam v.d., Borensztein v.d. ve De Mello, Jr. tarafından kullanılan modeller dikkate alınarak oluşturulmuştur. Buna göre üretim fonksiyonunun değişkenlerinin zamana göre türevleri alınarak büyüme değerlerine ulaşılmış ve söz konusu değişkenlerin büyüme değerlerinin etkileşimi analiz edilmiştir. Modelin temel şekli aşağıdaki fonksiyondur.

$$GDP = f(AL, K_n, K_f)$$

Burada GDP yurtiçi hâsıla değerini sembolize etmektedir ve değeri reel olarak hesaplanmıştır. K_n ulusal sermaye birikimini ifade ediyorken K_f yurtiçindeki yabancı kaynaklı sermaye birikimini sembolize etmektedir. L işgücü miktarını, A ise bilgi veya emeğin etkinliğini sembolize etmektedir. Bir başka deyişle A beşeri sermayenin gelişim düzeyidir. İşte bu modelden yola çıkarak nihai olarak aşağıdaki büyüme modeline ulaşılmıştır.

$$g(GDP) = \beta_1 + \beta_2 g(JRNL) + \beta_3 g(LBR) + \beta_4 g(GFCF) + \beta_6 g(FDI) + \hat{u}$$

Burada “g” herbir değişkenin büyüme değerini sembolize etmektedir. Diğer değişkenlerin karşılıkları ise şu şekildedir;

GDP: Reel yurtiçi hâsıla

JRNL: Bilimsel çalışma sayısı

LBR: İşgücü miktarı

GFCF: Ulusal sabit sermaye oluşumu

FDI: Doğrudan yabancı yatırımları

Burada bilimsel çalışma sayısı temel denklemdeki beşeri sermayenin gelişme düzeyini ifade eden A yerine kullanılmıştır. Emek İşgücü miktarı ile karşılanırken sermaye üç farklı değişkenle ifade edilmiştir. Ulusal sermaye miktarı ulusal sabit sermaye oluşumu ile karşılanırken yabancı sermaye DYY değişkeni ile ifade edilmiştir. Uygulamada kullanılan model yukarıdaki şekilde belirlendikten sonra söz

konusu ekonometrik modelin tahmin edilmesinde kullanılacak verilerin elde edilmesine sıra geldiğinde tek kaynaktan veri seti elde etmenin daha doğru netice vereceği düşünülmüştür. Buna ilişkin veri tabanları tarandığında WB'nin tüm ülkelerin çok sayıda değişkene ilişkin veri setlerine yer verildiği WDI veri tabanından faydalanmaya karar verilmiştir. Buna göre 102 mi 104 mü GOÜ'ye ilişkin 1990-2006 yıllarına ait veriler kullanılarak regresyon modeli tahminlenmiştir. Buna göre modelde yer alan değişkenler ve karşılığında kullanılan verilere ilişkin bilgi şu şekildedir; reel yurtiçi hâsıla (GDP) 2000 fiyatları baz alınarak Amerikan Doları cinsinden hesaplanmış değerlerdir, bilimsel çalışmalar (JRNL) söz konusu ülkede ilgili yılda yayımlanan bilimsel ve teknik makalelerin sayısıdır, İşgücü (LBR) toplam işgücü miktarıdır, yurtiçi sabit sermaye oluşumu (GFCF) 2000 fiyatları baz alınarak hesaplanmış Amerikan Doları cinsinden değerlerdir, doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) ise nominal olarak hesaplanmış Amerikan Doları cinsinden ifade edilen yurtiçine gelen net doğrudan yabancı yatırım akımlarının değeridir.

Regresyon modelinin tahminlenmesine gelindiğinde bu işlemi gerçekleştirmek için E-Views 6 paket programı kullanılmıştır. Panel veri modelleri sabit etkiler ve rassal etkiler modeli olarak tahminlenmiştir. Hausman model seçim testi yardımıyla sabit etkiler modelinin tercihine karar verilmiştir. Sonrasında ise tercih edilen modelde önce panel otokorelasyon sonra da değişen varyans sorunlarının olup olmadığına ilişkin testler yapılmıştır.

Panel otokorelasyon testi yapılırken Bargava v.d.'nin (1982) çalışmasından yararlanılarak istatistik ve tablo değerler saptanmış ve sabit varyansın varlığını ifade eden sıfır hipotezi sınanmıştır. Ancak elde edilen sonuç panel otokorelasyon sorununun varlığına işaret ettiği için sorunun giderilmesi için modelde yer alan değerlerin bir gecikmeli değerlerden farkı alınarak model yeniden tahmin edilmiştir. Bu şekilde oluşturulan yeni modelde otokorelasyon sorununun giderildiği görülmüştür. Bu son tahminlenen modelin değişen varyans sorunu taşıyıp taşımadığı test edildiğinde ise söz konusu sorunun var olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Buna bağlı olarak bu son model kabul edilerek analiz sonuçları değerlendirildiğinde DYY'lerin ekonomik büyümeye olumlu etkilerinin istatistiki olarak anlamlı bir

düzeyde kabul edildiği görülmüştür. Böylece çalışmanın ön kabulünü destekleyen sonuç elde edilmiştir.

Buna göre politika yapıcılara DYY'lerin teşvik edilmesine ilişkin öneride bulunulabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus DYY'lerin niteliğidir. Yalnızca kurulu fiziki sermayeyi satın alma ya da birleşmeler şeklinde yurtiçine gelen DYY'lerin ekonomik büyümeyi olumlu etkileyeceğine dair oldukça geniş bir kitle tarafından sıkça dile getirilen bir şüphe vardır. Çünkü satın alma ve birleşmelerle yurtiçine giriş yapan yabancı yatırımların var olan fiziki sermaye stokuna artı bir değer katması söz konusu değildir. Böyle bir durumda büyüme ve istihdam üzerine olumlu etki yapılamadığı gibi DYY'lerin ev sahibi ülkelere en önemli katkısı olarak değerlendirilen teknoloji transferi noktasında da olumlu etkisi pek fazla sağlanamayacaktır. Bu nedenle teşvik edici politikalar izlenmeli ancak DYY'lerin ülkenin üretim kapasitesine olumlu etkisi önemli bir kriter olarak mutlaka gözetilmelidir.

Bu çalışmada DYY'ler yukarıda belirtildiği gibi ikili sınıflandırmaya tabi tutularak GOÜ ekonomilerine gerçek etkileri ölçülmek istenmiştir. Ancak söz ülkeler bazında konusu ayırımı yapıldığı verilere ulaşamadığı için böyle bir ölçümleme gerçekleştirilememiştir. İlerleyen çalışmalarda bu yaklaşımla yeni sonuçlar elde edilerek daha doğru yaklaşımların yapılması söz konusu olabilir.

Çalışmada yer alan uygulamaya ilişkin bir eleştiri regresyon modelinin statik denge yaklaşımıyla tahminlenmiş olmasıdır. Aslında eş-anlı denklem sistemleri kullanılarak dinamik modelleme yapılması gerçeğe daha yakın sonuçların elde edilmesini sağlayacaktır. İlerleyen çalışmalarda bu eksikliğin giderilmesi hedeflenmektedir.

KAYNAKÇA

ACAR, M. Sadık, **Uluslararası Reel Ticaret Teori,Politika**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir-2002.

AGHION, P. , HOWITT, P. , **Endogenous Growth Theory**, MIT Press, Second Printing, 1998.

AGOSIN, Manuel R., MAYER, Ricardo, “Foreign Direct Investment in Developing Countries, Does it Crowd in Domestic Investment?”, **UNCTAD Discussion Papers**, No:146, February 2000.

AITKEN, Brian J., HARRISON, Ann E., “Do Domestic Firms Benefit from Direct Foreign Investment? Evidence from Venezuela”, **The American Economic Review**, Volume 89, No. 3, 1999, Pages 605-618.

AKIN, Fethullah, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-1998.

AKTAN, C. Can, VURAL, İ. Yaşar, **Çok uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar**, Çizgi Kitabevi Yayınları, Yayın No. 162, 2006.

ALKİN, Erdoğan, **Gelir ve Büyüme Teorisi**, İstanbul Üniversitesi Yayınları Giriyay Matbası, İstanbul-1981.

ALKİN, Erdoğan, **İktisat**, Filiz Kitabevi Yayınları, İstanbul-1999.

ATALAY, S. Serpil, “Yeni Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye’de Reel Yakınsama”, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Uzmanlık Tezi**, Ankara-2007.

ATEŞ, Sanlı, “Yeni İçsel Büyüme Teorileri ve Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamiklerinin Analizi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana-1998.

AYDIN Nurhan, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler (Joint Ventures)**, T.C Anadolu Üniversitesi İİBF Yayınları, No:107, Eskişehir, 1997.

BAHARUMSHAH, Ahmad Zubaidi, and THANOON, Marwan, “Foreign Capitals, Savings and Economic Growth: A Dynamic Panel Study on the East Asian Countries”, <http://www.econ.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/P263.pdf>.

BALASSA, Bela, “Tariff Reductions and Trade in Manufacturers among the Industriel Countries”, **The American Economic Review**, Volume 56, No. 3, 1966, s:466.

BALASUBRAMANYAM, V.N., SALISU, M., SAPSFORD, David, “Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries”, **The Economic Journal**, Volume 109, No. 434, 1996, Pages 92-105.

BALASUBRAMANYAM, V.N., SALISU, M., SAPSFORD, David, “Foreign Direct Investment as an Engine of Growth”, **The Journal of International Trade and Economic Development**, Vol. 8, No. 1, 1999, pp: 27-40.

BALTAGI, B. H., **Econometric Analysis of Panel Data**, Third Edition, John Wiley & Sons Ltd., England, 2005.

BANGA, Rashmi, “Impact of Government policies and Investment Agreement on Foreign Direct Investment Inflows”, Indian Council for Research on International Economic Relations”, **New Delhi Working Paper**, No 116, New Delhi 2003.

BARGAVA, A., FRANZINI, L., NARENDRANATHAN, W., “Serial Correlation and the Fixed Effects Model”, **The Review of Economic Studies**, Vol.49, No. 4 (Oct. 1982), pp: 533-549.

BARRELL, Ray, PAIN, Nigel, “Foreign Direct Investment, Technological Change, and Economic Growth Within Europe”, **The Economic Journal**, Volume 107, No. 445, 1997, Pages 1770-1786.

BARRO, Robert J. J., **Macroeconomics: A Modern Approach**, South-Western Publisher, 2007.

BASHIR, Abdul-Hameed M., “Foreign Direct Investment and Economic Growth in Some MENA Countries: Theory and Evidence”, **MENA Annual Meeting in Conjunction with ASSA January 3-5 1998**, New York- 1998.

BASU, P., CHAKRAORTY, C., REAGLE, D., “Liberalization, FDI and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach”, **Economic Inquiry**, 41, (3), pp: 510-516.

BATMAZ, Nihat, TUNCA, Halil, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)**, Beta Basım Dağıtım A.Ş., İşletme-Ekonomi Dizisi: 159, İstanbul-2005

BAYRAKTUTAN, Yusuf, “Bilgi ve Uluslar arası Ticaret Teorileri”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003.

BENDE-NABENDE, A., FORD, J. L., “FDI, Policy Adjustment and Endogenous Growth: Multiplier Effects from a Small Dynamic Model for Taiwan, 1959-1995”, **World Development**, 26, 7, pp. 1315-1330.

BERKSOY, T., DOĞRUEL, A. S., **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1989.

BERTHELEMY, Jean-Claude, and DEMURGER, Sylvie, “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China”, **Review of Development Economics**, Volume 4, Issue 2, 2000, Pages 140-155.

BLOMSTRÖM, M., LIPSEY, R., ZEJAN, M., “What Explains Developing Country Growth?” , **NBER Working Paper**, No: 4132, 1992.

BORENSZTEIN, E., GREGORIO, J. De, LEE J-W., “How does foreign direct investment affect economic growth?”, **Journal of International Economics**, Volume 45, 1998, Pages 115-135.

BORNSCHIER, Volker, CHASE-DUNN, Christopher, RUBINSON, Richard, “Cross-National Evidence of the Effects of Foreign Investment and Aid on Economic Growth and Inequality: A Survey of Findings and Reanalysis”, **The American Journal of Sociology**, Volume 84, No. 3, 1978, Pages 651-683.

BUCKLEY, Peter J., “The Limits of Explonation: Testing The Internalization Theory of The Multinational Enterprice”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 19, No. 2 (Summer 1988), Pages 181-194.

BULUTAY, Tuncer, **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme, Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, Ankara-1995.

Büyüme Stratejileri Çalışma Grubu, “Büyüme Stratejileri”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi**, Cilt 11: Çalışma Grubu Raporları-I,

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/tik2004/cilt11.pdf>

BWALYA, Samuel Mulenga, “Foreign direct investment and technology spillovers: Evidence from panel data analysisof manufacturing first in Zambia”, **Journal of Development Economics**, Number 81, 2006, Pages 514-526.

CALVO, Marta Bengoa, SANCHEZ-ROBLES, Blanca, “Does Foreign Direct Investment Foster Economic Growth? Some Theoretical and Emprical Arguments”, **University of Cantabria Working Paper**, 2001.

CANBOLAT, İbrahim S., **Gelişmekte Olan Ülkeler Küresel Politik ve Ekonomik Çıkar İlişkilerindeki Konumları**, 3. Baskı, Aktüel Yayınları, 2004

CANDEMİR, Aykan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama, Cilt-I Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler**, YASED Yayınları, Yayın No: YASED-T/2006-12/53, İstanbul-2006.

CARKOVIC, Maria, and LEVINE, Ross, “Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?”, **University of Minnesota Department of Finance Working Paper**, June 2002.

CASTRO, Barros Francisco, “Foreign Direct Investment in the European periphery: The Competitiveness of Portugal”, **University of Leeds Unpublished PhD Thesis**, 2000.

CHAKRABORTY, Chandana, and BASU, Parantap, “Foreign direct investment and growth in India: a cointegration approach”, **Applied Economics**, Taylor & Francis Group, Volume 34, 2002, Pages 1061-1073.

CHENERY, Hollis B., STROUT, Alan M., “Foreign Assistance and Economic Development”, **The American Economic Review**, Vol. 56, No. 4, Part 1 (Sep. 1966), pp: 679-733.

CHOE, John Il, “Do Foreign Direct Investment and Gross Domestic Investment Promote Economic Growth?”, **Review of Development Economics**, Volume 7, Issue 1, 2003, Pages 44-57.

CHOWDHURY, Abdur, and MAVROTAS, George, “FDI and Growth: What Causes What?”, **The World Economy**, Volume 29, Issue 1, January 2006, Pages 9-19.

ÇAPRAZ, İlkay, DEMİRCİOĞLU, İpek, **Türkiye’den Yurtdışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları**, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No: 2003-14, İstanbul-2003.

DE MELLO, JR., Luiz R., “Foreign Direct Investment-led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data”, **Oxford Economic Papers**, Number 51, 1999, Pages 133-151.

DEĞER, M. Kemal, ve EMSEN, Ö. Selçuk, “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002)”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2006, 121-137.

DEMİRTAŞ, Gökhan, “Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

DPT, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara-2000.

DUNNING, John H., “Location and Multinational Enterprise: A Neglected Factor?”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 29, No. 1 (1st Qtr., 1998), pp: 45-66.

DUNNING, John H., “Reappraising the Eclectic Paradigm in an Age of Alliance Capitalism”, **Journal of International Business Studies**, Vol. 26, No. 3 (3rd Qtr., 1995), pp: 461-491.

DUNNING, John H., “The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions”, **Journal of International Business Studies**, Volume 19, No 1, Spring 1988, Pages 1-31.

DURHAM, J. Benson, “Absorptive capacity and the effects of foreign direct investment and equity foreign portfolio investment on economic growth”, **European Economic Review**, Number 48, 2004, Pages 285-306.

DURMAN, Mustafa, “Büyüme-Gelişme-Kalkınma Ekseninde Az Gelişmişlik Olgusu: Gelişmiş Ülkeler Nasıl Kalkındı?”, **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**, (Editörler: Feride ÖZTÜRK, Fatih ÇELEBİOĞLU), Seçkin Yayıncılık, Ankara-2006.

DURSUN, Hasan, “İnsan Sermayesi ve Ekonomik Büyüme”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 10, Nisan 1998, ss: 81-92.

ENOS, J. L. , GRIFFIN, K. B. , “Foreign Assistance: Objectives and Consequences: A Reply to Our Critics”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 20, No. 1 (Oct. 1971), pp: 155-158.

ERCAN, Nihal Yener, “İçsel Büyüme Teorisi: Genel Bir Bakış”, **DPT Planlama Dergisi**, Özel Sayı, Yıl: 2000, ss: 129-137.

ERICSON, Johan, IRANDOUST, Manuchehr, “On the Causality Between Foreign Direct Investment and Output: A Comparative Study”, **The International Trade Journal**, Volume 15, No. 1, 2001, Pages 1-26.

ERTÜRK, Emin, **Uluslar arası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşme-Uluslar arası Parasal İlişkiler**, Ekin Kitabevi, İstanbul-1996.

General Directorate of Foreign Investment of Prime Ministry Undersecretariat of Treasury of Republic of Turkey, **Foreign Direct Investment in Turkey 2002**, http://www.hazine.gov.tr/duyuru/basin/report_ing.pdf (10.09.2006)

GOLDIN, Ian, and REINERT, Kenneth A., “Global Capital Flows and Development: A Survey”, **Journal of International Trade & Economic Development**, Volume 14, No. 4, 2005, Pages 453-481.

GORGODZE, Otar, “Multinational Enterprises and Economic Growth”, **Center of Economic Research and Graduate Education Economics Institute Discussion Paper Series**, No. 2004-129, 2004.

GÖVER, Z. T., “Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslar arası Ticarete Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi”, Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi, No: 40, Ankara.

GREGORIO, Jose De, “The Role of Foreign Direct Investment and Natural Sources in Economic Development”, **Central Bank of Chile Working Papers**, No. 196, 2003.

GRENE, William, **Econometric Analysis**, 3th Edition, Prentice Hall, New Jersey-1997.

GRIFFIN, K. B. , ENOS, J. L. , “Foreign Assistance: Objectives and Consequences”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 18, No. 3 (Apr. 1970), pp: 313-327.

GRIFFIN, Ricky W., PUSTAY, Michael W., **International Busines: A Managerial Perspective**, 3th Edition, Prentice Hall Publish, 2001.

GROSSE, Robert, KUJAWA, Duane, **International Business: Theory and Manageral Application**, Second Edition, Irwin Publishing, Boston-1992.

GUJARATI, Domador N., **Basic Econometrics**, 4th Edition, Mc Graw Hill Companies Inc., London-2003.

GÜBE, Yalçın, “İktisadi Büyüme ve İhracat Performansı”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, Nisan 1997, ss: 17-26.

GÜNDOĞAN, Naci, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İstihdam Üzerine Etkileri”, **Hazine Dergisi**, Sayı 14, Ocak-Nisan 2002, ss: 19-34.

GÜVERCİN, Deniz, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul-2007.

HAN, Ergül, KAYA, Ayten Ayşen, Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika, Etam A.Ş. Matbaası, Eskişehir-2002.

HANSEN, Henrik, and RAND, John, “On the Causal Link Between FDI and Growth in Developing Countries”, **University of Copenhagen Institute of Economics Development Economics Research Group Discussion Papers**, Number 30, 2004.

HAO, Qian , “Competition and Allocation for Foreign Direct Investment: The Role of Country Size, Production Efficiency and Market Structure”, (Doktora Tezi), Southern Illiounis Üniversitesi, Carbondale-2005.

HEAD, Keith et al., "Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions on Foreign Direct Investment Strategic Complements?", **Journal of Economics & Management Strategy**, Volume 11, Number 3, Fall 2002, 453-472.

HERMES, N., LENSINK, R., "Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth", *Journal of Development Studies*, 40(1), 2003, Pages 142-163.

HİÇ, Mükerrerem, **Büyüme Teorileri ve Gelişen Ekonomiler**, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:372, İktisat Fakültesi No: 2143, İstanbul-1975.

HSIAO, Cheng, **Analysis of Panel Data**, Cambridge University Press, Second Edition, USA, 2002.

ISHII Akira, "Cooperative R&D Between Vertically Related Firms With Spillovers", **International Journal of Industrial Organization**, May 2004.

ITO, Kiyohiko, ROSE, Elizabeth L., "Foreign Direct Investment Location Strategies in the Tire Industry", **Journal of International Business Studies**, 33, 3 (Third Quarter 2002), 593-602.

İYİBOZKURT, Erol, **Uluslararası İktisat: Teori Politika**, Ezgi Kitabevi, Bursa-1995.

JARVORCIK, Beata Smarzynska, "The composition of foreign direct investment and protection of intellectual property rights: Evidence from transition economies", **European Economic Review**, Volume 48, 2004, Pages 39-62.

JONES, J. Charles; **İktisadi Büyümeye Giriş**, Çevirenler: Sanlı Ateş, İsmail Tuncer, LiteratürYayınları, İstanbul-2001.

KALEMLİ-ÖZCAN, Şebnem, SAYEK, Selin and others, “FDI and Economic Growth: The Role of Local Financial Markets”, April 2002 <http://econwpa.wustl.edu/eps/mac/paper/0212/0212007.pdf>.

KANT, Chander, “Foreign Direct Investment and Capital Flight”, **Princeton Studies in International Finance**, No. 80, 1996.y Journal, Volume 5, Issue 1, 2005, pp: 1-12.

KAPLAN, Muhittin, “Gelişmekte Olan Ülkelerin Özellikleri”, **Kalkınma Ekonomisi**, (Editörler: Sami TABAN, Muhsin KAR), Ekin Kitabevi, Bursa-2004, ss: 7-25.

KAR, Muhsin, AĞIR, Hüseyin, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)”, **II. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi (Derbent-İzmir) Bildiriler Kitabı**, İzmir-2003, ss: 181-190.

KARABULUT, K. , EMSEN, Ö. S., “Kalkınma Teorileri ve Geliştirilen Son Büyüme Modeli: Yeni Büyüme Teorisi”, **Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi**, 11 (3-4), 1997, ss:27-50.

KARAÇUKA, Mehmet, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-2001.

KARAGÜL, Mehmet, **Beşeri Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu**, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon-2002.

KARLUK, S. Rıdvan, **Uluslar arası Ekonomi Teori ve Politika**, 7. Bası, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., Yayın No: 1403, İstanbul-2003.

KARLUK, Rıdvan, “Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Katkısı”, **Ekonomik İstikrar, Büyüme ve Yabancı Sermaye**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İnsan Kaynakları Genel Müdürlüğü Eğitim Müdürlüğü Yayınları, Ankara-2001, ss: 97-115.

KASABALI, Cemaliye, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Toda-Yamamoto Yaklaşımı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara-2004.

KAYA, Ayten Ayşen, **Büyüme Teorileri**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1998.

KELLMAN, Mitchell, v.d. , “Foreign Assistance: Objectives and Consequences: Comments”, **Economic Development and Cultural Change**, Vol. 20, No. 1 (Oct. 1971), pp. 142-154.

KHAWAR, Mariam, “Foreign Direct Investment and Economi Growth: A Cross-Country Analysis”, **Global Economy Journal**, Volume 5, Issue 1, Artical 8 , 2005.

KHOLDY, Shady, “Causality Between Foreign Investment and Spillover Efficiency”, **Applied Economics**, 27, 1995.

KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, “Doğrudan Yabancı Yatırım Kavramı, Teorileri, Türleri ve Ülke Ekonomilerine Etkileri”, **Dünya Ekonomisinden Seçme Konular**, (Editör: Feride ÖZTÜRK, Fatih ÇELEBİOĞLU), Seçkin Yayınları, Ekonomi Kitapları Dizisi:27, Ankara-2006.

KIRANKABEŞ, Mustafa Cem, “Ülke Riskinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi (1984-2003 Dönemi Türkiye Değerlendirmesi)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-2001.

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, **A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1998, Sayı: 53 (1-4), ss: 207-230.

KOJIMA, Kiyoshi, “Macroeconomic Versus International Business Approach to Direct Foreign Investment”, **Hitotsubashi Journal of Economics**, Volume 23, No 1, June 1982. pp: 1-19.

KOJIMA, Kiyoshi, OZAWA, Terutomo, “Toward a Theory of Industrial Restructuring and Dynamic Comparative Advantage”, **Hitotsubashi Journal of Economics**, Volume 26, No 2, December 1985, pp:135-145.

KONINGS, Jozef, “The Effect of Direct Foreign Investment on Domestic Firms: Evidence from Firm Level Panel Data in Emerging Economies”, **LICOS Discussion Papers**, Number 8699, 1999.

KOTTARIDI, Constantina, “The core-periphery pattern of FDI-led growth and production structure in the EU”, **Applied Economics**, Volume 37, 2005, pp: 99-113.

KROGSTROP, Signe, MATAR, Linda, “Foreign Direct Investment, Absorptive Capacity and Growth in the Arab World”, **HEI Working Paper**, No. 02, 2005.

KUGLER, Maurice, “Spillovers from foreign direct investment: Within or between industries?”, **Journal of Development Economics**, No. 80, 2006, Pages 444-477.

KRUGMAN, Paul R., OBSFELD, Maurice, **International Economics Theory and Policy**, 5th Edition, Addison-Wesley Publishing, Newyork-2000.

KUTAL, Gülten, BÜYÜKUSLU, Ali Rıza, **Çokuluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi**, Der Yayınları, 1996.

LALL, Sanjaya, and NARULA, “Rajneesh, FDI and its role in economic development: Do we need a new agenda?”, **MERIT-Infonomics Research Memorandum Series**, No:019, 2004.

LIANSHENG, W., “Foreign Direct Investment and Corporations-A Review of Trade- Theorrtical Approaches Memorndum from Department of Economics”, **University of Oslo Discussion Papers**, No. 26, 1992.

LIM, E., “Determinants on, and the Relation between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of of the Recent Literature”, **International Monetary Foun Policy Working Paper**, WP/01/75, 2001.

LIPSEY, Robert E., and SJOHOLM, Fredrik, “The Impact of Inward on Host Countries. Why Such Different Answers?”, **Does Foreign Direct Investment Promote Development?**, Edited by MORAN, Theodore H., GRAHAM, Edward M.,

and BLOMSTRÖM, Magnus, Washington, D.C., Institute for International Economics, 2005, Pages 23-43.

LUCAS, R. E. Jr, “On the Mechanics of Economic Development” **Journal of Monetary Economics**, Vol. 22, 1988, pp: 3-42.

MBEKEANI, Kennedy K., “Foreign Direct Investment and Economic Growth”, **NIEP Occasional Paper Series**, 1997.

MENCINGER, Joze, “Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth?”, **Kyklos**, Volume 56, Issue 4, 2003, Pages 491-508.

MOOSA, Imad A., **Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice**, Palgrave Macmillan, New York, 2002.

NAIR-REICHERT, Ushia, and WEINHOLD, Diana, “Causality test for cross-country panels: a new look at FDI and economic growth in developing countries”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Volume 63, Issue 2, 2001, Pages 153-171.

NAZAN, Ö. F., “Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye”, **TC Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Uzmanlık Tezi**, Ankara-1992.

NICHOLAS, Stephen, MAITLAND, Elizabeth, “The Multinational Enterprise, New Research Agendas in International Business”, **Australian Center for International Business, Discussion Papers**, No:1, September 1998.

ÖZALP, İnan, **Seçme Yazılar II**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir-1986.

ÖZBİLEN, Şevki, **Maliye Ploitikası**, Atila Yayıncılık, Ankara-1999.

ÖZGÜVEN, Ali, **İktisadi Büyüme, İktisadi Kalkınma, Sosyal Kalkınma, Planlama ve Japon Kalkınması**, Filiz Kitabevi, İstanbul-1988

ÖZTÜRK, Lütfü, “Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış”, **Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 7, Yıl 2004, ss:110-128.

PARASIZ, İlker, **Ekonomik Büyüme Teorileri (Dinamik Makro Ekonomiye Giriş)**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa-2003.

PAZARLIOĞLU, Vedat, KİREN GÜRLER, Özlem, “Telekomünikasyon Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Panel Veri Yaklaşımı”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar**, Yıl: 44, Sayı: 508 (Haziran-2007), ss: 36-44.

PETERSON, Wallace C. , **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Server MUTLU, Eskişehir İktisadi ve İdari İlimler Akademisi Yayınları, Eskişehir-1976.

PETERSON, Wallace C. , **Gelir, İstihdam ve Ekonomik Büyüme**, Çeviren: Talat GÜLLAP, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum-1994.

RAHMAN, Anisur, “Foreign Capital and Domestic Savings: A Test of Haavelmo's Hypothesis with Cross-Country Data”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 50, No. 1 (Feb. 1968), pp: 137-138.

RAM, Rati, and ZHANG, Kevin Honglin, “Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for 1990’s”, **Economic Development and Cultural Change**, Volume 51, 2002, Pages 205–215.

REISEN, Helmu, and SOTO, Marcelo, “Which Types of Capital Inflows Foster Developing-Country Growth?”, **International Finance**, Volume 4, Issue 1, 2001, Pages 1-14.

Resmi Gazete, **Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu**, Kanun No: 4875, 17 Haziran 2003.

ROSENSTEIN-RODAN, Paul N. , “International Aid for Underdeveloped Countries”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol. 43, No. 2 (May 1961), pp: 107-138.

SEKKAT, Khalid and VEGANZONES-VAROUKAKIS, Marie-Ange, **Trade and Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate and FDI in the MENA Countries**, World Bank MENA Region Working Paper Series No: 39, 2004.

SETHI, Deepak, GUISINGER, Stephen, FORD Jr, David L. and PHELAN Steven E., “Seeking Greener Pastures: A Theoretical and Empirical Investigation into The Changing Trend of Foreign Direct Investment Flows in Response to Institutional and Strategic Factors”, **International Business Review**, Volume 11, Number 6, Pages 685-705, 2002.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslar Arası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 15. Baskı, Güzem Can Yayınları No:20, İstanbul-2003.

SHAN, Jordan, TIAN, Garry Gang, SUN, Fiona, “The FDI-led Growth Hypothesis: Further Econometric Evidence from China”, **Economics Division Working Papers (China Economy)**, No: 97/2, 1997.

SHAW, G. K. , “Policy Implication of Endogenous Growth Theory”, **The Economic Journal**, Volume: 102, pp: 611-621.

SONG, Ligang, “Foreign Direct Investment and Economic Growth in China”, **The China Journal**, No. 45, 2001, Pages 178-179.

SUBAŞI, Meriç, Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye Uygulaması, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir-1995.

TODO, Yasuyuki, “Knowledge spillovers from foreign direct investment in R&D: Evidence from Japanese firm-level data”, **Journal of Asian Economics**, Number 17, 2006, Pages 996-1013.

TREVINO, Len J., GROSSE Robert, “An analysis of firm-specific resources and foreign direct investment in United States”, **International Business Review**, Volume 11, Number 4, August 2002, Pages 431- 452.

Uysal, Yaşar, “Bölüşüm İlişkileri ve Bu İlişkilerin Düzenlenmesinde Etkili Olabilecek İktisat Politikalarının Değerlendirilmesi -Türkiye Örneği”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** <http://www.sbe.deu.edu.tr/Yayinlar/dergi/dergi02/bolum1.htm> (23.05.2007).

ÜNSAL, Erdal, **Makro İktisat**, Gözden Geçirilmiş Altıncı Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara-2005.

UNCTAD, **World Investment Report 1999: Foreign Direct Investment and Challenge of Development**, United Nations, New York-1999.

ÜRÜT, Serap, “İktisadi Kalkınmada Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının Önemi ve Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla-2002.

VERBEEK, Marno, **A Guide to Modern Econometrics**, Second Edition, John Wiley & Sons Ltd., England, 2004.

VERNON, Raymond, “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, **The Quarterly Journal of Economics**, Volume 80, No 2, May 1966, Pages 190-207.

WAKELIN, Katherine, “Innovation, Investment and the Diffusion of Technology in Europe: German Direct Investment and Economic Growth in Postwar Europe”, **The Economic Journal**, Volume 110, No. 464, 2000, Pages F496-F497.

WEISSKOPF, Thomas E. , “The Impact of Foreign Capital Inflow on Domestic Savings in Underdeveloped Countries”, **Journal of International Economics**, No. 2 (1972), pp: 25-38.

WELLS, Louis T., “The Role of Foreign Direct Investment in East Asian Economic Development”, **Journal of Economic Literature, American Economic Association**, Volume 39, No. 4, 2001, Pages 1245-1246.

YAO, Shujie, and WEI Kailei, “Economic Growth in the Presence of FDI: The Perspective of Newly Industrialising Economies”, **The Leverhulme Centre For Research On Globalisation And Economic Policy Research Paper**, No. 2006/33, 2006.

YAŞAR, Ercan, “Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’deki Ücretler Üzerindeki Etkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya-2005.

YİĞİT, Mehmet, “Gümrük Birliği Bağlamında Türkiye’de Serbest Bölgeler ve Doğrudan Yabancı Sermaye Girişine Etkileri”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 15, 1999, ss: 197-222.

YÜKSEL, Öznur, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulaması**, Gazi Kitabevi, Ankara, 1999.

YÜLEK, M. A., “ İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 6, Nisan-1997, ss: 89-105.

ZHANG, Kevin Honglin, “Does Foreign Direct Investment Promote Economic Growth? Evidence from East Asia and Latin America”, **Contemporary Economic Policy**, Volume 19, Number 2, April 2001, Pages 175-185.

ZHANG, Kevin Honglin, “Maximizing Benefits from Foreign Direct Investment and Minimizing its Costs: What Can We Learn from China?”, **Foreign Investment in Developing Countries**, Edited by H.S. KEHAL, Palgrave MacMillan Publishing, Chapter 4, 2004, Newyork, Pages 78-91.

<http://cepa.newschool.edu/het/essays/growth/classicalgrowth.htm>, (23.05. 2007).

<http://www.un.org/special-rep/ohrlls/ldc/ldc%20criteria.htm> (23.10.2006).

<http://www.worldbank.org/depweb/beyond/global/chapter6.html> (14.01.2006).